

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Α΄

ΟΚΤΩΒΡΗΣ 1926

ΦΥΛΛΑΔΙΟ 2^ο

**Ἕλληνες ἐπιστήμονες,
Ζήσετε τὸ λαὸ σας κι ἐνωθῆτε μ' αὐτόν,
γιὰ νὰ γίνετε ὁδηγοὶ του.**

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

ΓΝΩΜΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Ο Κ. Γ. ΚΑΦΑΝΤΑΡΗΣ

— «Ἄν υιοθετῶ πλήρως τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν καὶ τάσομαι *ἀνεπιφυλάκτως* ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς—λυποῦμαι εἰλικρινῶς διότι μακρὰ ἔξις μ' ἐμποδίζει νὰ ὁμιλῶ καὶ νὰ γράφω εἰς τὴν δημοτικὴν—τοῦτο τὸ πράττω ὄχι διότι θεωρῶ τὴν ὅλην μεταρρύθμισιν ὡς ἀπλὴν ἀλλαγὴν γλωσσικοῦ ἰδιώματος, ἀλλὰ διότι πιστεύω, ὅτι μόνον διὰ τῆς *ἐκ βάθρων καὶ ἀνευ οὐδενὸς συμβιβασμοῦ* ἀναμορφώσεως τῆς παιδείας καὶ *ἀποτινάξεως ὀλοσχεροῦς* τοῦ σχολαστικισμοῦ θὰ καταστῆ δυνατόν νὰ δημιουργήσωμεν θετικὸς χαρακτῆρας εὐρισκομένους εἰς διαρκῆ καὶ ἄμεσον ἐπαφὴν μὲ τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς. Ἐὰν ἡ ὅλη ὑπόθεσις ἦτο ἀπλῶς καὶ στενῶς γλωσσικὴ δὲν θὰ μ' ἐνδιέφερε μὰ τὴν ἀλήθεια, ἂν θὰ ἔγραφον τὸ *βιβλίον* καὶ ὄχι τὸ *βιβλίο*, δηλαδὴ ἂν θὰ ὑπῆρχε ἢ ἂν θὰ ἔλειπε ἓνα *νί*. Ἄτυχῶς ὅμως τὸ ἀλφαριθμητικὸν αὐτὸ στοιχεῖον συμβολίζει μίαν πνευματικὴν παραπλάνησιν τῆς φυλῆς, ἓνα ψευδῆ προσανατολισμὸν τῆς φυλετικῆς μας ζωτικότητος.

Μίαν μόνον παρατήρησιν ἔχω νὰ κάμω. Ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις δὲν πρέπει ν' ἀγνοήσῃ, ὅτι ὁ πολιτισμὸς τοῦ αἰῶνός μας εἶπε βιομηχανικός, πολιτισμὸς θετικὸς καὶ ὄχι καλλιτεχνικός.

Παραλλήλως λοιπὸν πρὸς τὴν τόνωσιν τῶν θεωρητικῶν σπουδῶν πρέπει νὰ τονώσωμεν ἰδιαίτερος τὰς θετικὰς ἐπιστήμας ἰδίως τὰς παραγωγικὰς, ἀρχίζοντες ἀπὸ τὸ ἀγροτικὸν σχολεῖον καὶ καταλήγοντες εἰς πανεπιστήμια θετικῶν σπουδῶν ἢ σχολὰς γεωπονίας, μηχανικῶν, ὑδραυλικῶν, τυροκομίας, κτηνοτροφίας κλπ. Θὰ ἔφθανα μάλιστα νὰ προτείνω μεγαλυτέραν ἀμοιβὴν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοιοῦτων

κλάδων, ἐφ' ὅσον θὰ εὐρίσκοντο εἰς τὸ κράτος, διὰ νὰ τονώσω τὴν ἐπίδοσιν πρὸς τὰς θετικὰς παραγωγικὰς ἐπιστήμας. Εἰς αὐτὸ ἀποδίδω μεγάλην σημασίαν, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ μεθοδικὴ ἐκμετάλλευσις τοῦ φυσικοῦ πλούτου μιᾶς χώρας, ὅταν θὰ λείπουν τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα, οἱ σπουδαῖοι ἐκεῖνοι συντελεσταί, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ τίποτε».

(Ἐλεύθερος Τύπος. 10 Ὀκτωβρίου).

Ο Κ. ΣΟΦΟΥΛΗΣ

— «Ἡ ἀρχικὴ ἀφορμὴ καὶ κυρία ἐστὶα τῆς νοσηρᾶς καταστάσεως εἶναι ἀναμφισβητήτως ἡ ἐλαττωματικὴ ἀγωγή καὶ παιδεύσις, ἡ ὁποία ὅπως ἔχει εἶναι ἀνίκανος νὰ διαπλάσῃ τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ, τὴν συνείδησιν ὅχι μόνον τῶν δικαιωμάτων ἀλλὰ καὶ τῶν εὐθυνῶν αὐτοῦ. Παρὰ πᾶσαν τὴν ζωτικότητα καὶ τὴν ἀξιοθαύμαστον πρόοδον τὴν συντελεσθεῖσαν ἐκ τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς δὲν ἔχει τὰ στοιχεῖα τῆς ὀρθῆς ἐκτιμήσεως τῶν γεγονότων καὶ καταστάσεων, πραγμάτων καὶ προσώπων καὶ στερεῖται μιᾶς ἀνωτέρας πολιτικῆς διαπαιδαγωγήσεως, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε ἀσφαλῆς τάσις μονίμου προόδου, οὔτε ἀσφαλῆς ἐγγύησις ταχείας τάξεως νὰ ὑπάρξῃ. Δι' αὐτὸ καὶ αἱ κατὰ περιόδους συντελεσθεῖσαι πρόοδοι τοῦ ἔθνους ὅταν τοῦτο ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ μεγαλοφυῶν κυβερνήτων, οἳ ὑπῆρξαν οἱ Τρικούπης καὶ Βενιζέλος, διὰ τοῦτο λέγω αἱ πρόοδοι αὗται δὲν κατέστη δυνατὸν ν' ἀποβοῦν κτῆμα ἕσαεὶ τοῦ ἔθνους.

— Ποῦ βλέπετε σαφέστερον καὶ ἐντωνότερον νὰ ἐκδηλοῦται ἡ κρίσις κ. Πρόεδρε;

— Προτιμῶ ἀντὶ νὰ σᾶς ὀνομάζω τὰ ἐπίπεδα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκδηλοῦται ἡ νοσηρὰ κατάστασις, νὰ σᾶς κατονομάσω τοὺς φορεῖς τῆς νόσου: *Τὸ σχολεῖον* καὶ ἡ Βουλὴ ἂν ἀγαπᾶτε, ὁ *σχολαστικισμὸς δηλαδὴ ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει* καὶ ὁ *δυηγορισμὸς ἐν τῇ πολιτικῇ ζωῇ*, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν καὶ ὁ κυριώτερος συντελεστής τῆς τελευταίας σοβαρᾶς κρίσεως ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐδοκιμάσθη τὸ ἔθνος».

(Ἐλεύθερος Τύπος. 13 Ὀκτωβρίου).

Ο Κ. ΜΕΤΑΞΑΣ

— «Ἡ δουλεία ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν ἔσχε καὶ ἓνα ἄλλον σοβαρώτατον ἀποτέλεσμα διὰ τὴν διανοητικὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους. Εἶχε σταματήσει σχεδὸν τελείως τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ πρόοδον καὶ ἐξέλιξιν. Μόνῃ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἐξελίσσετο καὶ αὕτη οὐχὶ ἐλευθέρως, ἄνευ μεγάλων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, σκυμμένη καὶ αὕτη ὑπὸ τὸν ζυ-

γὸν τῆς δουλείας. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἕλλην μόνις ἠλευθερώθη, θελήσας τότε καὶ πνευματικῶς ν' ἀποκτήσῃ θέσιν ὁμοίαν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἀπέκτα ὡς κράτος, κατ' ἀνάγκην προσέφυγεν εἰς τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν μὴ ἔχων ἀκόμη ἴδιον καὶ συνεπῶς καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, ἤρχισε δὲ τότε ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος φαίνεται καθαρώτερος εἰς τὴν γλῶσσαν πραγματικῶς ὅμως ἐκτείνεται καὶ εἰς πάντα τὰ εἶδη τοῦ διανοητικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὅστις συνίστατο εἰς τὸ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ζωὴν τὸν ἐκλιπόντα ἀρχαῖον πολιτισμὸν καὶ νὰ καταστήσῃ τοῦτον πολιτισμὸν τῆς νέας Ἑλλάδος. Ὅτι ἡ προσπάθεια αὕτη ἦτο μοιραία καὶ ἀναγκαία ἐκ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων εἶναι ἀναμφισβήτητον, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητον ὅτι ἦτο καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν Ἐδωσεν ὅμως καιρὸν εἰς τὰς νέας διανοητικὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους ν' ἀναπτυχθῶσι, ν' ἀναγνωρίσωσιν ἑαυτὰς καὶ τὴν ἀξίαν των, ν' ἀνασυνταχθῶσιν, νὰ παλαίσωσι καὶ προπαντὸς νὰ ἐκμάθωσιν τὴν αὐτοπειθαρχίαν τῆς ὁποίας τελείως ἔστεροῦντο καὶ ἀκόμη ἐν μέρει στεροῦνται».

(Ἐλεύθερος Τύπος. 18 Ὀκτωβρίου).

Ο Κ. ΣΟΦΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

— Ἐνα τεκμήριον τῆς διανοητικῆς ἀνυπαρξίας μας εἶνε τὸ Πανεπιστήμιον, εἰς τὸ ὁποῖον διδάσκονται ἀπλῶς—ἐπιτρέψατέ μου τὴν ἐκφρασιν—κολυβογράμματα, καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ φιλοσοφικὴ ἡ σχολὴ εὐρίσκεται εἰς χθαμαλώτατον ἐπίπεδον καὶ δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τίποτε ἄλλο παρὰ στενοκεφαλίαν, ἄγριον καλογηρισμὸν σκέψεως καὶ ἔλλειψιν κάθε φιλοσοφικῆς διαθέσεως.

— Καὶ ἡ βαθυτέρα διαπαιδαγώγησις, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ.

— *Μὲ πλήρη καὶ σκληρὰν σχεδὸν μεταρρύθμισιν τῆς ἐκπαισεως, ἀσυζήτητον ἐπιστροφήν εἰς τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν καὶ δημιουργίαν νέου σχολείου.* Τὰ σημερινὰ παιδιὰ μὲ τὸν δάσκαλον παρὰ πάνω ἀπὸ αὐτὰ, ἓνα εἶδος ξένου στοιχείου στρυφνοῦ γιὰ τὴν ἀπαλὴ παιδικὴ ψυχὴ, μὲ τὴν ξηρὰ ἀποστήθισιν ἐνοιῶν, ποὺ δὲν τις καταλαβαίνουν βαθύτερα, φεύγουν ἀπὸ τὸ σχολεῖον ὡσάν ἀπὸ ἓνα κτίριον, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ ἐβασάνισαν καὶ τὰ ὑπέβαλαν εἰς ἀγγασίαν. Ἐνῶ ἐκεῖ θὰ ἔπρεπε ν' ἀντλήσουν τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὄρεξιν τῆς παρατηρήσεως λιγώτερο μὲ τὰ βιβλία καὶ περισσότερο μὲ τὰ πράγματα καὶ τὴν φύσιν. Ἐπειτα μὲ τὰ γράμματα τὰ ἀλλεπάλληλα, μακριὰ ἀπὸ κάθε πραγματικὴν ἐργασίαν δὲν ἐσυνείθισαν εἰς αὐτὴν καὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ γαλουχηθοῦν μὲ τὸ γάλα, τῆς μὲ τὸ ὁποῖον καὶ μό-

νον πρέπει να τρέφεται ο άνθρωπος. "Όσα απ' αυτά, διότι έχουν υλικές δυνάμεις, πηγαινούν εις τὸ Πανεπιστήμιον, όταν βγαίνουν εις τὴν πρακτικὴν ζωὴν, ἔχουν ὅλα τὸν φόβον τῆς ἀποτυχίας εις τὸ λεγόμενον πρακτικὸν στάδιον, τὸ ὁποῖον τοὺς φαίνεται ὡς ἀπέραντη θάλασσα πλήρης τρικυμιῶν καὶ κινδύνων.

Πόσα ἀπὸ αὐτὰ τὰ παιδιὰ μὲ ὅλας τὰς σπουδὰς δὲν ἐναυάγησαν καὶ πόσα ἐστάθη ἀδύνατον νὰ ἐξελίξουν τὰς δυνάμεις των. Πρέπει λοιπὸν τὸ παιδί νὰ συνηθίσῃ μὲ τὴν ἐργασίαν, διὰ νὰ γίνῃ παράγων ὀφελιμῶς. Τὴν ἐργασίαν τὴν ἀγροτικὴν, ἂν πρόκειται περὶ ἀγροτικοῦ σχολείου, τὴν βιομηχανικὴν ἂν πρόκειται περὶ ἀστικοῦ. Αὐτοὺς τοὺς δύο τύπους πρέπει νὰ βγάλωμεν, διότι αὐτοὶ ἀντιπροσωπεύουν τὴν οἰκονομίαν κάθε τόπου. "Όσοι διαλεκτοὶ θὰ ἤθελαν νὰ τραυήξουν πάρα πάνω, νὰ συνεχίσουν τὰς σπουδὰς των πρὸς εὐρύτεραν μάθησιν, θὰ ἠμποροῦσαν νὰ τὸ κάμουν ἔχοντες, ὅμως καὶ αὐτοὶ ἐξοικειωθῆ μὲ τὴν ἐργασίαν.

"Επειτα ἀπὸ τὸ σχολεῖο μας λείπει καὶ κάτι ἄλλο: Ἡ αὐτενέργεια τοῦ παιδιοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ δειλὰ δειλὰ προβάλλει, γιὰ νὰ τὴν μπατίσῃ ἡ φωνὴ τοῦ δασκάλου, ἡ αὐταρχικὴ του ἐμφάνισις, ἡ ὁποία τὸν κάνει περισσότερο χωροφύλακα καὶ ὀλιγώτερο ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν σύντροφον τῶν παιδιῶν. Ἐὰν τὸ παιδί ἀπὸ μικρὸ νταντεύεται στὸ σπίτι του καὶ διατελεῖ ὑπὸ τὸν διηνεκῆ τρόπον τῶν γονέων του καὶ ὕστερα κηδεμονεύεται ἐπὶ τὸν δάσκαλο στὸ σχολεῖο καὶ εἶναι ξένον πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς καὶ δὲν συνεισφέρει καὶ αὐτὸ εἰς τὴν κοινωνικὴν κίνησιν ὅτι ἠμπορεῖ νὰ συνεισφέρῃ μὲ αὐτενέργειαν καὶ αὐτοβούλησιν, πῶς ἠμποροῦμε νὰ βγάλωμε πολίτας τολμηροὺς, χαρωποὺς, ἀντιμετωπίζοντας τὴ ζωὴ μὲ ἀπάθειαν ἀλλὰ καὶ μὲ τόλμην, μὲ περίσκεψιν ἀλλὰ καὶ μὲ χαράν, μὲ μυαλὸ ἐλεύθερον καὶ μὲ ὄψφ τὸ δυνατόν ἐλεύθερες κινήσεις.

Καὶ ὅμως ἡ αὐτοδιοίκησις, πού τόσον τὴν ποθοῦν ὅλοι ὡς δείγμα πολιτικῆς ἀναεροφῆς τῶν Λαῶν, ἂν δὲν συνειθίσῃ εἰς αὐτὴν ἀπὸ τὸ σχολεῖον ὁ πολίτης, εἶναι λέξις κενὴ καὶ ἀκόμη κενώτερη ἔννοια, τὴν ὁποίαν δὲν ἀναπληρῶνουν τὰ νομοθετικὰ συστήματα τῶν πολιτικάντηδων, ἀφοῦ λείπει τὸ υλικὸν τῶν ἀνθρώπων, πού θέλουν ν' αὐτοδιοικηθοῦν. Ἐκεῖνοι πού μᾶς χρειάζονται καὶ πού πρέπει νὰ μᾶς ἐτοιμάσῃ τὸ καινούργιον σχολεῖον, εἶνε τύποι γοργοί, ἀποφασιστικοί, χαρωποί, εἰλικρινεῖς, αὐτενέργητοι, αὐτόβουλοι ἄνθρωποι ἀλλὰ καὶ πειθαρχημένοι πολῖται -- θεοὶ ἢ ἂν σᾶς πειράζῃ ἡ λέξις, ὑπεράνθρωποι. Ἐτσι μπορεῖ νὰ διορθώσωμε ἓνα κακὸν χαρακτῆρα, εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ὁποίου συνετέλεσαν ὅσα σᾶς εἶπα καὶ ὅστις εἶναι ἡ πρώτη ἀφορμὴ τῶν δεινῶν μας.

(Ἐλεύθερος Τύπος. 21 Ὀκτωβρίου)

ΡΟΖΑΣ ΙΜΒΡΙΩΤΗ

Ἡ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

[Εἶναι συνειδητὸ τὸ πρόβλημα στὴ Διοίκηση τῆς Παιδείας, στὸ δάσκαλο; — Οἱ διοικητικὲς ὁδηγίαι, τὰ διδαχτικὰ βιβλία, ἡ διδασκαλία. — Ἡ σημερινὴ διδασκαλία τῆς ἱστορίας δὲν εἶναι μόνο ἄσκησις καὶ ἀσυνάρτητη, μὰ καὶ ἀντικοινωνικὴ καὶ ἀντεθνικὴ.]

Στὴ μελέτη μου αὐτὴ θὰ περιορίσω τὸ πρόβλημα τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας μόνο στὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Παιδείας. Καὶ τὸ κάνω αὐτὸ, ὄχι γιὰτι νομιζῶ λημέρο τὸ ζήτημα στὸ δημοτικὸ, ἴσα ἴσα σ' αὐτὸ ἔχει μορφὴ ἐπιταχτικώτερη, — μὰ γιὰτι ἡ πείρα, πού ἔχω, βγήκε ἀπὸ τὴν ἐργασία μου στὸ ἀνώτερον σχολεῖο. Ἐτσι κάθε πρότασή μου στὴ μελέτη αὐτὴ δὲ θὰ εἶναι ἀπλή θεωρία, ὅπως θὰ ἦταν γιὰ τὸ δημοτικὸ, μὰ τὸ καταστάλαγμα τῆς θεωρίας, πού ἔγινε πράξη.

Γιὰ νὰ ἔχουμε ὅμως ἓνα κάποιο κριτήριον καὶ γιὰ νὰ ἐκτιμήσωμε ὅπως πρέπει κάθε νέα προσπάθεια, νομιζῶ, πῶς εἶναι σωστὸ νὰ κοιτάζουμε ἀπὸ κοντὰ πρῶτα τὴ σημερινὴ κατάστασις, γιὰ νὰ δοῦμε ὑπάρχει τὸ πρόβλημα; Καὶ ἂν ὑπάρχει, ποιὲς προσπάθειαι ἔγιναν γιὰ νὰ λυθῇ; Μιὰ βιαστικὴ κάπως ματιὰ θὰ μᾶς ἄφηνε ἀμέσως τὴν ἐντύπωσις, πῶς τέτοιο πρόβλημα δὲν ἀπασχόλησε οὔτε τὴ Διοίκηση τῆς Παιδείας, οὔτε τὴν ψυχὴ τοῦ Δασκάλου. Γιατί ἡ πρώτη δὲν ἔχει δώσει παρὰ μιὰ λιγόστιχη ὁδηγία, ἐνῶ ὁ δάσκαλος πνιγμένος στὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς καὶ ἔξαντλημένος ἀπὸ τὴν πολύωρη κουραστικὴ δουλειά του στέκεται, πολὺ φυσικά, ὀλότελα μακρὰ ἀπὸ τέτοια προβλήματα. Τόσο μάλιστα μακρὰ, πού εἶμαι βέβαιη, ἂν ρωτήσωμε «γιατί διδάσκειται ἡ ἱστορία», θὰ βρεθοῦν καὶ δάσκαλοι πού θ' ἀπαντήσουν «γιατί εἶναι γραμμένο στὸ πρόγραμμα.» Καὶ ἡ ἐντύπωσις αὐτὴ δυνάμνεται ἀπὸ τὸ θόρυβο καὶ τὴ σύγχυσις, πού δημιουργήθηκαν γύρω ἀπὸ τὴν προσπάθειά μας στὸ Μαράσιλειο, γιὰ νὰ συγχρονίσουμε τὸ μάθημα στηριγμένοι σὲ ἐπισημονικὲς καὶ διδαχτικὲς ἀρχές.

Πρέπει ὅμως νὰ ἐξετάσωμε βαθύτερα τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας στὸ πρόγραμμα τοῦ 1914 ὁρίζει ἔτσι τὴν ὕλη τῆς ἱστορίας στὰ Γυμνάσια.

«**Τάξις Α'.** Ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐν Ἰφῶ μάχης.

«**Τάξις Β'.** ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ ἀπὸ τῆς ἐν Ἰφῶ μάχης μέχρι τοῦ θανάτου Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.

Τάξις Γ'. 'Ελληνική 'Ιστορία από τῶν διαδόχων Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (395 π. Σ) μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως μετὰ τῶν ἄλλων σπουδαιοτάτων γεγονότων τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας.

Τάξις Δ'. 'Ιστορία 'Ελληνική καὶ τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων».

Καὶ προσθέτει τὴν παρακάτω ὁδηγία:

«Μεθοδικὴ παρατήρησις:

Ἐν ἐκάστη τάξει ὁ οἰκείος καθηγητὴς τῆς ἱστορίας ὀφείλει νὰ διδάσκη ἐποπτικῶς καὶ ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὰ σχετικὰ κεφάλαια τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ καθόλου τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους. Μετὰ τὸ πέρας τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας ἐν τῇ τετάρτῃ τάξει παρέχεται τοῖς μαθηταῖς γενικὴ σύνοψις τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς.»

Αὕτη εἶναι ἡ μόνη ὁδηγία, πού ἔδωκε ἡ Διοίκηση ἀπὸ τὸ 1914 καὶ δῶθε. Ἡ πρώτη ἀπαιτήσή της, ὅπως φαίνεται καθαρά, εἶναι νὰ δώσουμε στὸ παιδί ὠρισμένες ἱστορικὲς γνώσεις μέσα στὰ τέσσερα χρόνια τὰ γυμνασιακά. Κι ἀκόμα, ἀπὸ τὴ σύνταξη τῆς μεθοδικῆς παρατήρησις, μ' ὄλο τὸ λιγόλογο καὶ τὴν ἀσάφεια πού τὴν χαρακτηρίζει, φαίνεται καθαρὴ ἡ προτίμησή της στὴν πολιτικὴ ἱστορία. Ἀπὸ τὸ περιστατικὸ ὅμως, πού οἱ ὁδηγίες αὐτὲς οἱ τόσο λιγόλογες καὶ ἀκαθόριστες μένουν ἀπαράλλαχτες ἔδῳ καὶ τόσα χρόνια, ἀναγκάζεται κανεὶς νὰ βγάλῃ τὸ συμπέρασμα, πὼς ἡ Διοίκηση τῆς Παιδείας εἶναι ἴσως εἰςχαριστημένη μὲ ὅ,τι γίνεται ὡς τὰ σήμερα. Εἶναι ὅμως δικαιολογημένη μιὰ τέτοια ἱκανοποίηση; Γιὰ νὰ πειστοῦμε πρέπει νὰ ἐξετάσουμε τὰ δυὸ ὄργανα, πού διαθέτει γιὰ τὴν ἱστορικὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν, **τὸ βιβλίον καὶ τὸ δάσκαλον.**

Ἀπὸ μιὰ σχολικὴ ἱστορία, προωρισμένη γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Μ. Παιδείας, ποιὲς ἀπαιτήσεις, θὰ εἶχαμε γιὰ τὴν ἐκθεσὴ τοῦ ὑλικοῦ; Θὰ ζητούσαμε μιὰ σύντομη, καθαρὴ αἰτιολογικὴ ἐκθεσὴ, προωρισμένη νὰ δώσῃ τὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα τῆς κάθε ἐποχῆς; ἔτσι ὅμως πού νὰ φαίνεται ἡ ἐπίδραση καὶ ἡ ἐξάρτηση, πού ἔχουν ἀναμεταξύ τους αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ὅπως καὶ ἡ σημασία καὶ ἡ θέσις πού ἔχει τὸ σύνολο αὐτὸ στὴν ὅλη ἐξέλιξη. Θὰ εἶναι τὸ βιβλίον ὁ καμβᾶς, μὲ τίς καθαρὰ σχεδιασμένες γραμμὲς καὶ μορφές, ὅπου θὰ κεντήσῃ πολὺχρωμη τὴν εἰκόνα ὕστερα ὁ δάσκαλος.

Βέβαια γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα αὐτό, ποιὸς δηλαδὴ εἶναι ὁ προορισμὸς τοῦ διδακτικοῦ βιβλίου τῆς ἱστορίας, γίνονται ζωντὲς συζητήσεις καὶ ἀνάλογα μὲ τίς διαφορὲς ἀντιλήψεις γεννιοῦνται μεγαλύτερες ἢ μικρότερες ἀπαιτήσεις. Ἐμεῖς ὅμως μένουμε σ' αὐτό, πού ζητήσαμε παραπάνω καὶ θὰ τὸ θεωρήσουμε ἱκανοποιητικὸ ἂν τὸ βροῦμε στὶς σχολικὲς μας ἱστορίες.

Πρέπει λοιπόν, γιὰ ν' ἀποφύγουμε κιάλας τίς ἀοριστολογίες, νὰ κοιτάξουμε ἀπὸ κοντὰ μιὰ ἢ δυὸ ἀπὸ τίς σχολικὲς ἱστορίες. Εἶναι καλὰ νὰ μείνουμε στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἐποχὴ, πού εἶναι ἀπὸ τίς πιὸ χαρακτηριστικὲς καὶ τίς πιὸ διδακτικὲς. Κλείνει μέσα της καὶ τυπικὲς μορφές πολιτισμοῦ καὶ γενικὰ φαινόμενα βίου τέτοια πού, ἂν τὴν διδαχτῇ καλὰ τὸ παιδί, μπορούμε ἀδίσταχτα νὰ ποῦμε, πὼς εὐκόλα πᾶν θὰ καταλαβαίνει ὄχι μόνο περασμένους πολιτισμοὺς μὰ, πάντα μὲ κά-

ποιες ἀναλογίες, καὶ τὴ σημερινὴ πολυσύνθετη μορφή τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, (πολιτικὲς μεταβολές, ἀποικιακὴ πολιτικὴ, ἀγῶνες ἀγροτῶν καὶ ἐργατῶν κτλ.). Γιατὶ ὅπως λέει ὁ Beloch (1) «ὅλους τοὺς ἀγῶνες πού ἀγωνίζομαστε ἔμεῖς, ἀκόμα καὶ σήμερα, γιὰ τὴν ἀλήθεια, γιὰ τὴν ἐλευθερία, γιὰ τὴ δικαιοσύνη, τοὺς ἀγωνίστηκαν κιάλας οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Ἡ ὅλη ἐξέλιξη, πού μέσα της ζοῦμε καὶ ἐνεργοῦμε, εἶναι ἔδῳ πρὸς τὰ μάτια μας ἔτοιμη καὶ τελειωμένη..... καὶ τὰ αἴτια εἶναι καθαρὰ γιὰ κείνον, πού ξέρει νὰ διαβάξῃ μέσα στὸ βιβλίον τῆς ἱστορίας....». Ἐπειτα, μὴν ξεχνᾶμε, πὼς εἶναι καὶ ἡ ἐποχὴ πού τὸ σχολεῖο μας καυχίεται, καὶ θέλει νὰ τὸ πιστεῦν, πὼς μᾶς τὴ δίνει τέλεια.

Ὅταν θέλουμε νὰ μιλήσουμε γιὰ λαὸ, πού πρωτοφαίνεται σὲ μιὰ χώρα, ἢ λογικὴ σειρά στὰ διανοήματά μας θὰ εἶναι: νὰ παρουσιάσουμε τὸ λαὸ αὐτὸ ποιὸς εἶναι καὶ ποιὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ μπορεῖ νὰ ἔχῃ, νὰ γνωρίσουμε τὴ χώρα, πού θὰ τὴν κατοικήσῃ μόνιμα κι ἀκόμη νὰ κοιτάξουμε τοὺς προκατόχους του καὶ τὸν πολιτισμὸ τους. Αὕτη θὰ εἶναι καὶ ἡ φυσικὴ σειρά, πού θὰ δώσουμε στὸ ὑλικὸ ἀρχίζοντας τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Θὰ δώσουμε τὴ φύση καὶ θέσις τῆς χώρας σὰν κάτι ξεχωριστὸ κι ἀμέσως ὕστερα θὰ βάλλουμε τὸ Α' μέρος τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τὴν «Προϊστορικὴ ἐποχὴ» χωρισμένο σὲ δυὸ κεφάλαια Α' «Ἀρχὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ» καὶ Β' «Οἱ προέλληνες καὶ ὁ πολιτισμὸς τους».

Ἀμέσως γεννιέται τὸ πρόβλημα γιὰ τὸ διάλεγμα τοῦ ὑλικοῦ. Τὸ ὑλικὸ γενικὰ εἶναι ἀπέραντο καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ξέρουμε τί θὰ δώσουμε στὸ παιδί. Ἐδῳ θὰ μᾶς ὁδηγήσῃ προπάντων ἡ σκέψη, πὼς ἡ παιδεία πρέπει νὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἀνθρώπινη κοινωνία κι ἐκεῖ νὰ τελειώνῃ. Δὲν εἶναι ἡ παιδεία προσπάθεια νὰ δώσουμε στὸ παιδί τὴν πελώρια πνευματικὴ κληρονομία, πού μᾶς ἄφησαν οἱ περασμένες γενιές, νὰ φτιάσουμε δηλαδὴ τὸν τύπο τοῦ ζωντανοῦ λεξικοῦ. Ἡ παιδεία φτιάκει ἀνθρώπους γιὰ τὴ ζωὴ τὴ σημερινὴ καὶ θὰ δώσῃ ἀπὸ τὰ περασμένα ἐκεῖνο, πού θὰ χρησιμέψῃ γιὰ νὰ κατανοηθῇ αὐτὴ ἡ ζωὴ καὶ νὰ ἐξυπηρετηθῇ. Καὶ στὸ βιβλίον τῆς ἱστορίας λοιπόν, μόνο τὸ τυπικὸ καὶ τὰ γενικὰ φαινόμενα θὰ πάρουν θέσις. Μόνο ἔτσι θὰ κατορθώσῃ τὸ παιδί νὰ συγκρατήσῃ τίς διαφορὲς μορφές τῆς ἀνθρώπινης ἐξέλιξης, πού συνέχειά τους εἶναι ἡ μορφή πού ζῇ κι αὐτὸ σήμερα.

Σύμφωνα τώρα μὲ ὅσα εἶπαμε παραπάνω γιὰ τὸ διάλεγμα τοῦ ὑλικοῦ καὶ τὴν ἀπαιτήσή μας γιὰ τὴν ἐκθεσὴ στὸ κεφ. «Θέσις καὶ φύσις τῆς χώρας», τὸ βιβλίον θὰ δώσῃ τὸν ὀριζόντιον καὶ κάθετον διαμελισμὸ τῆς Ἑλλάδας, φροντίζοντας νὰ κάμῃ αἰσθητὸ στὸ παιδί τὸ ρόλον, πού θὰ παίξῃ αὐτὴ ἡ κατασκευὴ στὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ, πού θὰ ζήσει ἔδῳ. Νὰ δεῖξῃ δηλαδὴ ποιὸι εἶναι οἱ φυσικοὶ δρόμοι, πού θὰ ἀκολουθήσῃ ὁ λαὸς αὐτὸς μπαίνοντας στὴ χώρα, πὼς τὰ βουνὰ κι οἱ θάλασσες θὰ κανόνιζαν τίς σχέσεις του καὶ ἀνάμεσόν τους καὶ μὲ τίς γειτονικὲς χώρες κι ἀκόμα πὼς θὰ τὸν ἐσπρωγνε ἡ τέτοια κατασκευὴ σὲ ὠρισμένες μορφές ζωῆς. Στὸ κεφ. «Ἀρχὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ» τὸ βιβλίον, ἀφοῦ δώσῃ τὴν κατα-

(1) K. J. Beloch, Griechische Geschichte, I. 1, σελ. 47 ἐκ. 2α.

γωγὴ τοῦ λαοῦ, ποὺ παρουσιάζει, θὰ ἐκθέσῃ τὴ ζωὴ του σ' ἓνα τέτοιο πάνω-κάτω σκελετό. 1) **Υλικὴ ζωὴ**: ἀσχολίες - κατοικία - τροφή - ντύσιμο κ.τ.λ. 2) **Οἰκογένεια**: σύνθεσή της - γάμος - θέση γυναίκας κ.τ.λ. 3) **Καθεστῶς περιουσιακὸ**: ἰδιοκτησία-οἰκογενειακὴ περιουσία-κληρονομία κτλ. 4) **Ὁργάνωση κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ**: συγγενικὲς ἐνώσεις στενές, πιὸ πλατιές, φατρία-φυλὴ-ἀρχηγοὶ κ.τ.λ. 5) **Πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ φανερώματα**: Γλῶσσα-παραδόσεις-μουσικὴ-τέχνες-ἀρχιτεκτονικὴ κ.τ.λ. 6) **Θρησκεία**: λατρεία στοὺς νεκροὺς - θεοποίηση στὶς φυσικὲς δυνάμεις κ.τ.λ.

Στὸ σκελετὸ αὐτὸ θὰ δοθῇ βέβαια ἡ ζωὴ, ποὺ ὑποθέτουμε πὼς ζοῦσε ὁ λαὸς αὐτὸς τὴ στιγμή, ποὺ ἔρχεται στὴν Ἑλλάδα, μὰ μαζὶ θὰ δοθῇ καὶ ἡ τυπικὴ μορφή τῆς ζωῆς αὐτῆς τῆς μισονομαδικῆς, ποὺ εἶναι ζωὴ ποὺ τὴν πέρασαν καὶ τόσο ἄλλοι λαοί. Καὶ τελευταῖα ἔρχεται τὸ κεφ. «Οἱ προέλληνες καὶ ὁ πολιτισμὸς τους». Τὸ παιδὶ πρέπει νὰ γνωρίσῃ τοὺς λαοὺς, ποὺ κατοικοῦσαν πρὶν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ὅπως καὶ τὸν πολιτισμὸ τους. Εἶναι ἀνάγκη νὰ δῇ ποιά κατάσταση ἦταν δημιουργημένη στὴ χώρα ἀπὸ πιὸ μπροστά, γιατί ἔτσι μόνον θὰ καταλάβῃ, πὼς ὁ νεοφερμένος λαὸς, ποὺ τὸν εἶδε μόλις πρὶν σὲ τόσο χαμηλὴ θέσῃ ἔφτασε τόσο γλῆγορα στὴν Μυκηναϊκὴ ἀκμὴ. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ οὐσιαστικὰ τῆς Ἱστορίας. Θὰ γνωρίσῃ ὁ μαθητὴς σ' αὐτὸ τοὺς πρώτους πανάρχαιους σταθμοὺς τῆς ἀνθρώπινης ἐξέλιξης, τὴ λιθικὴ καὶ τὴ χαλκὴ ἐποχὴ, ποὺ ἔχουν ἀνυπολόγιστη σημασία καὶ ἱστορικὴ, μὰ καὶ παιδαγωγικὴ. Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ νοιώσῃ τὸ παιδὶ πόσο μεγάλη ἀξία ἔχει ἡ κοινωνικὴ ζωὴ, νὰ παρακολουθήσῃ τὰ ἐλατήρια, ποὺ σπρώχνουν τὸν ἄνθρωπο σὲ δράση, νὰ δῇ τὸν κόπο καὶ τὸν ἀγῶνα, ποὺ ἔκαμε γιὰ νὰ φτάσῃ ἐκεῖ ποὺ εἶναι. Γιὰ τέτοια διδασχὴ τὸ ὑλικὸ εἶναι πλούσιο σ' αὐτὲς τὶς δύο ἐποχές. Θὰ δῇ τὸ παιδὶ, πὼς παλεύει ὁ ἄνθρωπος στὴν ἀρχὴ γιὰ νὰ βρῇ τὴν τροφή του καὶ πὼς σιγὰ-σιγὰ ὕστερα ἀγωνίζεται νὰ γίνῃ κύριος καὶ νὰ ἐκμεταλλεῖται τὴ φύση. Βέβαια τέτοιο δούλεμα θὰ γίνῃ ἀπὸ τὸ Δάσκαλο, τὸ βιβλίον θὰ περιοριστῇ νὰ δώσῃ μόνον τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὶς τυπικὲς λεπτομέρειες, μὰ ὅσο τὸ δυνατό πιὸ καθαρὰ καὶ ἔντονα. Θὰ διατηρήσῃ λοιπὸν τὸ διάγραμμα ποὺ ἔδωκε καὶ στὸ προηγούμενο κεφάλαιο: Ὑλικὴ ζωὴ - Οἰκογένεια - Καθεστῶς περιουσιακὸ - Ὁργάνωση κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ - Πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ φανερώματα - Θρησκεία. Ὅμως πρέπει νὰ δείξῃ τὴν ἀμοιβαίαν ἐπίδραση ἀνάμεσα στὰ στοιχεῖα αὐτὰ τῆς ζωῆς καὶ ἐπειδὴ συμβαίνει ἐδῶ ἓνα ἀπ' αὐτὰ νὰ παύσῃ τὸν κύριον ρόλο, ἔτσι ποὺ νὰ δίνῃ τὸν τόνο σὲ ὅλα τὰ ἄλλα, πρέπει τὸ στοιχεῖο αὐτὸ νὰ τὸ δώσῃ διεξοδικότερα καὶ νὰ τὸ κάμῃ συνειδητὴ τὴ σημασία του. Στὴ λιθικὴ λοιπὸν ἐποχὴ, θὰ δώσῃ ὅλα τὰ στοιχεῖα, μὰ θὰ ἐπιμείνῃ περισσότερο στὸ πρῶτο, τὴν **ὕλικὴ ζωὴ**: Τὶς πρώτες ἀσχολίες καὶ προσπάθειες τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου, (τροφή ἐργαλεῖα, κατοικία), καὶ ἔπειτα τὶς χαρακτηριστικὰς ἀλλαγὰς στὴ νεολιθικὴ ἐποχὴ, ποὺ τελειοποιεῖ τὰ ἐργαλεῖα, προσέχει κάπως τὴ γῆ, μὰ δὲ δένεται ἀπ' αὐτὴ, ποὺ ἡμερώνει τὰ ζῶα, ὑφαίνει μὲ κλωστὲς φυτικὰς, βράζει τὸ φαί του σὲ χύτρες πῆλινες καὶ ποὺ στὸ τέλος φτιάχνει μονιμώτερη κατοικία, συνοικισμοὺς, ἀκροπόλεις (Διμίτι, Σέσκλο).

Καὶ μὲ τὴν ἀραιὴ χρῆση τοῦ μέταλλου, θὰ βάλῃ τὸ παιδὶ στὴ νέα περίοδο τὴ χαλκὴ, δίνοντας σὰν καρπὸ τῆς ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, τὸν Κρητικὸ καὶ τὸ Μυκηναϊκὸ πολιτισμὸ. Θὰ διατηρήσῃ καὶ ἐδῶ τὸ διάγραμμα δίνοντας τὶς διαφορὰς ἀλλαγὰς, μὰ θὰ τονίσῃ προπάντων ἐκεῖνο, ποὺ χαρακτηρίζει τὴ νέα περίοδο. Ἔτσι καὶ στοὺς δύο πολιτισμοὺς θὰ ἐπιμείνῃ στὴν **ὕλικὴ ζωὴ, στὴν πολιτικὴ καὶ**

κοινωνικὴ κατάσταση καὶ στὰ καλλιτεχνικὰ φανερώματα. Στὴν Κρήτη ἔχουμε ζωηρὴ πιὰ ἀπασχόληση στὴ γεωργία, σύνδεσμο μὲ τὴ γῆ ἰσχυρό. Παράλληλα ζωηρότατη κίνηση βιομηχανικὴ καὶ ἐμπορικὴ, ποὺ δημιουργοῦν κέντρα - πόλεις. Ἔχουμε κράτος ἐνιαῖο μὲ ἰσχυρὴ ἀριστοκρατία ἀπὸ γαιοκτήμονες καὶ δυνατὸ ἄρχοντα, τὸ βασιλεῖα μὲ σχέσεις ἐξωκρατικὰς ἐπίσημες. Πυκνὴ ἐπικοινωνία μὲ γείτονες (Κύπρον - Αἴγυπτον). Μιὰ καλλιτεχνικὴ πρόοδος μοναδική, ποὺ δείχνει πόσο ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς εἶχε προχωρήσει (ἀνάχτορα Φαιστοῦ - Κνωσοῦ. Σχέδια πόλεων. Γουρνιά). Τὸ βιβλίον πρέπει νὰ δώσῃ καθαρὰ τὴ νέα αὐτὴ πρόοδος. Καὶ ὕστερα νὰ δώσῃ τὴ μορφή, ποὺ πῆρε ἡ πρόοδος αὐτὴ ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα (Μυκῆνα - Τίρυνθα) ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πιὰ φῦλα δουλεμένη. Κρατίδια μέσα σὲ ἐλάχιστο χῶρο, βασιλιάδες δυνατοὶ μὲ ἀριστοκρατία μὰ πιότερο πυργοδεσπότες (ἀκροπόλεις). Γύρω τους ὁ λαὸς ποὺ καταγίνεται μόνον στὴ γεωργία καὶ χτηνοτροφία γι αὐτὸ δὲ δημιουργοῦνται πόλεις μὰ ἀραιοὶ συνοικισμοί. Ἀνάπτυξη τέχνης μὲ δικὸ της τύπο μ' ὅλη τὴν ἐπίδραση ἀπὸ τὴν Κρήτη (Μυκῆνα - Τίρυνθα) κ.τ.λ.

Τὸ παιδὶ ἔτσι βῆμα μὲ βῆμα παρακολουθεῖ τὶς πρώτες προσπάθειες τῆς ἀνθρωπότητας. Βλέπει τὴν ἐξέλιξη συνολικά, αἰτιολογικά, ἐνιαῖα μπροστὰ στὰ μάτια του νὰ περνᾷ χωρὶς χάσματα μὲ αὐστηρὴ συνέπεια. Καὶ μέσα στὸ ὅλο αὐτὸ βλέπει τὴ χώρα ποὺ μελετᾷ, ὄχι σὰν κάτι χωριστό, μὰ σφιχτὰ δεμένη μὲ τὸ σύνολο ποὺ παίρνει ἀπ' αὐτὸ, μὰ καὶ δίνει. (Διμίτι - Σέσκλο - Κνωσὸς - Φαιστὸς Μυκῆνες - Τίρυνθα).

Καὶ τώρα ἄς κοιτάξουμε τὴν πρώτη ἀπὸ τὶς σχολικὰς ἱστορίες, ποὺ ἔτυχε νὰ βρῶ μπροστὰ μου. Στὴ σύντομη χωρογραφία τῆς Ἑλλάδος γράφει: «*Ἐπίδρασις τοῦ κλίματος καὶ τῆς φυσικῆς διαπλάσεως τοῦ ἐδάφους ἐπὶ τοὺς κατοίκους. — Ἡ ποικιλία τοῦ κλίματος καθίστα τὸς Ἕλληνας ὑγιεῖς, πνευματώδεις καὶ φαιδρούς, ἡ δὲ ποικιλία τῶν προϊόντων ἐξεγείρουσα τὴν ψυχικὴν αὐτῶν διάθεσιν τοὺς παρεκίνει εἰς τὸ νὰ εἶναι φίλεργοι. Ἄλλ' ὅπωςδήποτε τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς γῆς δὲν ἦσαν ἀφθονα καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐσεμνύνοντο, διότι διὰ τοῦ κόπου ἀπέκτων τὸν πλοῦτον καὶ πάντα τὰ συντελοῦντα εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ βίου. Ἡ κατάκτησις τῆς χώρας καὶ ὑπὸ τῶν δρεῶν καὶ ὑπὸ τῆς θαλάσσης συνετέλεσεν εἰς τὴν ἵδρυσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοπικῶν πολιτειῶν αὐτονομῶν καὶ ἀνεξαρτητῶν κ.τ.λ.*» Δηλώνω πὼς τὸ χωρίον εἶναι μεταφερόμενον κατὰ συνέχεια. Πρέπει νὰ προσέξουμε τὴν κενότητα καὶ τὸ πομπώδικο σ' ὅλο αὐτὸ τὸ κομμάτι ποὺ κάνει τὸν ἀναγνώστη σχεδὸν νὰ ξεχνᾷ τι πρόκειται νὰ διδασχῇ τὸ παιδὶ σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο. Στὶς ἀσυνάρτητες αὐτὲς κρίσεις, ποὺ εἶναι ἀφαιρέσεις ἀπὸ πολύπλοκους συνδυασμοὺς βλέπουμε ἡμεῖς κάποια οὐσία, γιατί ξέρουμε τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὸ παιδὶ τί νόημα θὰ βγάλῃ; Πρέπει νὰ προσέξουμε ἀκόμα τὴν ἀκαιρὴν ἠθικολογία καὶ τὸ δῆθεν φρονηματισμὸ ποὺ «οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἀφθονα τὰ προϊόντα, ἀλλὰ ἐσεμνύνοντο, διότι διὰ κόπου ἀπέκτων τὸν πλοῦτον. (Θυμηθῆτε τὰ παράπονα τοῦ Ἡσίοδου, τοὺς ἀγῶνες τῶν ἀγροτῶν κ.τ.λ.). Καὶ προπάντων νὰ συλλογιστοῦμε τί ζητούσαμε ἡμεῖς ἀπὸ τὸ κεφάλαιο Ἔσῃ καὶ φύσις τῆς χώρας» καὶ τί μᾶς δίνει τὸ βιβλίον, τότε θὰ καταλάβουμε πόσο παρανόησε ὁ συγγραφεὺς τὴ σημασία τοῦ κεφάλαιου ποὺ ἔδινε.

Ἄς προχωρήσουμε ὁμως στὰ παρακάτω κεφάλαια. Ἀμέσως ἔπειτα δίνει τὸ

Α'. μέρος δηλ. την προϊστορική εποχή για κεφ. Α', ενώ τον πολιτισμό της τὸν βάζει για Β' κεφάλαιο. Ο συγγραφέας φαίνεται δὲν ξεχωρίζει καθαρά τὸ ὄλο ἀπὸ τὰ μέρη. Αρχίζει λοιπὸν ἔτσι: 1) Προέλληνες - Πελασγοί - Ἡ Κρήτη καὶ τὸ Μινωϊκὸν κράτος. Πρόκειται νὰ παρουσιάσῃ στὸ παιδὶ τὶς δύο ἐποχὲς λιθική καὶ χαλκή καὶ νὰ δώσῃ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τῶν λαῶν, ποὺ κατοικοῦσαν πρὶν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ἄς δοῦμε τὴν εἰκόνα τους.

«Κατὰ τοὺς παλαιωτάτους χρόνους κατοικοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα διάφορα προελληνικά φύλα. (τὰ ἀναφέρει....) Πάντες οἱ ἀνωτέρω μνημονεύμενοι λαοὶ δὲν ἦσαν Ἕλληνας. Τοῦτο ἀποδεικνύει ἡ γλωσσολογία. Ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ διδάσκει, ὅτι οἱ προελληνικοὶ οὗτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ὠμίλων γλώσσαν, οἱ ὁποῖα δὲν εἶχε καμμίαν σχέσιν πρὸς τὴν Ἑλληνικήν. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἦσαν μεταξύ των στενῶς συγγενεῖς ἕνεκα τοῦ γλωσσικοῦ των ιδιώματος, εἶχον κοινὴν τὴν καταγωγὴν καὶ ἀνήκον εἰς ὁμοφυλίαν εἰς τὴν ὁποῖαν ἐπήγοντο καὶ οἱ ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ Καππαδόκαι, Λυκάονες, Πισιδεῖς, Κίλικες. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἐπὶ χιλιετηρίδας ὄλας πρὸ τοῦ τρισχιλιοστοῦ ἔτους π.χ. ἐδρίσκοντο εἰς πρωτογενεῖς κατάστασιν. Κατοικοῦν ἐντὸς σπηλαίων ἢ εἰς καλύβας ἐκ ξύλων καὶ ἐκ καλάμων, τὰ ἐργαλεῖα των καὶ τὰ διάφορα σκεύη ἦσαν λίθινα. Δείψανα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εὐρέθησαν πανταχοῦ τῆς Β. Ἑλλάδος καὶ ἐν Ἀττικῇ». Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ μαθαίνει τὸ παιδὶ ὀλόκληρη τὴ λιθική ἐποχή. Θέλω νὰ κοιτάξουμε μάλιστα τὴν περιέργη οἰκονομία τοῦ κεφαλαίου, ποὺ ἐνῶ ἀραδιάζονται μὲ εὐλαβητικὴ προσοχὴ ὄλα τὰ ὑποθετικὰ ὀνόματα αὐτῶν τῶν ἀρχαίων προκατόχων καὶ τὰ μέρη ποὺ ἔμειναν ἢ πῆραν, μέσα σὲ τρεῖς σειρὰς περνάει σὰ σκιὰ ὀλότελα καὶ χωρὶς κανένα λογικὸ εἶρημὸ ὁ πολιτισμὸς τους «Κατοικοῦν ἐντὸς σπηλαίων ἢ εἰς καλύβας κ.τ.λ.» Κι ὅμως πρόκειται γιὰ τρόπο ζωῆς, ποὺ ἡ ἀνθρωπότητα τὸν ἔζησε χιλιάδες χρόνια καὶ ποὺ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μὴ τὸν ξέρῃ ὁ μαθητὴς στὸ Γυμνάσιο. Ἐπειτα προχωρεῖ ἀμέσως συνεχίζοντας στὴ χαλκή ἐποχή. «Πρῶται αἱ Κυκλάδες νῆσοι καὶ ἰδίως ἡ Κρήτη ἐξῆλθον ἐκ τῆς πρωτογενεῖς καταστάσεως καὶ ἤρχισαν νὰ πολιτίζονται. Εἰς τὰς χώρας ταύτας πολὺ πρὸ τοῦ δισχιλιοστοῦ ἔτους π.χ. εἶχεν εἰσαχθῆ ὁ χαλκὸς καὶ ὄρει χαλκὸς διὰ τὴν κατασκευὴν ἐργαλείων, ὄπλων καὶ σκευῶν. Συνοικισμοὶ καὶ πόλεις ἰδρύθησαν πανταχοῦ καὶ ἰδίως εἰς τὴν Κρήτην. Ἐκτοτε ἀνεπτύχθη πυκνὴ συγκοινωνία μεταξύ τῆς Κρήτης καὶ τῶν Κυκλάδων. Ἐπίσης ἀνεπτύχθη πυκνὴ συγκοινωνία μεταξύ Κρήτης καὶ τῶν κυκλάδων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς Αἰγύπτου ἀφ' ἑτέρου. Ἡ Αἴγυπτος τότε ὑπερεῖχε πολὺ κατὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ ἡ συγκοινωνία μετ' αὐτῆς συνετέλεσεν πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ δύο πόλεις ὑπερέχον ἐν Κρήτῃ ἢ Κνωσὸς καὶ ἡ Φαιστός. Καὶ εἰς τὰς δύο ταύτας πόλεις ἐν ἀρχῇ τῆς 2ας χιλιετηρίδος ἐκτίσθησαν κολοσσιαῖα καὶ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα. Εἰς τὴν Κνωσὸν συνεκεντρώθη ἅπανα ἡ πολιτικὴ δύναμις τῆς νήσου καὶ ἤρχισε γοργῶς νὰ προοδεύῃ ἡ τέχνη. Ἐν ἀρχῇ τῆς 17ης ἑκατομμυριαῖδος ἡ τέχνη καὶ ὁ πολιτισμὸς καθόλου ἀνῆλθεν ἐν Κρήτῃ εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν καὶ ἡ Κνωσὸς σὺν τῷ χρόνῳ ἔγινε πρωτεύουσα μεγάλου μοναρχικοῦ κράτους. Ὁ περιφημότερος ἐκ τῶν βασιλέων τῆς Κρήτης ὑπῆρξεν ὁ Μίνως. Τὸ κράτος τοῦ Μίνως ἐξετείνετο ἐφ' ὅλης τῆς Κρήτης, ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐπὶ τῶν παραθαλασσιῶν χωρῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους τοῦ Μίνως, τὴν ἐπιχράτησιν τῆς ναυτιλίας τῶν Κρητῶν, καὶ τὴν διάδοσιν ἐν γένει τοῦ μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ μαρτυρεῖ τὸ ὄνομα

Μινῶα, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ ἐν Κρήτῃ . . . (ἀναφέρει ὄλους τοὺς τόπους)... Ἡ Κρήτη διετέλει εἰς ἐπισήμους πολιτικὰς σχέσεις πρὸς τὴν Αἴγυπτον. Κρητὲς καὶ λοιποὶ νησιῶται ἀπεστέλλοντο εἰς Αἴγυπτον κομίζοντες δῶρα πρὸς τὸν βασιλέα Τουθμῶσιον Γ'. πολύτιμα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἔργα μινωϊκῆς τέχνης . . . Τὸ Μινωϊκὸν κράτος ἤρχισε νὰ παρακμάσῃ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 15ης ἑκατομμυριαῖδος π.Χ.»

Ἄν παραβάλουμε, κείνο ποὺ ἔπρεπε νὰ δοθῆ στὸ κεφάλαιο αὐτὸ, μ' αὐτὰ ποὺ δίνει ὁ συγγραφέας, ἔχουμε τὴν ἐντύπωση, πὼς ὁ ἀέρας φέρνει κομμένες φράσεις ἀπὸ μιὰ ὁμιλία. Θαρρεῖς ἀκόμα κι ὁ συγγραφέας, ἐπειδὴ δὲν ἔχει οὐσία, ψάχνει νὰ βρῆ λέξεις. Ταχυδαχτυλογικὰ ἐμφανίζει καὶ ἐξαφανίζει μιὰ ὀλόκληρη βαθμίδα τῆς ἀνθρώπινης ἐξέλιξης, τὴ χαλκή ἐποχή, μὲ τὰ λόγια «πρῶται αἱ Κυκλάδες καὶ ἰδίως ἡ Κρήτη ἐξῆλθον ἐκ τῆς πρωτογενεῖς καταστάσεως (θυμόμαστε κι αὐτὴν πὼς τὴν ἔδωκε) καὶ ἤρχισαν νὰ πολιτίζονται. Εἰς τὰς χώρας ταύτας πολὺ πρὸ τοῦ δισχιλιοστοῦ ἔτους π.χ. εἶχεν εἰσαχθῆ ὁ χαλκὸς καὶ ὁ ὄρει χαλκός». Οἱ πόλεις φυτρώνουν σὰν μανιτάρια καὶ μάλιστα «πανταχοῦ» ὅπως λέει ὁ συγγραφέας, ἐνῶ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἔδω στὴν Ἑλλάδα μόνο στὴν Κρήτη ἔχουμε πόλεις, γιὰτὶ ἄλλοῦ δὲν ὑπῆρχαν οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὸ σχηματισμὸ τους. Ὁ κρητικὸς πολιτισμὸς στριφογυρνάει γύρω ἀπὸ τὴν πέννα τοῦ συγγραφέα, μὰ σὰν νὰ μὴν ἔχη τίποτα οὐσιαστικὸ δίνεται σὲ λέξεις καὶ φράσεις χωρὶς κανένα λογικὸ εἶρημὸ, ὅπως ὁ Τουθμῶσιος μὲ τὰ δῶρα του, ἢ προσπάθεια νὰ πεισθοῦμε, πὼς ἦταν σπουδαῖος ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς μὲ τὴ διάδοση τῆς τοπωνυμίας Μινῶα κ.τ.λ.

Καὶ στὸ τέλος μᾶς παρουσιάζει τοὺς Ἕλληνας.

«2) Οἱ Ἕλληνας καὶ ἡ καταγωγὴ αὐτῶν.

Οἱ Ἕλληνας ἦσαν κλάδος τῆς δυτικῆς ομάδος τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς ἢ Ἀρίας ὁμοφυλίας. Πόθεν καὶ διὰ τίνος ὁδοῦ οἱ Ἕλληνας μετηγάστειναν εἰς τὴν χώραν τὴν μετέπειτα ὀνομασθεῖσαν Ἑλλάδα δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνας ἀπὸ τῆς 2ας χιλ. ἤρχισαν νὰ κατέρχωνσαι ἀπὸ τῶν βορείων χωρῶν τῆς Εὐρώπης. Ποῖον ὄνομα ἔφερε τὸ Ἑλληνικὸν φύλλον, τὸ ὁποῖον πρῶτον κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ βορρᾶ δὲν εἶναι γνωστόν . . . » Καὶ μὲ 9-10 γραμμὲς ἀκόμα μᾶς λέει, ὅτι ἦρθαν πρῶτοι οἱ Ἴωνες, δεύτεροι οἱ Ἀχαιοὶ καὶ τελευταῖοι οἱ Δωριεῖς. Μ' αὐτὲς τὶς γραμμὲς ποὺ χολοσκάζει ὁ συγγραφέας, γιὰτὶ δὲν ξέρουμε «ποῖον ὄνομα ἔφερε τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν φύλλον» ποὺ ἦρθε στὴν Ἑλλάδα, γνωρίζει τὸ παιδὶ τοὺς Ἕλληνας, τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους, τὸ βαθμὸ τοῦ πολιτισμοῦ τους σὰν πρωτοκατεβαίνουν σὸν τόπο, ποὺ θὰ μείνουν γιὰ πάντα. Μ' αὐτὰ ὅμως ὁ συγγραφέας ἔδωκε, σὰ νὰ ποῦμε, τὴν πολιτικὴ ἱστορία, ἀλλὰ τὸ διάταγμα λέει νὰ διδάχῃ «ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὰ σχετικὰ κεφάλαια τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ καθόλου τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους». Προσκολλάει λοιπὸν τὸ Β'. κεφ. «ὁ ἀρχαιότατος ἐν Ἑλλάδι πολιτισμὸς» ποὺ τὸ χωρίζει σὲ δύο 1) Προκρητικὴ περίοδος 2) Κρητικὸς καὶ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς σὲ 14 πυκνοτυπωμένες σελίδες καὶ μὲ μερικὲς εἰκόνες μάλιστα γιὰ νὰ γίνῃ τὸ «ἐποπτικῶς».

Εἶναι περιττὸ νὰ πῶ, πὼς ἔδω πρόκειται νὰ πληροφορηθοῦν τὰ παιδιὰ γιὰ ὄλα κείνα ποὺ τὰ γνώρισαν σὰ σκιὰς στὸ Α'. κεφάλαιο. Τί γίνεται ὅμως; Λυπᾶμαι ποὺ δὲν μπορῶ νὰ δώσω ὄλο τὸ κείμενο. Παρασύρθηκε ὁ συγγραφέας ἀπὸ τὴ λιγόστιχη μεθοδικὴ παρατήρηση. «πρὸς τὰ σχετικὰ κεφάλαια τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ καθόλου τοῦ πολιτισμοῦ». Πῆρε ὀλόκληρες περι-

γραφές άσκοπα από ιστορίες τέχνης, έτοιμο βλέπετε ύλικό, με τις πιο μικρές λεπτομέρειες, που εκεί βέβαια είχαν τη θέση τους, ενώ εδώ δεν χρειάζονται και τις σεργίρει στο παιδί. Περιγράφει αντικείμενα, που το παιδί πρέπει να τα δει στο Μουσείο ή σε πίνακες μεγάλους· άλλιώς κάθε περιγραφή είναι άκατανόητη, άσκοπη. Γίνεται μακρότατη περιγραφή για όλων των ειδών τα όπλα, για τα ξίφη που «κατέληγον εις μέγα κομβίον ή εις κεφαλήν έξ όστου ή εκ χρυσοῦ ή εκ πολυτίμου λίθου», για τόξα που «κατεσκευάζοντο εκ ξύλου ίσως δέ και εκ κεράτων ζώων κ.τ.λ.» Για τα άγγεϊα που στην άρχή «ήσαν χονδροειδή εκ πηλοῦ άκαθάρτου, μελανά ή έρυθρά», κι έπειτα «γίνονται λεπτότερα και πολλαπλασιάζονται τα σχήματα», για κείνα που είναι «κατ' άρχάς άμαυρά» έπειτα γίνονται σιλπνά, άλλα που είναι «πολύχρωμα και ποικιλόχρωμα» και ακόμα άλλα που έχουν «έδαφος κίτρινον ή υπόλευκον φυσικόν, τα δέ κοσμήματα αυτών δια σιλπνοῦ μέλανος ή μελανοκασιανού χρώματος» κ.τ.λ.

Παίρνει δυσανάλογη έκταση ο τρόπος της ταφής των νεκρών, και ή θρησκεία και ή λατρεία νεκρών. Έκει μέσα πια ο συγγραφέας χάνει τα χρονικά όρια που περιγράφει όπως και τα τοπικά και βλέπομε άφελέστατα, πως οι προέλληνες δηλαδή οι άνθρωποι της νεολιθικής εποχής παρουσιάζονται να μιλοῦν «εις άπται στον έλληνικήν γλώσσαν» «Κούφη σοι χθών επάνωθεν πέσοι» ή «έστω σοι ή γη κούφη». Και το χειρότερο μās δίνει ολόκληρη την έθιμοτυπία των για τις θρησκευτικές τελετές των νεκρών για έποχή, που δεν ξέρουμε καλά καλά, τι περίπου πίστευαν παρά κάνουμε συμπερασμούς. «Πᾶσαι αἱ ιεροτελεστίαι έτελοῦντο μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Ἡ κατ' οἶκον θρησκεία δὲν εἶχε κανόνας ομοιομόρφους, οὐδὲ τυπικόν κοινόν. Ἐκάστη οἰκογένεια εἶχε τὰς ιεροτελεστίας της, τὰς ιδιαιτέρας έορτάς της, τὸ τυπικόν τῶν δεήσεών της και τοὺς ἕμνους της. Οἱ νεκροὶ δὲν ἐδέχοντο ἄλλην λατρείαν παρά τὴν τῶν ἀπογόνων των. Εἰς τὰς ἐπιταφίους τελετάς ἀπηγορεύετο ή παρουσία ἀνθρώπων μὴ ἀνηκόων εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ θανόντος». Μεταφέρει δηλαδή θεσμούς κοινωνικούς της ιστορικής πια εποχής, μάλιστα του 8ου και κάτω αἰώνα άγνωστας, πως ένας τέτοιος τρόπος λατρείας, όπως ήταν στην Ἀθήνα, είχε για προϋπόθεση ώρισμένους όρους, που στην εποχή που μιλάει ο συγγραφέας δεν ήταν. Και προχωρώντας, μās πληροφορεῖ πως αὐτή ή θρησκεία . . . «ήτο οὕτως εἰπεῖν λαϊκή, διότι αἱ ἀρχαιόταται γενεαὶ εἶχον δευτέραν θρησκείαν, τὴν θρησκείαν τῆς ἑλικῆς φύσεως». Τι να θέλη να πῆ με το «λαϊκή». Όπως και να το πάρη κανείς είναι λάθος. Γιατί αν λέγοντας λαϊκή θέλη να κάμη την αντίθεση με το κληρική, είναι ή πιο άστοιχείωτη ιστορική ανακρίβεια, αφού εδώ τέτοια τάξη δεν είχε δημιουργηθῆ. Αν πάλι το παίρνη με την έννοια, πως ήταν θρησκεία του κατώτερου λαοῦ ακόμα πιο άπιστόρητο, γιατί ίσα-ίσα ή άριστοκρατία έδωκε μεγάλη σημασία στην προγονική λατρεία και τους τάφους.

Όμολογῶ βέβαια πως μέσα στο άκατανόητο αὐτό ύλικό, που φαίνεται πως το έβαλε ο συγγραφέας μόνο και μόνο για να ικανοποιηθῆ ή μεθοδική παρατήρηση που δίνει το πρόγραμμα, υπάρχουν και σωστά· μα πάλι τόσο κομματιασμένα άψυχα, τόσο άσαφή, τόσο χωμένα, που καταντοῦν να μην έχουν πια σχεδόν καμιά σημασία.

Τὸ Α' αὐτὸ μέρος παίρνει συνηθισμένα 22 ὡς 28 σελίδες πυκνοτυπωμένες του διδαχτικού βιβλίου και διδάσκεται μέσα σε 4 ὡς 5 ὥρες στα σχολεία μας.

Οἱ ἴδιες σελίδες περίπου φτάνουν για να δοθῆ το ύλικό σύμφωνα με τις γενικές γραμμές που έδωκα παραπάνω. Όμοια φτάνουν και οι ἴδιες ὥρες για τη διδασκαλία, όπως θα δοῦμε στο Γ' μέρος της μελέτης, στην εφαρμογή. Μόνο που προστέθηκαν 3 ὥρες Μουσείου συνδυασμένες με την χειροτεχνία.

Ό,τι είδαμε στο Α' αὐτὸ μέρος εξακολουθεῖ πιο χειρότερα σ' ολόκληρο το βιβλίο. Ἡ άσυναρτησία, ή άσάφεια είναι τα χαρακτηριστικά του. Περνοῦν ολότελα σαν σκιές σπουδαία περιστατικά εμπρός από τα μάτια του παιδιοῦ χωρίς καμιά διασάφηση, καμιά αιτιολογία και προς πάντων χωρίς καμιά λογική συνοχή, ώστε να φανῆ ή εξέλιξη αὐτῆς της κοινωνίας. Έτσι λ.χ. δημιουργοῦνται στην έλλ. κοινωνία τέτοιοι όροι ζωῆς που φέρνουν άναγκαστικά τους άποικισμούς, τύπο που γεννιέται κάτω από ώρισμένες συνθήκες σε κάθε χώρα και που πρέπει το παιδί στο γυμνάσιο να τις γνωρίση. Κι όμως ο συγγραφέας γράφει στο σχετικό κεφάλαιο έντελῶς αἰφνιδιαστικά. «Οἱ Ἕλληνικοὶ ἀποικισμοὶ ἀρχοῦνται ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ δὲν ἐξέρχονται τῶν ὁρίων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Μεταξὺ τῶν παλαιότατων ἀποικιῶν πρέπει νὰ θεωρηθῆ κ.τ.λ.» Με τον ἴδιο τρόπο περνοῦν πολιτειακές μεταβολές, αλλάζει σύνθεση ή έλληνική κοινωνία από άγροτική και γίνεται άστική, σχηματίζεται ο θεσμός της δουλείας, χωρίζονται οι ελεύθεροι σε τάξεις, αρχίζουν οι άγῶνες των άγροτῶν κ.τ.λ. Και δεν πρόκειται καν για οικονομία της ἕλης του βιβλίου, γιατί αὐτή πια σε κάνει να άναναχτῆς σε ώρισμένα μέρη. Έτσι, στο κεφάλαιο «Ἡ πολιτεία τῆς Σπάρτης», ενώ μένει ανεξήγητη ή νέα οργάνωση «πολιτεία», ενώ μέσα σε 2-3 λέξεις δίνονται οι νέοι θεσμοὶ και οι κοινωνικές τάξεις, ο συγγραφέας μās πληροφορεῖ «έν πλάτει», πως «Φαιδροὶ ὄμιλοι θηρευτῶν ἀκολουθούμενοι και ἀπὸ τὰ πεφημισμένα λακωνικά (έτσι με χοντρά γράμματα μη τυχόν ξεχαστῆ ή σπουδαία πληροφορία) κυνάρια ἀνήρχοντο τὰς δασώδεις κλιτύς τοῦ Ταυγέτου, ὅπου ὑπῆρχεν ἀνεξάντλητον κυνήγιον ἀγρίων αἰγῶν και χοίρων, ἐλάφων και ἄρκτων. Αἱ ἄγρια σπιλάδες, ἐπὶ τῶν ὁποίων κατὰ τὰ τρία τέταρτα τοῦ ἔτους ἐπικάθηται ἀδιάλυτος ή χιών, παρῆχον ἱκανὴν εὐκαιρίαν κ.τ.λ.» Έχουμε, σιγρότατα, κρίσεις σαν κι αὐτή «ή Ἑλληνική γλώσσα ἔχει τὰ πρωτεῖα μεταξὺ πασῶν τῶν γλωσσῶν τοῦ κόσμου. Κέκτηται ἀμέτρητον πλοῦτον. Διὰ τοῦ πλοῦτου τούτου δύναται νὰ ἐκφράξῃ ὄχι μόνον τὰ ποικίλα φαινόμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἀλλὰ και αὐτὰς τὰς διαφορωτάτας καταστάσεις τῆς ψυχῆς»! Εἶνε στιγμές που γίνεται φανερό πια, πως ο συγγραφέας κοίταξε μόνο τον τύπο, χάνοντας κάθε σεβασμό και για το παιδί και το ύλικό. Έτσι δίνει αὐτῆς τις λίγες γραμμές για τη φιλοσοφία του Πλάτωνα. «Ο Πλάτων ἐξέτεινε και συνεπλήρωσε τὴν περὶ ἠθικῆς και τοῦ κόσμου σοκρατικὴν φιλοσοφίαν, ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων ὄχι μόνον τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ και ὅλου τοῦ κόσμου. Καθ' ὅλον ή φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος εἶναι ή ὑψίστη ἐκφρασις τῆς ἰδεολογίας (idealisme) και έν πολλοῖς, ταυτίζεται προς τὰς ἰδέας τοῦ Χριστιανισμοῦ.»! Και στο κεφάλαιο «ή πνευματική και ήθική ανάπτυξις μέχρι του 8ου αἱ.» μās πληροφορεῖ πως «Σημαντικόν εἶναι ὅτι μεταξὺ ὅλων τῶν ἀρετῶν τιμᾶται κατ' ἐξοχὴν ή δικαιοσύνη, **μια έννοια**, τῆς ὁποίας και αὐτή ή λέξις λείπει παρ' Ὀμήρω.» (Κακομοίρα «Θέμις»).

Έτσι δίνεται και ο πολιτισμός, που φαίνεται καθαρά, πως μπῆκε στο βιβλίο μόνο και μόνο γιατί το απαιτεῖ το πρόγραμμα. Ο κύριος σκοπός όμως να γνωρίσουμε στο παιδί τη ζωή του έθνους και της ανθρωπότητας στο σύνολό της, ξεφεύγει ολότελα.

Δὲ θὰ ἤθελα νὰ ἐπιμένω περισσότερο, γιατί ὁ σκοπός μου δὲν εἶναι ἡ κριτική τῶν διδακτικῶν βιβλίων, δὲ μπορῶ ὅμως νὰ μὴ δώσω δυὸ τρία κομμάτια χαρακτηριστικά τῆς κατάστασης αὐτῆς. Τὸ χωρίο πού δίνω, τὸ παίρνω μὲ τὸ πρῶτο ἄνοιγμα ἀπὸ ἱστορία, πού ἔχουν στίς ἐμπορικές σχολές. Δίνει ὁ συγγραφέας τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς τέχνης τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μ' αὐτὰ τὰ λόγια μόνο: «Εἰς τὴν τέχνην βλέπομεν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν Αἰγυπτιακῶν ναῶν, τὰ φανταστικά ἀνάκτορα τῆς Περσεπόλεως, τὰ ἐρείπια τῆς Βαβυλῶνος, τὰ ἔργα τῶν Ἰνδιῶν ἐδίδαξαν εἰς τὸν Ἕλληνα καλλιτέχνην νέας ἀντιλήψεις περὶ τέχνης, νέα σχέδια. Τοῦ ἐνέπνευσαν τὸ *ὑπερβολικὸν καὶ τὸν ρεαλισμὸν*.»

Κι ἓνα ἄλλο κομμάτι, συχωροχάρτι ὅπως φαίνεται εἰρηνιστικὸ γιὰ τὸ «ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου».

«Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ὑπῆρξε μόνον μέγας στρατηγός, ἀλλὰ καὶ μέγας πολιτικός. Ἡ ἐκστρατεία του δὲν εἶχε χαρακτηῖρα κατακτήσεως, ἀλλὰ μᾶλλον μελέτης τῶν χωρῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος συνωδεύετο ὑπὸ πολλῶν σοφῶν... Ἐκτὸς αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελε νὰ συνενώσῃ τὴν Ἀνατολὴν μὲ τὴν Δύσιν. Νὰ ἐξαλείψῃ κάθε διαφορὰν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων, ἤθελεν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βάρβαροι νὰ ἀποτελέσουν ἓνα λαόν.»

Τὰ ἴδια πάνω - κάτω λόγια λέει κι ἡ ἱστορία πού κοιτάξαμε πρὶν, μόνο αὐτὴ σπεύδει νὰ μᾶς δώσῃ πῶς «ἐπεδόθη ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ μεγαλειτέρας δραστηριότητος εἰς τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο κόσμων». «*Προσεκάλεσε, γράφει εἰς τὰ Σοῦσα πάντας τοὺς μεγιστᾶνας, ἵνα παραστοῦν εἰς μεγάλην ἐορτὴν, τὴν ἀποίαν παρασκευάσεν ἐπὶ τῇ ἐνώσει καὶ συγχωνεύσει τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀσιανῶν. Πρῶτος ὁ Ἀλέξανδρος ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῆς... ἐνώσεως ταύτης συζευχθεὶς τὴν πρεσβυτέραν θυγατέρα τοῦ Δαρείου Στάτειραν... Ὀγδοήκοντα ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων στρατηγῶν καὶ φίλων του συνεξέυχθησαν Περσίδας παρθένους... Δεκακισχίλιοι ἐπίσης Μακεδόνες στρατιῶται ἐνυμφεύθησαν Ἀσιάτιδας, εἰς πάσας δὲ ὁ Ἀλ. ἔδωκε βασιλικὴν προῖκα. Διὰ τῆς ἐορτῆς τῶν ἐν Σοῦσοις τελεσθέντων γάμων συνετελέσθη συμβολικῶς ἡ συγχώνευσις τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἔλαβεν ὑπόστασιν ἡ μιξελληνικὴ ἰδέα....*»

.

Καὶ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δώσῃ ἄπειρα παραδείγματα παρμένα ἀπὸ ὅλες τὶς ἐγκεκριμένες ἱστορίες. Γιατί, λυπᾶμαι πού τὸ λέω, ἂν βγάλῃ κανεὶς ὠρισμένες προσπάθειες, ὅλες οἱ ἄλλες εἶναι γραμμένες στὸ ἴδιο καλοῦπι. Αὐτὸς εἶναι ὁ θλιβερός ἀπολογισμὸς ἀπὸ τὸ πρῶτο ὄργανο, τὸ βιβλίον, πού διαθέτουμε γιὰ τὴν ἱστορικὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ. Λέξεις, πολλές λέξεις χωρὶς οὐσία, νοήματα χωρὶς κανένα λογικὸ εἶδη, κρίσεις πού ἀλληλογρονθοκοποῦνται, καμιά φορὰ μάλιστα στὸ ἴδιο κεφάλαιο, γιατί εἶναι ἀρπαγμένες ἀπὸ μεγαλύτερα συγγράμματα γραμμένα μὲ διαφορετικώτατες ἀντιλήψεις. Ὅλα περνοῦν μπροστὰ ἀπὸ τὸ παιδί σὰν σκιῆς ἀκαθόριστες, τίποτα καθαρὸ, τίποτα ἐνιαῖο, τίποτα αἰτιολογημένο. Οὔτε κὰν πρόκειται γιὰ οἰκονομία στὸ ὑλικό, ἴσα - ἴσα ἔχουμε μὴν ἄσκοπη σπατάλη σὲ πράγματα περιττά. Μὰ κι ἂν καμιά φορὰ γίνῃ προσπάθεια νὰ συντομέψουν τὸ ὑλικὸ βγαίνουν τερατογεγῆματα σὰν κι αὐτὸ τὸ κεφάλαιο.

Αἱ Θῆβαι: «Ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης δὲν διήρκεσε πολὺ. Αἱ Θῆβαι εἶναι ἡ

αἰτία τῆς καταπτώσεώς της. Αἱ Θῆβαι ἡ κυριώτερα πόλις τῆς Βοιωτίας, ἐπῆρξε ἡ πατρὶς δύο μεγάλων ποιητῶν τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ Πινδάρου. Κατεῖχον αἱ Θῆβαι δευτερεύουσαν θέσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ πολέμου. Οἱ Θηβαῖοι εἶχον λάβει μέρος εἰς τὴν συμμαχίαν κατὰ τῆς Σπάρτης. Διὰ τοῦτο αὐτὴ ἠθέλησε νὰ τοὺς τιμωρήσῃ. Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἀριστοκρατικῶν τῶν Θηβῶν κατέλαβον οἱ Σπαρτιᾶται τὴν Καδμείαν». Δὲν πρόκειται γιὰ ἐπιγραφές, ὅπως θὰ νόμιζε κανεὶς, εἶναι τὸ ἴδιο τὸ κεφάλαιο δόλακερο.

Σύλλογιστήτε τώρα τὸ παιδί, πού κατὰ τὸ συνηθισμένον τρόπο, ἀποστηθίζει τὸ κομμάτι αὐτὸ καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὅμοιά του, τί πολῦτιμο καιρὸ χάνει. Νομίζει κανεὶς πὼς εἶναι γραμμένα γιὰ νὰ δώσουν τροφή στὸ μεγάλο μας ἐλάττωμα τὴν ἐπιπολαιότητα. Κι ἔπειτα, τί μπορεῖ νὰ μείνῃ στὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τίς ἀσυνάρτητες αὐτὲς κι ἀποστραγγισμένες ἀπὸ κάθε ζωὴ καὶ οὐσία γραμμές; Τίποτα ἀπολύτως τίποτα. Ὡστε ἡ μόνη ἀπαίτηση, πού ἔχει τὸ Ὑπουργεῖο ἀπὸ τὸ βιβλίον νὰ δώσῃ τὸ ἱστορικὸ ὑλικὸ στὸ παιδί δὲν πραγματώνεται.

(ἀκολουθεῖ συνέχεια)

ED. SPRANGER

Ἡ Αἰωνία Ἀναγέννησις (*)

Φυσικὰ ὁ νέος ἀπὸ πρὶν ἔχει ἓνα «ἐγώ». Μάλιστα φαίνεται, σὰ νὰ εἶναι ὅλος διόλου «ἐγώτητα» (egoität). Ἐνας φυσικός, ἀφελῆς ἐγωϊσμός, πού τὸ κάθε τι τὸ δένει καὶ τὸ ἐξαρτᾶ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Ὅμως αὐτὸ τὸ ἐγὼ στὰ παιδικὰ χρόνια παρακολουθεῖ τόσο αὐτονόητα καὶ φυσικὰ κάθε ἐνέργεια καὶ κάθε φαινόμενον τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ, ὥστε δὲ γίνεται χωριστὰ συνειδητό, παρὰ φαίνεται συνυφασμένο μὲ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Καὶ πολὺ σωστά αὐτὴ ἡ φυσικὴ ἀφέλεια καὶ ἡ τέλεια προσαρμογὴ στοὺς ὅρους τῆς φυσικῆς ζωῆς θεωρήθηκε σὰ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς προεφηβικῆς ἡλικίας. Εἶνε ἀλήθεια, πὼς πρὸ πάντων στὰ ἀγόρια ξεχωρίζει πιά σ' αὐτὴ τὴν ἡλικίαν ἡ τάση γιὰ ψυχικὴ αὐτοτέλεια καὶ ἀνεξαρτησία. Μὰ αὐτὸ γίνεται μέσα στὴν παιδικὴ σκέψη, μὴ σκέψη μὲ δικούς της νόμους καὶ δικό της δίκαιο, πού δὲν βρίσκεται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο

(*) Στὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης τοῦ («Ἀναγέννηση» Τόμ. 1 σελ. 37) ὁ Spranger ἔθεσε τὸ πρόβλημα τῶν κλασικῶν οπουδῶν ἀπὸ μιὰ βαθύτατη ἀποψη. Ἡ κλασικὴ μόρφωση ἔχει γιὰ ἀφετηρία της στοὺς νεώτερους χρόνους τὴν ἐποχὴ τῆς «Ἀναγέννησης». Τότε ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς βρῆκε στὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων στήριγμα σημαντικώτατο γιὰ τὸ ψυχικὸ του ξύπνημα. Ἀπὸ τότε οἱ νεώτεροι λαοὶ μορφώνουν τοὺς νέους μὲ τὴν σπουδὴ τῆς ἀρχαιότητος. Ὅμως σήμερον ἐγίνε προβληματικὸς ὁ δεσμὸς αὐτὸς μεταξὺ μορφωτικοῦ σχολείου καὶ μελέτης τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Γιὰ νὰ ξαναζωντανέψῃ ἡ ἀξία του γιὰ μᾶς, εἶναι ἀνάγκη πρῶτα πρῶτα οἱ φιλόλογοι νὰ ξεκινᾶν ἀπὸ τὸ ζωντανὸ παρὸν καὶ ἀπὸ τὴ ζωντανὴ νεότητα καὶ ἔπειτα εἶναι ἀνάγκη νὰ βρεθῇ ποιά σχέση ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ ζωὴ τῶν νέων, πού ὀριμάζει σύμφωνα μὲ δικούς της νόμους καὶ τὴ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων. Ἄν δὲ βρεθῇ ἡ σχέση αὐτὴ, ἡ κλασικὴ μόρφωση κατατᾶ ἄδειο κοπάνισμα λέξεων. Ὁ Spranger πιστεύει, πὼς στὴν ψυχὴ κάθε νέου ἔρχεται ἡ στιγμὴ, ἡ ἀνάλογη μὲ τὴν «Ἀναγέννηση» τοῦ ἀνθρώπου στὸ 15^ο αἰῶνα. Αὐτὸ θὰ μᾶς δείξῃ στὰ ἐρχόμενα μέρη τῆς μελέτης τοῦ ἐρευνῶντος τὴν ἐφηβικὴ ψυχὴ κατὰ τρόπο πρωτότυπο. Σ. Μ.

μέ τη σκέψη και τὸν κόσμον τῶν μεγάλων καὶ γιὰ τοῦτο συγκρούεται μ'αὐτόν, καὶ φέρνει πόνον στὴν ψυχὴ τοῦ νέου.

Τῆ στιγμῇ πού τὸ ἐγώ, σὰν κάτι πιά ξεχωριστὸ καὶ ἰδιαίτερο συγκριθῆ μετὰ τὰ πράγματα καὶ τοὺς γύρω ἀνθρώπους, γεννιέται στὴ συνείδηση ἑνας νέος κόσμος. Τὸ πρῶτο γνῶρισμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου εἶναι ἡ μοναξιά του· τὸ ἐγώ μόνο του ἀποτραβιέται καὶ ἀπομονώνεται ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο. «Δὲν εἶναι λοιπὸν ὅλα γιὰ μένα καὶ ἕνα μὲ τὴ ζωὴ μου· ὅλα μου εἶναι ξένα, καὶ δὲ μποροῦν πιά νὰ μὲ καταλάβουν». Χάθηκε πιά, σκίστηκε ἡ ἀπλοϊκὴ φυσικὴ ἐνότητα τοῦ ἐγώ καὶ τοῦ ἄλλου κόσμου. Μὲ τὴ συνείδηση τοῦ ἐγώ γεννιέται καὶ ἡ συνείδηση ἑνὸς ἄλλου, πού ξαφνικὰ γίνεται ξένο καὶ γιὰ τοῦτο «**Ὁχι ἐγώ**». Τὸ σπουδαιότερο εἶναι πὼς ἐξαφανίζεται πιά ἡ γέφυρα, πού ἔνωσε τὸ παιδί μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ὡς τώρα αὐτοὶ ἦταν ἕνα κομμάτι τῆς δικῆς του ζωῆς ἢ καὶ δὲν ὑπῆρχαν· τώρα γίνονται πῶς ξένοι, πῶς προβληματικοὶ ἢ φανερόντωνται γιὰ πρώτη φορὰ στὸν ψυχικὸ του ὄριζοντα.

Ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας γεννιοῦνται ἀπὸ τὸ πρωτόγονο αἶσθημα τῆς ἰδιαιτερότητας καὶ τῆς ψυχικῆς μοναξιάς. Ἡ ζωὴ στὸ ἔξω περνάει ἀκολουθώντας δύο δρόμους: ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος προσπαθεῖ νὰ πάρη μέσα της τὸν κόσμο, νὰ τὸν κάμη δικό της, ἰδιοκτησία της· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος θέλει νὰ βάλῃ τὴ σφραγίδα τοῦ ἐγώ της στὸ περιεχόμενο τοῦ κόσμου, νὰ τὸ μεταδημιουργήσῃ, κάνοντάς το ἐκφραση τῆς ἐσωτερικότητάς της καὶ ἀποδίνοντάς το πάλι στὸν ἔξω κόσμο. Ἔτσι πάλι ἡ ζωὴ ἐνώνει τὸ ἐγώ μὲ τὸν ἄλλο κόσμο. Μήπως καὶ ὅλη ἡ ζωὴ δὲν εἶνε μιὰ τέτοια προσπάθεια μὲ χίλια δυὸ μέσα καὶ τρόπους νὰ φέρνωμε σὰ ἀδιάκοπη ἐπικοινωνία καὶ ἀλληλεπίδραση τὸ ἐγώ μας μὲ τὸν ἔξω κόσμο; Μόνο ὁ θάνατος κόβει αὐτὴ τὴν προσπάθεια ἢ καλύτερα τὴν ἀποτελεῖώνει!

Ὅσο πῶς ποικιλώτερα εἶνε συνυφασμένη ἡ ψυχὴ μὲ τὸν ἔξω κόσμο, τόσο καὶ πῶς πολύμορφα ἀνακινιέται ἡ ζωὴ, πού ἀρχινάει τώρα μὲ τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία. Ἀδιάκοπα ἀλληλοπηρεάζονται ἡ πρόσληψη καὶ ἡ διαμόρφωση, ἡ ἀπόχτηση ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο καὶ ἡ δημιουργία μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ἐπεξεργασία. Καὶ ἡ δημιουργικὴ αὐτὴ χρησιμεύει γιὰ κριτήριον τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου.

Τώρα στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, κάθε δράση κάθε ἐνέργεια παίρνει τὴν ἀντίστοιχη μορφή τῆς ψυχῆς, πού δημιουργεῖ. Ἡ ὕλη, πού παίρνει ἀπ'ἔξω καὶ ζῆ ἢ ψυχὴ καταντᾷ πιά νὰ εἶναι τὸ ἀκατέργαστο ὕλικό, πού πάνω σ' αὐτὸ γυμνάζεται καὶ μαθητεύει ἡ ψυχὴ.

Μ'αὐτὴ τὴ σημασία πού ἀποδίνουμε στὴν δημιουργικότητα, σχετίζεται καὶ κάτι ἄλλο. Ὅσο κι ἂν φαίνεται πὼς ἡ ζωὴ σκορπιέται σὲ ἀσύνδετα μέρη μὲ τὶς διάφορες ἐνεργειές της, μολεταῦτα μὲν σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία ἀποχτᾷ τὴν ἐνότητα ἑνὸς συνόλου. Πρώτη φορὰ τώρα αἰσθανόμαστε τὴ ζωὴ μας σὰ μιὰν ἀποστολή, ἕνα καθῆκον, πού δὲ μας ἐπιτρέπει νὰ καταπιανόμαστε τὸ κάθε τι ἐπιπόλαια καὶ νὰ τὸ ἐχτελοῦμε πρόχειρα. Μπορεῖ σὰ περιφερειακὰ μέρη νὰ εἶναι ἡ ψυχὴ ἀκόμα ἀσύνδετη, στὸ κέντρο ὅμως ὑπάρχει ἕνα ἐγώ, πού συσχετίζει τὸ κάθε τι μὲ τὸν ἑαυτό του, τὸ χωνεύει ἀφομοιώνοντάς το καὶ ἔτσι πάλι τοῦ δίνει νέα μορφή.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κεντρικὸ σημεῖο ἀνακινιοῦνται τώρα πρώτη φορὰ ὅλα τὰ μέρη τῆς ζωῆς, πού ὡς τώρα ἦταν ἀσύνδετα καὶ ἀποκλεισμένα τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο ἢ τὰ ἐνωίωθε χωρὶς νὰ συμμετέχη ἐσωτερικὰ ἢ ψυχὴ ἐπενεργώντας καὶ διαμορφώνοντάς τα. Τώρα τὰ ζοῦμε καὶ τὰ αἰσθανόμαστε σὰν παραλλαγὰς τοῦ αὐτοσυνα-

σθήματος, σὰ διάφορες φάσεις τοῦ ἐγώ. Τὰ ἔξω μέρη, πού μποροῦμε σ' αὐτὰ νὰ ἀναλύσωμε τὸ πολυσύνθετο σύνολο τοῦ πολιτισμοῦ παρουσιάζονται στὴν ἡλικία αὐτὴ σὰ διάφορα μέρη τῆς ἴδιας τῆς ψυχῆς (*).

Τὸν κόσμο τῶν πραγμάτων προσπαθεῖ νὰ ἐπηρεάσῃ ὁ νέος μὲ τὴν **οἰκονομικὴ ἐργασία**. Πρώτη φορὰ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία ξυπνᾷ ἡ τάση τῆς οἰκονομικῆς αὐτοτέλειας καὶ ἡ συνείδηση τοῦ ἀτομικοῦ βιοποριστικοῦ κέρδους. Ἔτσι ὅμως μᾶς παρουσιάζεται καὶ μιὰ ἰσχυροποίηση τοῦ αὐτοσυναίσθηματος, γιὰ τὴν αἰτία τῆς οἰκονομικῆς ἐργασίας δὲν εἶνε μονάχα ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ὑπαρξή, μὰ καὶ ἡ θέληση νὰ δώσωμε σὰ πράγματα ἰδιότητες ἀξίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀνάλογα μὲ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγκῶν του. Ὁ χειροτέχνης ἀγαπᾷ τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας του, γιὰ τὴν εἶνε ἡ ἐκφραση τῆς θέλησης καὶ ἰκανότητάς του, πού δημιουργοῦν ἀξίες. Καὶ ἐνῶ τὸ παιδί δὲν ἔχει ἀκόμα τὸ οἰκονομικὸ ἐγώ, ξανοίγεται ξαφνικὰ στὸν ἔφηβο μὰ πλευρὰ τοῦ κόσμου, πού τὸν κεντρίζει νὰ κινηθῆ καὶ νὰ δουλέψῃ.

Μὰ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία ξυπνᾷ καὶ ἡ **θέληση γιὰ τὴ γνώση**. Ὁχι μονάχα σὰν ἐπιθυμία νὰ μάθῃ—αὐτὴν τὴν εἶχε καὶ τὸ παιδί, ἀλλὰ σὰν κλίση στὴ θεωρία καὶ τὴ συστηματοποίηση. Τώρα νοιώθει πὼς πρέπει νὰ μπῆ ἕνα ὄριο, ἕνας φραγμὸς ἀνάμεσα στὴ νομοταξία τοῦ κόσμου καὶ στὸ ἀτομικὸ, θερμὸ συναίσθημα. Ὅπως μὲ τὴν οἰκονομικὴ, ἔτσι καὶ μὲ τὴ γνωστικὴ τάση του θέλει νὰ γίνῃ ὁ κύριος τῶν πραγμάτων, θέλει νὰ τὰ κατακτήσῃ, ἔστω καὶ οὐτοπικὰ στὴν ἀρχή. Ἄλλη εἶνε ἡ στάση τοῦ ἐνήλικου μπροστὰ σὰ πράγματα, πού ξέρεει τοὺς νόμους καὶ τὴν πορεία τοῦ κόσμου καὶ ἄλλη τοῦ παιδιοῦ, πού μὲ τὴ φαντασία του ἐμφυλώνει τὸν κόσμο καὶ ζῆ πάντα μὲ φόβο, ἀφοῦ δὲ μπορεῖ ὑπολογίζοντας νὰ προβλέψῃ. Τὸ ἐγώ στὸν ἔφηβο ἐλευθερώνεται προσπαθώντας νὰ μάθῃ τοὺς νόμους τοῦ κόσμου. Φυσικὰ αὐτὸ εἶνε μιὰ προσπάθεια, ἕνας σκοπὸς οὐτοπικὸς γιὰ τὸ ὅλα τὰ συστήματα τῆς γνώσης, ὅσο ἀντικειμενικὰ κι ἂν φαίνονται, ὑπάρχει πάντα καὶ τὸ μερίδιο τοῦ ὑποκειμένου, πού προσπάθησε νὰ γνωρίσῃ τὸν ἀντικειμενικὸ κόσμο, δὲ χάνονται δηλ. ποτὲ τὰ σημάδια τῆς προσωπικῆς συμμετοχῆς. Καὶ μολεταῦτα μόνο μὲ τὸ χωρισμὸ τῆς καθαρῆς γνωστικῆς λειτουργίας ἀπὸ κάθε ὑποκειμενικὴ συμμετοχὴ καὶ μὲ τὴν ἐξύψωση της σ' ἕνα ἐπίπεδο, πού νὰ μποροῦμε πάνω σ' αὐτὸ νὰ ὑποβάλωμε ὅλα στὴν ψυχρὴ καὶ ἀντικειμενικὴ ἔρευνα, μόνο ἔτσι θὰ κυριαρχοῦσε τὸν ἔξω κόσμο τὸ συνειδητὸ ἐγώ, ἢ ψυχὴ, πού ξύπνησε.

Χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία καὶ ἐλευθερία τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς εἶναι καὶ ἡ ἀντίθετη τάση, πού παρουσιάζεται τώρα μὲ τὴν ἴδια δύναμη, ὅπως καὶ ἡ χωριστικὴ τάση. Τὸ ἄτομο δηλ. θέλει νὰ περιπλέξῃ τὸ ἐγώ του μὲ τὰ πράγματα μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε αὐτὰ νὰ ἀντιπροσωπεύουν καὶ νὰ συμβολίζουν τὴν ἐσωτερικότητά του, τὴν ψυχὴ, πού πάλαιψε προσπαθώντας νὰ ἐκφραστῆ μὲ τὰ ἀντικείμενα αὐτά. Εἶναι

(*) Ὁ Spranger στὸ περίφημό του βιβλίον «Lebensformen» (Μορφές τῆς ζωῆς. Halle, Niemeyer 1914) ἀναλύει τὸ σύνολο τοῦ πολιτισμοῦ σὲ ἔξι μέρη. Τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ ἔχει τὸ χαρακτηριστικὸ του νόμο. Καὶ ἀνάλογα μὲ τὴ θέση, πού παίρνει ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς νόμους στὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ξεχωρίζει καὶ ἔξι κύριες μορφές τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Οἱ μορφές αὐτές τῆς ζωῆς καὶ ἀνάλογα μ' αὐτές οἱ ἀνθρώπινοι τύποι εἶνε: Ἡ οἰκονομικὴ, ἡ πολιτικὴ, ἡ κοινωνικὴ, ἡ θερησκευτικὴ, ἡ καλλιτεχνικὴ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ. Ἐδῶ λοιπὸν προσπαθεῖ νὰ βρῆ τὰ ἴδια ἔξι μέρη τοῦ πολιτισμοῦ ἀντιπροσωπευμένα στὴν ψυχὴ τοῦ ἐφήβου καὶ τὸ κατορθώνει μὲ μιὰ θαυμάσια ἀνάλυσή της. Σ. Μ.

πιθανό, πώς αυτή ή όρμη είναι και ή κύρια βάση, πού γέννησε *την καλλιτεχνία*. Η τέχνη έμφυγώνει τó υλικό της. Και έτσι ξαναβρίσκομε στις λέξεις, στους τόνους, στην πέτρα και στα χρώματα τó είδωλο της ψυχής, πού τούς έδωκε μορφή. Αν ή καθαρή γνώση θέλει να χαράξει ένα σύνορο ανάμεσα στον κόσμο, πού υπακούει σε νόμους απαράβατους, και στο συναισθηματικό και ανυπόταχτο έγώ, ή καλλιτεχνία αντίθετα θέλει να ένωση αυτούς τούς δυό κόσμους, την ξένη και από διαίσηθητη γνωστή ζωή των πραγμάτων με την ατομική ζωή. Η δημιουργική φαντασία αναδημιουργεί την πραγματικότητα δίνοντάς της τή μορφή και την ψυχή του δημιουργού. Μ' αυτό τó παιχνίδι των δημιουργικών δυνάμεων ελευθερώνεται και ή ψυχή, σηκώνεται ψηλότερα από την αντικειμενική, φυσική ανάγκη και έτσι άδέσμευτη άνασαινει στην ελευθερία της δικής της όντότητας.

Η ανώτατη όμως μορφή της ιδανικής κυριαρχίας της ψυχής πάνω στην πορεία του κόσμου παρουσιάζεται εκεί, όπου ή ψυχή με έργα και στοχασμούς γίνεται ένα με τον κόσμο, και δέν αισθάνεται πιά καμιά αντίθεση ανάμεσα στο έγώ και τó όχι—έγώ. Τó έγώ προχωρεί ως τις προϋποθέσεις και τις όριζες της ύπαρξης του, αισθάνεται τον έαυτό του εκεί μέσα κρυμμένο, εκεί, πού ξαναβρίσκει *τη μεγάλη παγκόσμια θέληση, ή όπως θέλει ó καθέννας να ονομάζει τó Θεό του*. Αυτή τή μεταφυσική κλίση τή βρίσκομε στους έφηβους. Γιατί δέν είναι δυνατό να αιστανθούν συνειδητά τó χωρισμό, την ατομικοποίηση χωρίς να τούς γεννηθή μια ανήσυχη λαχάρα. Μα στην ανήσυχη αυτή λαχάρα κρύβεται *ή άρχή της θρησκείας*, όπως και αν φανερωθή ή σαν άγώνας να βρούμε τó Θεό ή σαν μακάριος πόθος για μια ήρεμη ένωση. "Όποιος ανακαλύπτει τον έαυτό του, ανακαλύπτει και τó Θεό, έστω και σαν πρόβλημα, σαν άμφιβολία, σαν άρνηση — καμιά φορά και ή άθεΐα είναι βαθειά θρησκευτική¹⁾. Έγώ και Θεός είναι έννοιες συναρτημένες, όπως τó «Έγώ» και «Έσύ».

Μα και τó γύρω ανθρώπινο κόσμο βρίσκει ó έφηβος μέσα στο αυτοσυναισθημά του με δυό μορφές. Σαν *άγάπη* και σαν *θέληση να επιβάλει τó έγώ του στους άλλους*.

Άς άρχίσουμε με την *άγάπη, τή συμπόνια*. Για κάθε συμβίωση χρειάζεται ó ένας να καταλαβαίνει τον άλλο. Μα ή κατανόηση του άλλου είναι άδύνατο πράγμα, αν δέν προηγηθή ή άγάπη. "Έτσι ή γνώση της ψυχικής κατάστασης του άλλου, ή *εναίσθηση* (Einfühlung) και ή *συμπάθεια* πηγαινουν μαζί. Έννοούμε τή συμπάθεια σ' όλους της τούς βαθμούς, από την επιπόλαιη φιλία της στιγμής ως την αυταπάρηση. Μα ως μίν ξεχνούμε, πώς και ή άγάπη είναι μια μορφή του αυτοσυναισθήματος, της αυτοσυνείδησης, πιθανό τόσο πιότερο όσο πιό αυταπαρητική είναι. Έκτός απ' αυτό και ή πρώτη ανακάλυψη της ατομικής δικής μας έσωτερικότητας γίνεται, όταν τή φέρουμε σε επικοινωνία με άλλες ψυχές, με την άγάπη και τή φιλία. Για τά παιδιά συνήθως οί άλλοι άνθρωποι δέ γίνονται προβλήματα και δέν είναι ατομότητες, υπάρξεις με δική τους ζωή και ρυθμό. Για να ανησυχήσωμε και ένδιαφεροθούμε για τούς άλλους, πρέπει να ξυ-

¹⁾ Πολύ πιό συμπαθητικός είναι ó άθεος, πού ανησύχησε και προβλημάτισε την προέλευση και τον προορισμό του έγώ του από τον άδιάφορο, πού περιφρονεί κάθε θρησκευτικότητα και από σκοπιμότητα συμμορφώνεται με όλες τις κοινωνικές άπαιτήσεις. Ό πρώτος είναι στο βάθος θρησκευτικός, ό δεύτερος είναι ένας άγύρτης από επιπολαιότητα σκέψης. Σ Μ.

πνήσωμε και μεΐς και να ανησυχήσωμε για τούς έαυτούς μας.

Πάρα πολú διαφορετική απ' αυτή την κλίση της συμπάθειας και της κοινωνικότητας είναι ή *κυριαρχική κλίση*. Κάθε πολιτική γεννιέται από την προσπάθεια να υπερέχωμε.

Κάπου θέλει ó καθέννας να βασιλεύει, ως είναι και στο πιό μικρό χωριό. Ο νέος συγκρίνει τον έαυτό του με τούς άλλους, μετρά τις δυνάμεις του, τις φυσικές και τις πνευματικές, προστατεύει την ιδιοκτησία του και την τιμή του διαφορετικά από τó παιδί. Είναι πιό θερμός και όρμητικός και κοντά σ' αυτά πιό προσωπικός, γιατί συναιστανθήκε, όπως την οικονομική, κι αυτή την πλευρά της ζωής. Και πώς θα μπορούσε να αιστανθή τον έαυτό του σαν άτομο, σαν ξεχωριστή ύπαρξη χωρίς να νοιώσει τά δικαιώματά του; Η θέληση ναποκτήσει δύναμη και να επικρατήσει, είναι κάτι τόσο φυσικό και τόσο πρωτόγονο στον άνθρωπο, πού δέ μπορεί να παραμεριστή ούτε από τó χριστιανοαλτρούστικό, ούτε από τó κοινωνικό πνεύμα. Φυσικά τά μέσα της επικράτησης είναι πολú διάφορα στους διάφορους ανθρώπους. Άπ' αυτά μάλιστα φαίνεται και πώς ó καθέννας αισθάνεται και τι αξία δίνει στο έγώ του. Οί γυναΐκες θέλουν να επικρατούν με τρόπο πολú διαφορετικό παρά οί άντρες και οί στρατηγοί διαφορετικά από τούς λόγιους. Ο καθέννας άγωνίζεται προσπαθώντας να έκφράσει και επιβάλει την έσωτερικότητα, την ψυχοσύστασή του. Τά «δικαιώματα του ανθρώπου», πού γι' αυτά ó καθέννας άγωνίζεται, είναι πολú πιό ποικίλα από εκείνα, πού διακηρύξανε στα 1789.

Με λίγα λόγια: *Οικονομία και έπιστήμη, καλλιτεχνία και θρησκεία, κοινωνία και πολιτεία* είναι οί νέοι κόσμοι, πού σ' αυτούς θα εγκατασταθή ο νέος άποικος ó έφηβος. Μπορεί μερικά απ' αυτά να τά είχε και πριν, τώρα όμως αλλάζουν χαρακτήρα. Η σοβαρότητα της ζωής πηγάζει από την τάση και προσπάθεια να φανερωθή τó κρυμμένο έγώ σ' αυτές τις μορφές και να του δοθή νέα ευκαιρία μ' αυτά τά αντικειμενικά περιεχόμενα να διαμορφώσει τον έαυτό του.

Μα αν και κανένα απ' αυτά τά μέρη της ζωής δέ λείπει στην έφηβική ηλικία, μολαταύτα είναι διάφορη ή σημασία τους στους διάφορους νέους και δέν παρουσιάζονται σ' όλους τον ίδιο καιρό. Είναι φυσικό απ' όλες τις μορφές της ζωής να παρουσιαστή πρώτη εκείνη, πού ή αντίσταση του υλικού της είναι πιό μικρή. Έτσι στην *τέχνη* ή ιδιονομία του υλικού της τουλάχιστο φαινομενικά είναι ελάχιστη. Αντίθετα ή *οικονομική εργασία* βρίσκει πάντα οικονομικούς, τεχνικούς και φυσιολογικούς φραγμούς και εμπόδια ή *γνώση* χρειάζεται αυστηρότητα, αντικειμενικότητα και καταπίεση κάθε υποκειμενικής, συναισθηματικής όοπής κάθε βαθειά *θρησκευτικότητας* άπαιτεί αυταπάρηση για να βρη άνώτερο και υψηλότερο δεσμό με τó Θεό, επίσης οί *άνθρωποι* δέν είναι τόσο εύκολόπλαστο υλικό, ώστε να μπορη ó καθέννας χωρίς μεγάλη πείρα γρήγορα γρήγορα να τούς δώσει μορφή αντίστοιχη με τις έλπίδες και τά ιδανικά του. Μονάχα στους καλλιτεχνικούς κλάδους υπάρχει τόπος και για την υποκειμενική ζωή. Μα και από τά διάφορα είδη της καλλιτεχνίας ó νέος διαλέγει εκείνο, όπου ή φαντασία βρίσκει ελάχιστα εμπόδια. Τίποτε δέ μπορεί να είναι τόσο εύκολόπλαστο όσο οί λέξεις και οί τόνοι. Για τούτο στα έφηβικά χρόνια νικάει *ή κλίση στην ποίηση, την ήθοποιία και τή μουσική*, ενώ σ' εκείνους πού δέν έχουν ιδιαίτερη προδιάθεση σήνει σ' αυτά τά χρόνια ή ευχαρίστηση για την Ιχνογραφία.

Έτσι ξετάσαμε τή σημασία, πού έχουν οί νεανικές ποιητικές και μουσικές

προσπάθειες από μιὰ πιὸ πλατειὰ καὶ βαθειὰ ἀποψη. Τὰ διάφορα καλλιτεχνικά εἶδη, ποὺ προτιμοῦν οἱ ἔφηβοι στὶς ἀρχές τῶν συγγραφικῶν τους προσπαθειῶν, ἔχουν ὅλα τους κοινὸ γνῶρισμα τὸν αὐτοκαθρεφτισμὸ καὶ τὴν αὐτοπροβολή. Ἡμερολόγια, ἐπιστολές, διηγήματα, λυρικά ποιήματα ἔχουν πολὺ μικρὴ ἀντικειμενικὴ ἀξία, γιατί γεννιοῦνται ἀπὸ τὴ μιὰ μόνο πηγὴ τῆς τέχνης, ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικὴ ζωὴ καὶ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὸν ἀντικειμενικὸ νόμο τῆς ζωῆς. Σπάνια οἱ νέοι προτιμοῦν καλλιτεχνικὲς μορφές, ὅπου χρειάζεται τὸ καθαιτὸ χάρισμα τῆς «σύνθεσης», δηλ. μυθιστορήματα, ἔπη, δράματα καὶ ἂν τύχη νὰ προτιμήσουν, τότε ἀποτυχαίνουν. Γενικὰ ὅλες αὐτὲς οἱ κλίσεις καὶ ἡ κλίση στὴ μουσικὴ εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς ἡλικίας καὶ ὄχι ξεχωριστὲς ἰδιοφυΐες, ποὺ νὰ μπορῆ κάτι νὰ βγῆ ἀπ' αὐτὲς στὸ μέλλον. Ἡ **φαντασία**, ποὺ στὰ παιδικὰ χρόνια ἔπαιρνε ἀνύποπτη μὲ μεγάλη ἀφέλεια τὰ δημιουργήματά της γιὰ πραγματικότητα, καὶ περίπλεκε μὲ περίεργο τρόπο πραγματικότητα καὶ ψυχικὴ διάθεση, ἐξακολουθεῖ καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία νὰ εἶναι τὸ ὄργανο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ζωῆς. Ἐχει μονάχα πιά μὲ πόνο ξεχωρίσει πραγματικότητα καὶ ποίηση στὴ μεγαλύτερή τους ἔχταση. Γιὰ τοῦτο γίνεται τόσο πολὺ ὑποκειμενικὴ καὶ χάνει ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν πλαστικὴ δύναμη, ποὺ εἶχε στὰ καθαιτὸ παιδικὰ χρόνια. Ἡ λειτουργία της ἄλλαξε ὅπως διόλου. Ἐπικρατεῖ τώρα ἡ αὐτοπαρατήρηση, ἡ αὐτοανάλυση. Ἐνῶ πρωτίτερα τὸ κύριο γνῶρισμα τῆς φαντασίας ἦταν τὸ ἐπικό, τώρα εἶνε τὸ λυρικό. Ἔτσι διαδέχτηκε ἡ συναισθηματικὴ ἐποχὴ τὴν ἀπλοϊκὴ παιδική. Ἡ συναισθηματικὴ αὐτὴ ζωὴ εἶνε φαινόμενο τῆς ἡλικίας, γιατί ἡ τάση γιὰ τέτοια ζωὴ παρουσιάζεται νωρὶς μὲ μεγάλη δύναμη σ' ὅλους τοὺς ἔφηβους.

(ἀκολουθεῖ συνέχεια)

N. KAZANTZAKH

Η ΝΕΑ ΠΟΜΠΗΙΑ

Πρόπερσι, μιὰν ἀνοιξιὰτικὴ μέρα, ἔνοιωσα ἀπροσδόκητη χαρὰ πλανώμενος στὰ ἔρειπια τῆς Πομπηίας: Ὁ οὐρανὸς ἦταν ἀλαφρὰ συνεφιασμένος, τ' ἀνοιξιὰτικὰ χόρτα εἶχαν σκεπάσει τὰ κατώφλια καὶ τὶς αὐλές, οἱ δρόμοι ἦταν ὅπως μοῦ ἀρέσουν ἔρημοι καὶ ἐγὼ γύριζα ὀλομόναχος στὴν ἀδειανὴ πολιτεία, χτυπώντας τὸ ραβδί μου στὶς πέτρες, σφριζόντας.

Τὰ σπίτια ἦταν ἀνοιχτά, χωρὶς πόρτες, χωρὶς σκύλους, χωρὶς νοικοκύρηδες. Ἐμπαινα, ἔβγαινα, ἤμουνα εὐτυχής. Οἱ ταβέρνες, οἱ ναοί, τὰ θέατρα, τὰ λουτρά, ὅλα ἔρημα. Στοιὺς τοίχους κρατοῦσαν ἀκόμα, μέσα σὲ ξέθωρες μπογιές, γυμνὲς χορευτρες, ἡλίθια ἐρωτόπουλα, πετεινοὶ καὶ σκύλοι, θεοὶ καὶ ἀδιάντροπες χτηνοβασίες.

Κάποιος ἦρθε πλάι μου καὶ μοῦ εἶπε ξαφνικά: «Ἔτσι νὰ δώση ὁ Θεὸς νὰ περπατήσω στὸ Παρίσι καὶ στὴ Λόντρα καὶ νὰ μιλῶ ρούσικα στοὺς συντρόφους».

Ἀνατρίχιασα καὶ φοβερὸ προαίσθημα κυρίεψε τὴν καρδιά μου.

Τὰ κελάρια τῆς Πομπηίας ἦταν γιομάτα: οἱ γυναῖκες ἦταν ξεσίπωτες, νιολοσμένες καὶ στεῖρες: οἱ ἄντρες ἦταν ἔμποροι πονηροί, εἰρωνικοὶ καὶ κουρασμένοι. Οἱ θεοὶ ὅλοι — Ἕλληνες, Ἀφρικανοὶ καὶ Ἀσιάτες ἦταν ἐκεῖ μπουλοῦκι,

μαζωμένοι σὲ δημοκρατικὴν ἀθλιότητα, ἄπιστοι, δειλοὶ καὶ μοίραζαν μεταξὺ τους, πονηρὰ χαμογελώντας, τὰ πρόσφορα καὶ τὶς ψυχές τῶν ἀνθρώπων. Ὅλη ἡ πολιτεία ἦταν ξαπλωμένη στὰ πόδια τοῦ Βεζούβιου καὶ χαχάρριζε ἀνέγνωιαστη.

Ὅλη ἡ Γῆς σήμερα μοῦ φαίνεται μιὰ Πομπηία, λίγη ὥρα πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκρηξη. Τὶ χρησιμεῖ μιὰ τέτοια γῆς μὲ τὶς ἀθλιές γυναῖκες, μὲ τοὺς ἄπιστους ἄντρες, μὲ τὶς φάμπρικες, μὲ τὶς ἀρρώστειες; Γιατί νὰ ζοῦνε ὅλοι τοῦτοι οἱ ἔξυπνοι ἔμποροι, γιατί νὰ μεγαλώσουν ὅλα τοῦτα τὰ παιδιά καὶ νὰ καθήσουν κι αὐτὰ στὴ θέση, ποὺ κάθονταν οἱ γονεοὶ τους, στὶς ταβέρνες, στὶς φάμπρικες, στὰ πορνεία; Ὅλη τούτη ἡ ἕλη ἐμποδίζει τὸ πνεῦμα νὰ περάση. Ὅτι πνεῦμα εἶχε, τὸ ξόδεψε δημιουργώντας ἕνα λαμπρὸ πολιτισμὸ — ἰδέες, θρησκείες, ζωγραφίες, μουσικὴ, πράξη. Τώρα ξεθύμανε. Ἄς ἔρθουν οἱ βάρβαροι νὰ καθαρίσουν τὸ σωρὸ τοῦτο, ν' ἀνοίξουν καινούργια κοίτη στὸ πνεῦμα!

Μέσα στὸ στήθος μου ἔνοιωσα γιὰ πρώτη φορὰ ἕνα ὄρνιο σκληρὸ, ἀρπαχτικό, ποὺ πεινάει καὶ δὲν ἀγαπάει τοὺς ἀνθρώπους. Εἶδα μὲ καθαρὸ, χαρούμενο μάτι τὸ σημεῖο τοῦ ἀνθρώπου ξετυλιμοῦ, ὅπου ἔλαχε νὰ γεννηθῶ, τὴ φοβερὴ τούτη κρίσιμη στιγμή, ὅπου ἕνας κόσμος σαπίζει καὶ εἶναι ἔτοιμος νὰ πέση καὶ ἕνας ἄλλος κόσμος, σκοτεινός, ἄγριος, συντρίεται ν' ἀνεβῆ.

Βλέπω τὰ πλήθη, ποὺ ὑποφέρουν καὶ πεινοῦν, νὰ χυμοῦν στὸ στρωμένο τραπέζι, ὅπου οἱ ἀφεντάδες κάθονται ναρκωμένοι, δυσκίνητοι ἀπὸ τὸ βαρὺ φαγοπότι. Ἡ στιγμή τούτη εἶναι ἡ πιὸ γόνιμη καὶ τὴ γεύομαι ἀργά, βαθύτατα: Ἡ χίμαιρα φλογίζει τὰ πρόσωπα, ποὺ κάνουν ἔφοδο: οἱ ἄλλοι, ἐκεῖνοι ποὺ κάθονται, γρικοῦν ξάφνου τὴ βουὴ καὶ στρέφονται. Στὴν ἀρχὴ γελοῦν, ἔστερα χλωμαίζουν σκύβουν ἀνήσυχοι κάτω καὶ διακρίνουν — οἱ δοῦλοι τους, οἱ ἐργάτες, οἱ κολίγοι, οἱ παραμάνες, οἱ μαγέρισσες, οἱ δοῦλες ἀνεβαίνουν. Ἱερὴ στιγμή! **Οἱ μεγαλύτεροι ἀθλοὶ στὴ σκέψη, στὴν τέχνη καὶ στὴν πράξη τελέστηκαν στὸ ὄρμητικὸ τοῦτο ἀνηφόρισμα τοῦ ἀνθρώπου.**

Εὐθὺς ὡς στρωθοῦν τὰ τραπέζια καὶ τοῦτοι, θ' ἀρχίσουν νὰ παχαίνουν καὶ νὰ ναρκώνονται. Κι ἄλλα πλήθη τυραννισμένα θὰ σηκωθοῦν πάλι ἀπὸ τὸ χῶμα καὶ θὰ πηγαίνουν πάλι μπροστὰ ἢ Πεῖνα, ἢ Χίμαιρα, ἢ Ἀδικία, — οἱ Ἀρχηγίνες τῶν ψυχῶν.

Κι ἔτσι αἰώνια, ρυθμικά, ἀκατάπαυτα.

Ὅταν πολεμῶ ν' ἀγκαλιάσω, ὅσο μπορῶ, ἀλάκερο τὸν κύκλο τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας καὶ νὰ μαντέψω τὸν ἄνεμο, ποὺ ἀνεβάζει καὶ σπρώχνει ὅλα τοῦτα τὰ κύματα τῶν ἀνθρώπων — δέος μὲ κυριεύει.

Πῶς μπορῶ νὰ βρῶ ἕνα ρυθμὸ μέσα σὲ ὅλη τούτη τὴν καταγίδα, ποὺ νὰ σιγάξη τὰ φοβερὰ προαίσθηματά της καρδιάς μου;

Σκύβω, περιορίζω τὴ ματιά μου στὸ μικρὸ τοῦτο ἀδιόρατο τόξο τοῦ ἀπεραντου κύκλου, στὴν ἐποχὴν ὅπου ζῶ, καὶ μάχομαι νὰ δῶ καθαρὰ τὸ σύγχρονο **χρέος**. Ἔτσι ἴσως μονάχα ὁ ἀνθρώπος μπορεῖ μέσα στὴν ἐφήμερη στιγμή τῆς ζωῆς του νὰ ἐχτελέση κάτι ἀθάνατο, γιατί συνεργάζεται μὲ τὸν αἰώνιο ρυθμὸ. Βαθύτατα νοιώθω: ἕνας Ἀγωνιζόμενος ἀνηφορίζει ἀπὸ τὴν ἕλη στὰ φυτὰ, στὰ ζῶα, στοὺς ἀνθρώπους καὶ μάχεται γιὰ λευτεριά. Σὲ κάθε κρίσιμη ἐποχὴ ὁ Ἀγωνιζόμενος τοῦτος παίρνει καὶ νέα ὄψη. Σήμερα ἡ ὄψη του εἶναι τούτη: **Εἶναι ἀρχηγὸς τῆς σκοτεινῆς προλεταρικῆς τάξης ποὺ ἀνεβαίνει.**

Μιὰ πίστη καινούργια, ποὺ καμιὰ σχέση δὲν ἔχει μὲ τὶς ἀναγνωρισμένες θρη-

σκεῖες, πνέει ἀπάνου στή γῆς. Σιγά ἀδιόρατα, οἱ ἐπαφές τῶν ἀνθρώπων ἀλλάζουν. Ἡ ἠθική, ἡ ἀγωγή, οἱ δεσμοὶ ἔργου καὶ ἐργάτη, ἀτόμου καὶ συνόλου, μάχονται νὰ πάρουν νέαν ὄψη.

Κρίσιμη, ὀδυνηρὴ εἶναι τούτη ἡ στιγμή, ποὺ περνοῦμε. Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ κύριος ἐκατάντησε δοῦλος τῆς μηχανῆς. Πιάστηκε στοὺς τροχοὺς της, δὲ μπορεῖ πιά νὰ ξεφύγῃ. Ξαπόλυσε τὶς δαιμονικὲς δυνάμεις τῆς ὕλης καὶ τώρα δὲ μπορεῖ πιά νὰ τὶς ὑποτάξῃ στὴ μυστικὴ ποιότητα, στὴν ψυχὴ του. Τὸ πνέμα ποὺ λευτέρωσε τὴν ὕλη, τώρα ὑλοποιεῖται αὐτό, γίνεται παράρτημα τῆς μηχανῆς ποὺ ἐφεῦρε, τὴν ἀκολουθαίει σὰν ὕλη.

Πολλοὶ ὄνειροπόλοι προτείνουν: — «Ἡ μόνη σωτηρία εἶναι νὰ γυρίσωμε στὴν παλιὰν ἀπλότητα, νὰ λιγοστέψωμε τὶς ἀνάγκες μας, νὰ ξεοκίσωμε τὴν πολυπλοκότητα τούτη τῆς ζωῆς, ποὺ δὲ μᾶς ἀφήνει μιὰ στιγμή ἐλεύτερους. Ἔτσι μονάχα τὸ κάθε κομμάτι τῆς ὕλης, ποὺ θὰ δουλεύῃ ὁ ἄνθρωπος θὰ γιομίζῃ ψυχῇ. Πῶς δούλευαν στὸν μεσαῖωνα; Ἡ πέτρα, τὸ ξύλο, τὸ μέταλλο ζωντάνευαν, ἀλάφρωναν, γίνονταν πνέμα κάτου ἀπὸ τὴν ὑπομονετικὴν, ἐρωτικὴν ἀναπνοὴ τοῦ ἐργάτη. Ἄς ἀκολουθήσωμε καὶ μεῖς τὸ δρόμο τοῦτο ἄς γυρίσωμε πίσω!».

Ὅλα ταῦτα μοῦ φαίνονται **ρωμαντικὲς, ἐπιπόλαιες λαχτάρες**. Ν' ἀπλοποιήσωμε τὴ ζωὴ μας, νὰ γυρίσωμε πίσω στὸ μεσαῖωνα, στὶς ἀγάπες τῶν πρώτων χριστιανῶν ἢ ἀκόμα πιὸ πίσω στὴν πρωτόγονη κοινοκτημοσύνη καὶ κοινογαμία τῶν ἄγριων — ὅλα τούτα εἶναι φαντασιεῖς ἀνίκανων ἀνθρώπων—. **Ἡ ζωὴ ποτὲ δὲ γυρίζει πίσω πᾶει μπροστά, συντριβοντας ὄσους δὲ μποροῦν ν' ἀκολουθήσουν.** Ἄς πᾶμε μαζί της! **Κι ἀκόμα πιὸ πολὺ: ἄς τὴ σπρώξωμε νὰ πᾶη πιὸ πέρα!** Ἔτσι μονάχα θὰ τὴ βοηθήσωμε νὰ περάσῃ τὴν περίοδο τούτη τῆς μηχανοποίησης καὶ νὰ λευτερωθῇ. Ἡ λύση πάντα βρίσκεται μπροστά, ποτὲ πίσω.

Ὁ ἐργάτης δὲ μπορεῖ σήμερα, ὅπως στὸ μεσαῖωνα, ν' ἀγαπήσῃ τὸ ἔργο του. Τὸ μεσαῖωνα δούλευε μὲ ὑπομονή, μὲ ἔρωτα, τὴν ὕλη. Ἀμοιβὴ του θεωροῦσε ὄχι μονάχα τὸ μεροκάματο, μὰ πολὺ περισσότερο: τὴν ἀναγνώριση τῶν ἀνθρώπων, ἢ τῆς πολιτείας, ποὺ τούδωκαν τὴν παραγγελία. Κι ἀκόμα μεγαλύτερη ἀμοιβὴ ἔνοιωθε τὴν ἴδια του ἐσωτερικὴ χαρὰ, δημιουργώντας ἕνα ὥραϊο ἢ ἕνα χρήσιμο ἔργο.

Σήμερα ὁ ἐργάτης καμιά τέτοια ἐσωτερικὴ σχέση δὲν ἔχει μὲ τὸ ἔργο του. Πῶς εἶναι δυνατό νάχῃ; Δουλεῖει χρόνια, ἀπὸ τὸ πρωῖ ἕως τὸ βράδυ, κάνει τὴν ἴδια κίνηση, ἔχτελεῖ μηχανικὰ μιὰ λεπτομέρεια, μήτε τὸν μέλει γιὰ τὴν ὠραιότητα ἢ τὴν ὠφέλεια τῆς δουλειᾶς του. Γιατὶ νὰ τὸν ἐνδιαφέρῃ; Δουλεῖει κι ἡ προσωπικὴ του συνεισφορὰ καμιάν ἀξία δὲ μπορεῖ νάχῃ θεμελιώδη στὴν ποιότητα τοῦ ὅλου ἔργου.

Ἀκόμα πιότερο: μισεῖ τὸ ἔργο, ποὺ κάνει γιατί νοιώθει πὼς ὀλοένα τὸ ἔργο τοῦτο τὸν ἀποχτηνώνει, τοῦ σκοτώνει τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Τὸ μισεῖ ἀκόμα, γιατί ξέρεῖ, πὼς ὅλοι του οἱ κόποι παχαίνουν καὶ πλουτίζουν δυὸ τρεῖς κεφαλαιούχους. Αὐτός, ἡ γυναῖκα του, τὰ παιδιά του, τὰ ἐγγόνια του, γενεὲς γενεῶν, θ' ἀποχτηνώνονται καὶ θὰ φτωχοζοῦν, μεροδοῦλι — μεροφαῖ. Ἐπομένως ἡ μόνη του φροντίδα εἶναι νὰ λιγοστέψῃ ὅσο μπορεῖ τὶς ὥρες τῆς ἐργασίας του καὶ νὰ μεγαλώσῃ ὅσο μπορεῖ τὸ μεροκάματό του. Πουλᾷ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα του μονάχα γιὰ ὑλικὴ συντήρηση, γιὰ νὰ μὴν πεθάνῃ τῆς πείνας. Ἄλλη ἀμοιβὴ δὲ μπορεῖ νὰ περιμένῃ ἀπὸ τὸ ἔργο του.

Μὴν τοῦ πῆτε γιὰ νὰ τὸν παρηγορήσετε, πὼς δουλεύει γιὰ τὴν κοινωνία καὶ

γιὰ τὸ κράτος. Μισεῖ τὴν κοινωνία τούτη, ποὺ τόσο ἄνομα ἔχει μοιράσει τὶς ἀπολαυτὲς καὶ τοὺς κόπους, ποὺ ἔχει θεσπίσει τὴν ἀδικία, τὴ σκληρότητα, τὴν ἐκμετάλλευση τῆς πείνας, τὴν ἐξαχρείωση τῆς γυναῖκας. Μισεῖ τὸ Κράτος, ποὺ ὑποστηρίζει ὀρισμένη κοινωνικὴ τάξη, τοὺς κεφαλαιούχους καὶ τοὺς ἄστούς, ἴσα-ἴσα τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ κερδοσκοποῦν κι ἐκμεταλλεύονται τὴν πείνα του.

Τι πρέπει νὰ γίνῃ; Ὅπως γρηγόρευε ὁ ρυθμὸς τῆς ζωῆς, ἀνάγκη ἀπειροὶ ἄνθρωποι νὰ δουλεύουν στὶς φάμπρικες, κάτου στὴ γῆς, στὴ θάλασσα. Νὰ γυρίσῃ πίσου ὁ ἐργάτης στὴ μεσαιωνικὴ ἀπλότητα κι ἀγάπη, ἀδύνατο. Ν' ἀνεχτῇ τὴ σημερινὴ ἀδικία καὶ φρίκη, ἀδύνατο. Καμιά ἐλπίδα πιά μεταθανάτιας ἀμοιβῆς δὲν τοὺς ξεγελάει τίποτα πιά δὲ μπορεῖ νὰ τοὺς δώσῃ ἐγκαρτέρηση κι ὑπομονή. Ἡ γῆ τούτη εἶναι κόλαση, ἡ γῆ τούτη εἶναι κι ἡ Παράδεισο. Ἐδῶ πρέπει νὰ ξεσπάσῃ ἡ ἀμοιβὴ κι ἡ τιμωρία.

Στὰ φοβερὰ ἐργαστήρια τῆς σάρκας τους, ποὺ εἶναι ἀκόμα ὅλο βᾶρος καὶ μῖσος, δουλεύονται μέσα στὴ δυστυχία τὰ νέα ὄραματα. Μετατοπίζονται οἱ ἀρετὲς, δημιουργοῦνται καινούργιες, τρεκλίζουν οἱ παλιὲς ἐλπίδες, ἡ πατρίδα παίρνει νέο πρόσωπο.

Ἄργα μέσα στὰ σκεβρωμένα τοῦτα ἀπὸ τὴ δουλειὰ κι ἀπὸ τὴ θλίψη στήθεια, οὐρμάζει ὁ νέος δεκάλογος. Ὁ παλιὸς γάμος ἔχασε πιά τὴ γοιτεία του δὲν ἔχει πιά καιρὸ τὸ ἀντρόγυνο ν' ἀπομείνῃ μονάχο του, δίχως ἔγνοιες—ἡ πείνα, ἡ δουλειὰ, ἡ ἀμάθεια, τὸ κρασί, τὰ παιδιά, παίρνουν ξοπίσου τοὺς ἀνθρώπους. Πῶς νὰ κοιπαχοῦν ἡσυχᾶ, γλυκά, πολλὴν ὥρα, ὅπως στὶς παλιὲς ἱστορίες;

Τὰ παιδιά δουλεύουν ἀπὸ μικρὰ, στρεβλώνονται τὰ τριφερὰ σώματα ἢ ψυχὴ ξεχνουδίζει. Οἱ γυναῖκες ἀφήνουν τὰ σπίτια τοὺς ξημερώματα, δουλεύουν μὲ ἄλλες γυναῖκες, μὲ ἄλλους ἄντρες, γυρίζουν κουρασμένες τὴ νύχτα. Σβήνει τὸ πατροπαράδοτο τζάκι, ἡ γυναῖκα χάνει τὴν πιὸ μυστικὴ τῆς ἀξία.

Ἡ πατρίδα δὲν εἶναι πιά ἡ γλυκύτατη γωνιά τῆς γῆς—ὁ ἐργάτης εἶναι δεμένος μὲ τὴ φάμπρικα καὶ μὲ τὴ μηχανή, γυρίζει ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, νοιώθει, πὼς αὐτὸ ποὺ λέν οἱ ἄστοι πατρίδα εἶναι τὰ χωράφια, τὰ σπίτια, οἱ φάμπρικες τῶν ἀνθρώπων, ποὺ μισεῖ.

Ἔτσι «λευτερώνονται», ἀδειάζουν ἀπὸ τὴν ἔγνοια τῆς πατρίδας καὶ τῆς οἰκογένειας. Καὶ ὄχι μονάχα οἱ ἐργάτες. Σιγά, σιγά κι ἄλλες τάξεις φτωχὲς, ποὺ δουλεύουν, παρασέρνονται μέσα στὸ σύγχρονο στρόβιλο. Στηρίζονται μονάχα στοὺς ἑαυτοὺς των—μήτε στὸ Θεό, μήτε στὴν πατρίδα, μήτε στὴν οἰκογένεια. Ξέρουν, ἂν δὲν ἔχουν δύναμη νὰ δουλέψουν, θὰ πεθάνουν στὸ δρόμο. Εἴτε ἄντρες, εἴτε γυναῖκες, εἴτε παιδιά. **Ἡ ἱκανότητα τῶν χειρῶν καὶ τοῦ μυαλοῦ τους—τίποτα ἄλλο δὲ μπορεῖ νὰ τοὺς σώσῃ.**

Τίποτα ἄλλο; Γρήγορα νοιώθουν πὼς ἕνας μονάχος δὲν ἔχει καμιά δύναμη. Μὰ ἂν σμίξῃ μὲ ἄλλους, ὁμοίους μὲ αὐτόν, ἂν γίνουν ἕνα πλῆθος μεγάλο, τότε οἱ ἄλλοι—οἱ πλούσιοι ἐκμεταλλευτὲς, οἱ ἔχτροι—θὰ φοβηθοῦν καὶ θὰ σεβαστοῦν τὸ δίκιο του. Κι ἀρχίζει ἡ ὀργάνωση, σμίγουν οἱ ἀδύνατοι κι οἱ ἀδικούμενοι γίνεται ἡ φοβερὴ ἐτοιμασία.

Κάτου ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς πατρίδας λαγούμια ἀνοίγονται, κατακόμπες καινούργιες καὶ σμίγουν, ἀλλόφυλοι, ἀλλόγλωσσοι γύρω ἀπὸ τὸ κρασί τῆς νέας κοινωνίας. Ὅπως οἱ χριστιανοὶ δὲ ρωτοῦσαν ἂν εἶσαι ἰουδαῖος ἢ ἕλληνας, λεύτερος, γῆ σκλάβος, μὰ χῶρίζαν τοὺς ἀνθρώπους σὲ δύο, σὲ πιστοὺς καὶ σὲ ἀπιστοὺς

ὅμοια σήμερα συντάσσεται μιὰ νέα τάξη πιστῶν—οἱ Συντρόφοι. Κοινὲς ἐλπίδες τοὺς σμίγουν, κοινὸ μῖσος. Πειθαρχοῦν, ὅπως ὅλοι ὅσοι πιστεύουν: ἡ προσωπικότητά τους ὑποτάσσεται στὸ σύνολο. Νοιώθουν, ἐτοιμάζονται γιὰ ἔφοδο.

Ὅμως ὑπάρχουν πλῆθος χωριάτες, ποὺ εἶναι ἐτοιμοὶ νὰ ριψοκιντηνέψουν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὴν πατρίδα· γιὰτὶ μέσα στὴν πατρίδα εἶνε τὸ χωράφι τους. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, ποὺ κάθονται στὰ τραπέζια καὶ χαίρουνται, δυνατὰ ὠργανωμένοι. Ὅλοι τοῦτοι στὴ μεγάλη στιγμή θ' ἀντισταθοῦν, ὅσο χρειάζεται γιὰ νὰ γίνῃ μὲ τὴν ἀντίσταση καὶ μὲ τὸ αἷμα πρὸ γόνιμη ἢ νίκη. Μὰ ὅλη ἡ φόρα τοῦ Σύμπαντος εἶναι ἐναντίά τους—ἔφαγαν, ἤπιαν, δημιούργησαν ἕναν πολιτισμὸ, ξεθύμαναν. Ἐφτασε ἡ στερνὴ μορφή τοῦ χρόου των: νὰ ἐξαφανιστοῦν.

Ἔτσι ἀγναντεύοντας τὸ σύνολο καὶ τοποθετώντας τὴν ἐποχὴ μας, βλέπομε πρὸ εἶναι τὸ σύγχρονο χρόος μας: α) Μῖσος, πόλεμος χωρὶς ἔλεος, χωρὶς συμβιβασμὸ, ἐναντία στὴν ἀστική τάξη. Ἐκαμαν τὸ χρόος τους, τώρα γινήκαν ἐμπόδια στὸ πνέμα. β) Καμιὰ ἀηδία κι ἀπογοήτευση ἀπὸ τὴν συνεργασία μας μὲ τοὺς προλετάριους. Εἶναι σκοτεινοί, σκληροί, ἀκάθαρτοι, θέλουν νὰ πάρουν τὴν ἐξουσία γιὰ ν' ἀδικήσουν καὶ αὐτοί, νὰ γλεντήσουν, σὰν τοὺς ἄλλους. Μὰ τί σημαίνει; Εἶναι τὰ σύγχρονα θεοφόρα μεταγωγικά. Θὰ ξελαγαρίσῃ ἡ βαρειά τούτη ἕλη, θὰ γίνῃ πνέμα, θὰ δημιουργήσῃ νέον πολιτισμὸ— πριχοῦ ξαναγυρίσῃ στὸ χτῆνος.

Σέβας μὲ κυριεῖ. Μέσα στὶς μάζες τοῦτες καθαρὰ ξεχωρίζω τὴν κραυγὴ τοῦ Ἄδρατου, ποὺ ἀνεβαίνει. Ἄν ζοῦσα ἄλλους αἰῶνες, τὴν κραυγὴ τούτη θὰ τὴν ξεχώριζα μέσα στὶς μάζες τῶν νοικοκυραίων, τῶν βιομηχάνων, τῶν ἐμπόρων, ποὺ ἀνέβαιναν τότε καὶ θὰ συμμαχοῦσα μαζί τους. Μιὰ προσπάθεια αἰώνια, ἀνώτερη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο πιάνεται ἀπὸ κορμιά, ἀπὸ γένη, ἀπὸ τάξεις: τὶς δουλεύει, τὶς μετουσιώνει ὅσο μπορεῖ, κι ἔστερα, ὅταν πιά ἐξαντληθοῦν, τοὺς ἀφήνει καὶ πιάνεται ἀπὸ ἄλλο ἀκατέργαστο ἕλικό. Ἡ δύναμη τούτη σπρώχνει τὸ κάθε τι νὰ ὑψωθῇ καὶ νὰ καρπίσῃ κι ἔστερα τὸ συντρίβει, σὰν ἄχρηστο.

Αὐτὴν τὴν αἰώνια προσπάθεια μέσα ἀπὸ διάφορες ἐποχές, ἀπὸ πλῆθος ἐναλλαγές καὶ πάθη, χρόος ἔχομε ν' ἀκολουθοῦμε, νὰ βοηθοῦμε, νὰ συνεργαζόμαστε μαζί της. Σήμερα ἔχει ἀρπάζει τὰ πλήθη, ποὺ δουλεύουν καὶ πεινοῦν—τὰ πλήθη αὐτὰ σήμερα εἶναι τὸ ἀκατέργαστο ἕλικό της.

Τὴν ἀδυσώπητη τούτη προσπάθεια δὲ μποροῦν οἱ μάζες νὰ τὴ διακρίνουν. Τῆς δίνουν διάφορες μικρὲς ὀνομασίες, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ τὴν κάμουν νοητὴ στὸ στενὸ μυαλό τους κι ἀγαπητὴ στὶς ταπεινὲς τους ἀνάγκες.

Τὴν ὀνομάζουν εὐτυχία, δικαιοσύνη, ἰσότητα, εἰρήνη. Μὰ ὁ ἄδρατος Ἄγωνιζόμενος, ἀφίνοντας τὰ δολώματα τούτα νὰ γοητεύουν καὶ νὰ γκαρδιώνουν τὶς μάζες, μάχεται σκληρὸς κι ἀνήλεος νὰ διαπεράσῃ τὶς σάρκες τοῦτες, νὰ δημιουργήσῃ ἀπ' ὅλες τὶς σύγχρονες κραυγὲς τῆς πείνας καὶ τῆς ὀργῆς ἕνα λόγο ἐλευθερίας.

ΣΕΜΝΗΣ ΠΑΤΑΣΤΥΡΙΔΗ

Υ Δ Ρ Ι Α

Ὅταν βλέπομε σὲ ἐγχειρίδια τέχνης τὶς φάσεις τῶν διαφόρων ἐποχῶν ἢ περνοῦμε διαδοχικὰ σάλες μουσείων, διαπιστώνουμε, ὅσοι ἀπὸ μᾶς ξέρουν νὰ παρατηροῦν, μερικὲς διαφορὲς. Ἐνα ἔργο τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς λ. γ. εἶναι ἀλλοιώτικο ἀπὸ ἕνα κλασικὸ τοῦ Ε' αἰῶνα, ὅπως καὶ τοῦτο ἀπὸ ἕνα τοῦ τέταρτου.

Μιὰ ἀρχαϊκὴ «κόρη» τοῦ Μουσειοῦ τῆς Ἀκρόπολης (Εἰκ. 1) εἶναι ἕνα θαυμάσιό πλουμίδι. Φορεῖ δύο φορέματα, χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, ποὺ εἶναι ὀνυμμένα στὸ σῶμα μ' ὅλη τὴ δυνατὴν ἐπιμέλεια. Τὸ ἄκρο τοῦ φρονιστιοῦ κρατιέται προσεχτικὰ μὲ τὸ χέρι, ποὺ ἀλύγιστο ἐχτελεῖ τὸ ὑποχρεωτικὸ καθήκον⁽¹⁾. Τὰ ψιλὰ ψιλὰ κατσαρωμένα μαλλιά, ποὺ πέφτουν στρωτὰ στὸ μέτωπο καὶ τοὺς ὄμους, τὰ βραχιόλια καὶ σκουλαρίκια, ἡ «στεφάνη» ποὺ εἶναι γύρω στὸ κεφάλι, τὰ χρωματιστὰ κεντήματα τῶν φορεμάτων καὶ τί δὲ μᾶς λένε γιὰ τὴν ἐπιθυμία αὐτῆς τῆς γυναίκας νὰ ἀρέσῃ! Πολὸν περισσότερο ὁμως μαρτυρεῖ γι' αὐτὸ τὸ χαμόγελό της, ποὺ στρέφεται σ' ἐμᾶς. Τῆς κόρης αὐτῆς, ἄλλωστε, φαίνεται πὼς ὅλα γελοῦν, τὰ κεντίδια τῶν φορεμάτων, τὰ κατσαρὰ μαλλιά, τὸ πολύπτυχο ἱμάτιο, ὅπως καὶ τὸ πρόσωπο. Εἶναι ἕνα ἑκατόφυλλο ρόδο ἀνοιγμένο.

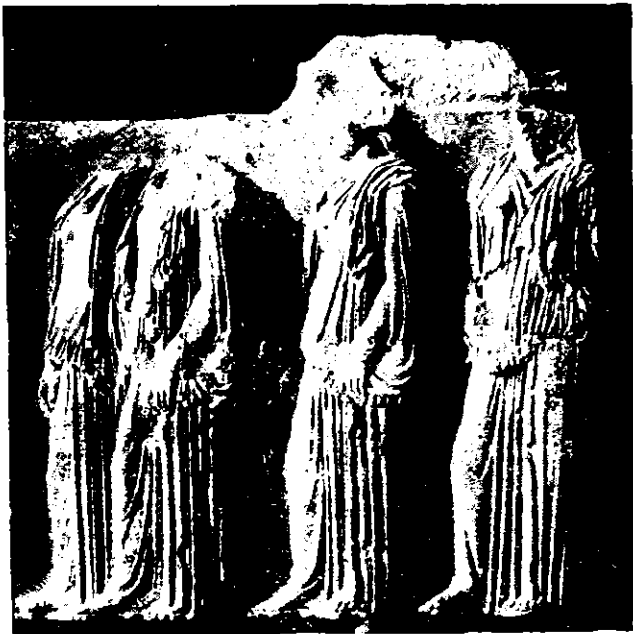
Ποιὰ ἀντίθεση ὁμως μεταξὺ σ' αὐτὴ καὶ τὶς κόρες τῆς ζωφόρας τοῦ Παρθενῶνα! (Εἰκ. 2.) Πᾶνε κι αὐτὲς σὲ μιὰ πομπὴ ποὺ τὴν περίμεναν χρόνια. Εἶναι ἡ γιορτὴ τῶν Παναθηναίων. Αὐτὲς ὕφαναν τὸν πέπλο τῆς Θεᾶς καὶ ἀποτελοῦνε τώρα τὴν τιμητικὴ συνοδεία, ποὺ θὰ ντύσῃ μ' αὐτὸν τὸ ἄγαλμά της: θάπρεπε νὰ εἶναι

Εἰκ. 1.

(1) Τὸ ἄλλο χέρι, ποὺ λείπει, κρατοῦσε ἕνα πουλὶ ἢ λουλούδι. Ἦταν ἀπὸ χωριστὸ κομμάτι μάρμαρο, ποὺ προσαρμόστηκε ἔπειτα στὸ μπράτσο.

καμαρωμένες, να γελούν, από ειχαρίστηση και αυταρέσκεια. Και όμως όχι. Τα κορίτσια αυτά, οι «εργαστίνες», πάνε στην πομπή με μιὰ συγκέτρωση, με μιάν έσωτερική σκέψη, που ήταν άγνωστες στην παλιά γελαστή κόρη. Ακόμη και τὸ φόρεμά τους φαίνεται ριγμένο πάνω τους χωρίς καμιά σχεδόν φροντίδα. Είναι ὁ

Εικ. 2.

αύστηρος δωρικός χιτώνας, που αφήνει γυμνά τὰ μπράτσα, αντί να τὰ σκεπάσει με τὰ διάφανα δαντελωτά μανίκια, και που πέφτει κάτω σε αύστηρες ραβδωτές πτυχές. Τὸ σπουδαιότερο όμως: *έχει πάψει πια ἡ σχέση τους με τὸ φόρεμα.* Δεν κρατοῦν τὴν ἄκρη τοῦ χιτώνα δὲν είναι ἀπασχολημένες μ' αὐτόν. Σοβαρές, ἀλαφρωμένες ἀπὸ κατσαρά και κεντήματα, προχωροῦνε με ἀργὸ βήμα, ζώντας βαθεῖα τὴ σπουδαία στιγμή. Δίπλα στις ἀνώτερες αὐτές ὑπάρξεις τὸ γέλιο τῆς ἀρχαϊκῆς κόρης φαίνεται σὰν κάτι ἔξωτερικό, χωρίς ψυχικὸ φόντο. Καί, ἄς μὴ φανῆ παράξενο, ἡ ὄλη τῆς ἐμφάνιση δίνει τὴν ἐντύπωση τοῦ παρα-

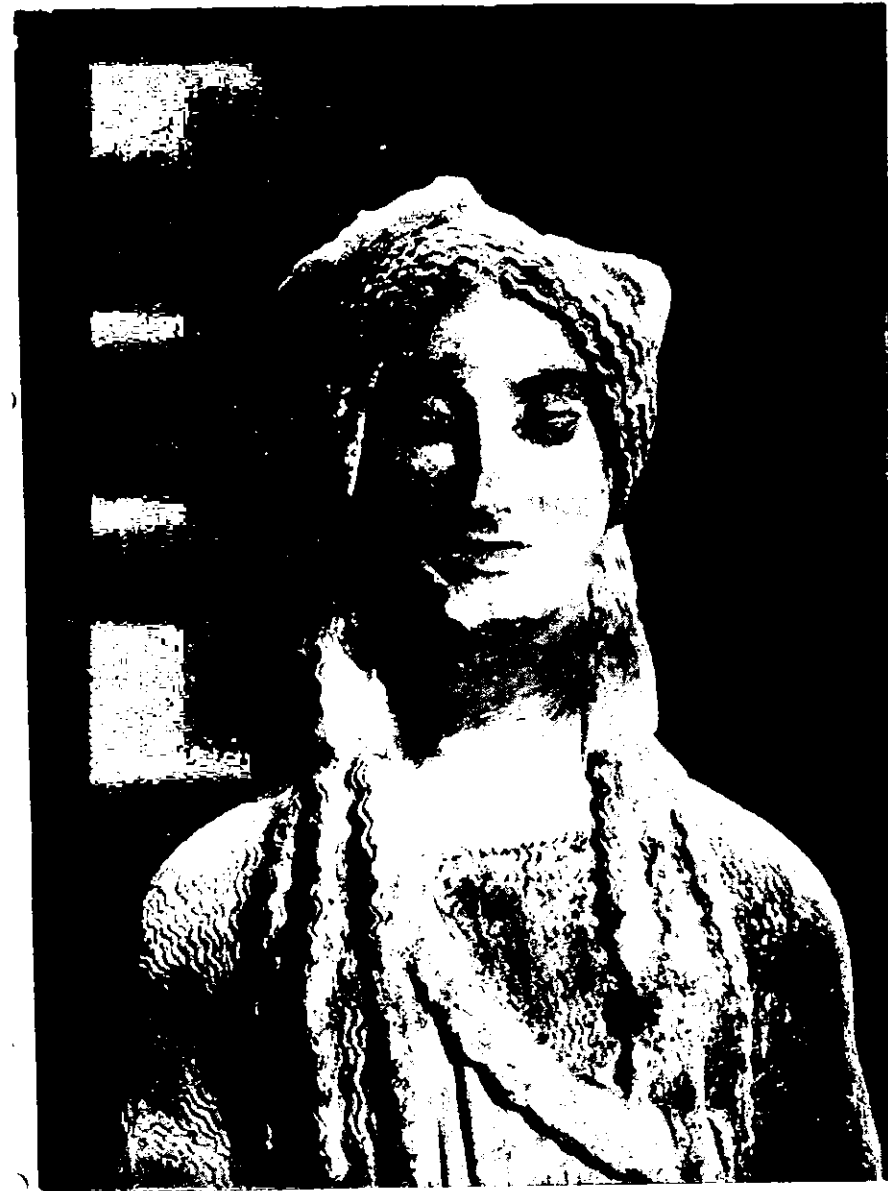
φορτωμένου, τοῦ ἐπαρχιώτικου, χωρίς πνευματικὴν ὑπόσταση.

Πῶς ἐξηγιέται ἡ μεταβολὴ αὐτή; Γιατί τὸ ἰδανικὸ τοῦ ἀρχαϊκοῦ καλλιτέχνη ἦταν ἀλλοιώτικο ἀπὸ τοῦ ἄλλου, που ἀνήκε στο Φειδιακὸ κύκλο;

Ἡ ἀλλαγὴ τῆς μορφῆς και τεχνοτροπίας δὲν είναι τυχαῖο γεγονός· δείχνει πολὺ βαθύτερη ἐπανάσταση· είναι ἀποτέλεσμα ἀλλαγῆς τῆς ψυχῆς. Ὡς πρὸς αὐτό, τίποτα δὲν είναι πιὸ ἀληθινὸ ἀπὸ τὸ ἀπόφθεγμα, που στὴν Εὐρώπη είναι κοινοτοπία πια: «σὲ κάθε νέα μορφικὴν ἐκδήλωση ἀποκρυσταλλώνεται μιὰ νέα κοσμοθεωρία».

Γιὰ ν' ἀλλάξει μορφή τὸ ἔργο τέχνης σημαίνει, πῶς ἄλλαξε ἡ κοσμοθεωρία τοῦ καλλιτέχνη, ἐπομένως και ὅτι τὰ ἰδανικά τῆς κοινωνίας ἔγιναν ἄλλα.

Ἡ μεταβολὴ δὲν ἔγινε μονομιᾶς. Νὰ προέλθουν κατ' εὐθειαν ἀπὸ τὴ στολισμένη κόρη με τὸ διάχυτο χαμόγελο οἱ ἐκπνευματισμένες μορφές τῆς ζωφόρας, θὰ ἦταν πῆδημα ἀνήκουστο στὴν ἐξέλιξη τῆς τέχνης, ὅπου πρέπει πάντα νὰ ζητάμε τοὺς μεταβατικούς σταθμούς. Ἔτσι και μέσα στὴ σειρά τῶν ἀρχαϊκῶν κοριτσιῶν τῆς Ἀκρόπολης βρίσκουμε μερικές, που ἐκφράζουν ἰδανικά πιὸ προχωρημένης ἐποχῆς. Ἄς προσέξουμε τὴν ὡραία κόρη τῆς *εἰκ. 3*. Είναι κι αὐτὴ παραφορτωμένη με στολίδια, ὅπως ἦταν τῆς μόδας τότε. Φορεῖ χιτώνα με μανίκια και ἱμάτιο φορεμένο με περίκομπο τρόπο. Σκουλαρίκια, βραχιόλια και κατσαρωμένα μαλλιά συμπληρώνουν τὴν ἐντύπωση τῆς ζητημένης κομψότητας. Πόσο ὅμως διαφορετικὴ είναι ἡ ἔκφρασή της ἀπὸ τὴν ἄλλη τῆς *εἰκ. 1*! Ἔχει χαμηλωμένα τὰ μάτια της, σὰ γυρισμένα στὸν ἐσωτερικὸ τῆς κόσμου. Στὸ πρόσωπό της καθρεφτίζεται μιὰ περηφάνεια, κάτι σὰ συνείδηση τῆς ἀποστολῆς της. Τὸ χαμόγελο μόλις ἀνθίζει στὸ στόμα της. Είναι ἓνα μηχανικὸ χαμόγελο, που μόνο διατηρεῖ τὴ συνάφεια με τὸν ἔξω κόσμο.

Εικ. 3.

Τὴν εἶπαν «Κυρία τῆς Τιμῆς τοῦ Πεισίστρατου» καὶ ὁμως αὐτὸ θὰ ἔστεκε καλύτερα στὴν πρώτη. Αὐτὴ ναί θὰ μπορούσε νὰ εἶναι αὐλικὴ μορφή, ἐνῶ τῆς ἄλλης ἢ διανοητικὴ ἔκφραση ἀποκλείνει κάθε διάθεση ὑποταγῆς. Εἶναι ὑπαρξὴ στενοχωρημένη μὲ τὸ περιβάλλον, ἀποτραβηγμένη πρὸς τὸν ψυχικὸ τῆς κόσμου, ἐνῶ ἡ παιδιακίση σκέψη τῆς ἄλλης εἶναι διάχυτη καὶ εὐκολόπιαστη.

Ἡ ὑπερήφανη αὐτὴ κόρη ἦταν τὸ ἰδανικὸ τῆς γενιᾶς, ποὺ προετοίμασε τοὺς τυραννοχτόνους καὶ στάθηκε ἀργότερα ἄξια νὰ ἀντισταθῆ στὸν ὄχλο τῆς Περσίας. Στὶς κόρες τῆς ζωφόρας τοῦ Παρθενῶνα ἐκφράστηκε ἡ νέα γενιά, ποὺ τὴν ἀπέτε-
λεσαν τὰ παιδιά τῶν νικητῶν. Ὅπως οἱ Ἔργαστινες, εἶχαν κι αὐτὰ ἀποχτήσει μὴν αὐτοπεποίθηση καὶ γνώση τῆς βαθειᾶς σημασίας τῆς ζωῆς.

Ἡ ἀπόλυτη ἐξάρτηση τοῦ σχήματος ἀπὸ τὴν ἐποχὴ καὶ ἐπομένως ἡ ἀναγκαία ἀλλαγὴ του, ἀξίζει νὰ μελετηθῆ κι ἐκεῖ ὅπου δὲν εἶναι λιγώτερο φανερὴ, **στὰ ἀρχαῖα ἀγγεῖα**. Τὸ σχῆμα τους θὰ νόμιζε κανεὶς, ὅτι κανονίζεται ἀπὸ πρακτικὲς ἀνάγκες. Καὶ ὁμως συμβαίνει κάτι ἀντίθετο: Ὁ πρακτικὸς σκοπὸς ὑποτάσσεται στὴν μορφικὴν ἀπαίτηση, ποὺ εἶναι πάλι ἀποτέλεσμα τῶν ψυχικῶν ὁρῶν τῆς ἐποχῆς. Τὶς μορφικὲς ἀλλαγὲς τῶν ἀγγείων θὰ τὶς παρακολουθήσωμε σήμερα πάνω σ' ἓνα σχῆμα, τὴν **ὕδρια**. Ὅτι αὐτὸ τὸ ὄνομα πρέπει νὰ δοθῆ στὸ σχῆμα τῶν **Εἰκ. 5-7**, μὲ τὰ τρία χερούλια, μᾶς τὸ ἔμαθαν τὰ ἴδια τὰ ἀγγεῖα. Σ' ἓνα Κορινθιακὸ τοῦ 550 πάνω κάτω ἔχουμε ζωγραφισμένο ἓνα ἀκριβῶς ὅμοιο ἀγγεῖο καὶ ἀπὸ κάτω, σύμφωνα μὲ τὸν ἀφελῆ ἀρχαῖκὸ τρόπο, εἶναι γραμμένο τὸ ὄνομά του: Ὑδρία. Σ' ἄλλα ἀγγεῖα πάλι βλέπουμε γυναῖκες νὰ πηγαίνουν στὴ βρούση καὶ νὰ κρατοῦν ὅμοιου σχήματος ἀγγεῖα, ποὺ ἀπὸ τὸν προσορισμὸ τους μᾶς λένε καὶ πῶς πρέπει νὰ τὰ ὀνομάσουμε.

Μιὰ ὕδρια τοῦ Ε' αἰῶνα (**εἰκ. 5α**) φαίνεται ἓνα πλαστικὰ τελειωμένο σχῆμα. Τὶ ἀρμονικώτερο σύνολο ἀπὸ τὸ λαιμό, ποὺ μὲ μιὰ καμπύλη μᾶς μεταφέρει στὸ κύριο σῶμα, ποὺ φαίνεται πῶς πατάει στερεὰ στὸ γερὸ, κυλινδρικό πόδι!

Καὶ ὁμως τὸ σχῆμα αὐτὸ δὲν ἦταν κάτι μόνιμο. Οἱ καλλιτέχνες τὸ ἄλλαζαν ἀδιάκοπα, γιατί τὸ γούστο τους δὲν ἔμεινε ποτὲ τὸ ἴδιο. Οὔτε πάλι ξεπρόβαλε ἄξαφνα, ἔτσι τελειωμένο, ἀπὸ τὴ φαντασία τοῦ τεχνίτη. Ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ, θὰ ἔλεγα μάλιστα τὴν προμυκηναϊκὴ ἐποχὴ, δηλαδὴ αἰῶνες ὀλόκληρους, δούλεψαν οἱ ἀγγειοπλάστες γιὰ νὰ τὸ ἀποτελειώσουν.

Γιὰ νὰ μὴν πάρωμε ἀπὸ τὴν πρώτη τῆς ἀρχὴ τὴν ὕδρια θὰ σταθοῦμε σὲ μιὰν ἀρχαιότερη (**εἰκ. 4**) ποὺ εἶναι ὁ ἄμεσος πρόδρομος τῆς κλασικῆς τῆς **εἰκ. 5**.

Τὸ σχῆμα αὐτό, ποὺ κυριαρχεῖ στὸν Στ' αἰῶνα, εἶναι βαρὺ, μὲ ἀναλογίες μεγαλύτερες, αὐστηρὰ χωρισμένο στὰ τεχτονικά του μέρη. Χεῖλος, λαιμός, ὦμος, πόδι, εἶναι ἰδιαίτερα στοιχεῖα, κλειστά τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμη ἀποτελέσει μιὰν ἐνότητα. Ἀρμονία τῶν μερῶν λείπει, γιατί ὁ λαιμὸς καὶ ὁ ὦμος εἶναι ὑπερτροφικοί, ἐνῶ τὸ κάτω σῶμα εἶναι ἀδικαιολόγητα ἀδυνατισμένο. Στὴν ἄλλην

Εἰκ. 4.

ύδρια όμως (Εικ. 5α), που είναι του 470 π. Χ. πάνω - κάτω, τίποτα δεν είναι μεγαλωμένο σε βάρος του άλλου. Μια θαυμαστή πλαστική ελευθερία, μια ομοιογένεια στοιχείων κυριαρχεί στο αληθινά κλασικό αυτό σχήμα.

Σαν αντίποδα της ύδριας αυτής έχουμε τη διπλανή της β, που είναι του Δ' αιώνα. Έκει βλέπουμε πόσο αλλοιώτικα είναι τα ιδανικά του τεχνίτη από τον περασμένο αιώνα. Αν τη συγκρίνουμε με την α, βλέπουμε την πλαστικήν ομοιομορφία ακόμη περισσότερο τραβηγμένη. Κείνο που ξαφνίζει όμως είναι μια **εκδηλη τάση προς τα πάνω**. Δεν έχουμε πια το γερό, «καθισμένο» εκείνο σώμα, αλλά ένα αλαφρό, κομψό σχήμα με αδρές γραμμές.

Το πόδι δεν είναι πια κυλινδρικό, αλλά κωνικό και μικρό μόνο μέρος του

Εικ. 5α.

Εικ. 5β.

συνδέεται με το κύριο σώμα, που παίρνει έτσι ένα ξεπέταγμα προς ψηλά. Το κύριο σώμα δεν είναι πια παχύ, αλλά λεπτότερο και με την καμπύλη του όμοιο αδρού διαγραφόμενη. Τα χέρια, από το άλλο μέρος, είναι ένας καλός φορέας της κατεύθυνσης του ματιού, δεν είναι πια δοξόντια, όπως στις δυο προηγούμενες, αλλά στοιμμένα προς τα πάνω. Το κορίτσι όμως της Γοτθικής αυτής ψυχολογίας βρίσκεται στο λαιμό. Πόσο κομψότερος και ηρωϊκότερος είναι απ' τον κονταζιανό, σαν εύχαριστημένο με τον εαυτό του λαιμό της διπλανής ύδριας ο κώνειος αυτός λαιμός, που διαφέρει γι' ανοιχτότερο δοξόντιο!

Έτσι όλα τα στοιχεία μαζί ενωμένα, έδωσαν ένα σώμα αλαφρό, ανήσυχο, που κάτι ζητάει, κάπου θέλει να πετάξει.

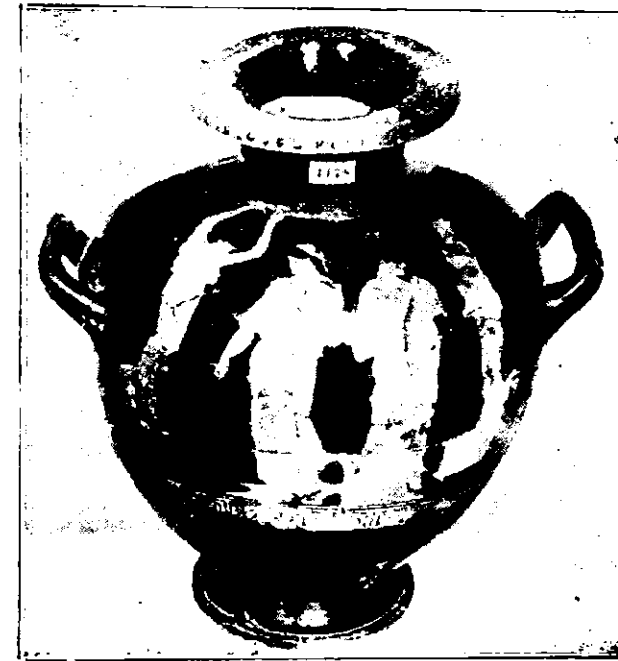
Ένα ζήτημα, που απασχολούσε πάντα τον τεχνίτη, ήταν ή προσπάθεια να συντονίσει σχήμα και διακόσμηση του αγγείου. Το πώς και τα δυο θ' αποτελούσαν

Εικ. 6α.

Εικ. 6β.

Εικ. 6γ.

μιαν ένότητα ήταν κάτι, ποὺ φαίνεται πὸς ἀπασχόλησε τοὺς βιοτέχνες ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸ 500 π. X. κι ἔπειτα. Στὴν ἀρχαιότερη τοῦ 500 ὑδρία (εἰκ. 4,) ἡ διακόσμηση μοιράζεται σὲ καθένα ἀπὸ τὰ καταμερισμένα στοιχεῖα τοῦ ἀγγείου, συντελώντας κι αὐτὴ στὸ χωρισμό τους. Ὁ λαϊκὸς ἔχει δική του διακόσμηση, ξένη πρὸς τὴ διακόσμηση τῆς κοιλιᾶς, ὅπως καὶ ἡ κοιλιά ἔχει ἄλλη ἀπὸ κείνη, ποὺ περιτρέχει τὸ πόδι. Ὁ πρωτόγονος αὐτὸς τρόπος τῆς διακόσμησης κατὰ ζῶνες, κληρονομημένος ἀπὸ τὴ Μυκηναϊκὴν ἐποχὴ, δίνει ὀριζόντια κατεύθυνση στὸ μάτι, ἀντὶ νὰ τὸ διευθύνῃ πρὸς τὰ πάνω.

Τὸν Ε΄ αἰῶνα, μαζί μὲ τὸ πλαστικὰ καμπυλωτὸ σχῆμα τῆς ὑδρίας, παρουσιάζονται δύο τρόποι στολισμοῦ. Ἡ στολίζεται ὅλη ἡ κύρια ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου μὲ μιὰ παράσταση (εἰκ. 5 α) κλεισμένη μέσα σ' ἓνα κόσμημα, ἢ περιορίζεται ἡ παράσταση μόνο στὸν ὄμο (εἰκ. 6 α τοῦ 450 π. X. πάνω-κάτω). Στὴν πρώτη περίπτωση οἱ μορφές, γερισμένες κι αὐτὲς μαζί μὲ τὴν καμπύλη τοῦ ὄμου, τὴν κάνουν πιὸ ἀνάγλυφη.

Ἡ ὁμογένεια αὐτῆ μορφῶν καὶ σχήματος δὲν ἦταν συνειδητὴ στὸν ἄλλο τεχνίτη τῆς ὑδρίας τῆς εἰκ. 6 α ποὺ προτίμησε τὴν ὀριζόντια διακόσμηση, περιορισμένη ὅμως στὴν μπροστινὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου. Μὲ τὸν περιορισμὸν αὐτὸ τὸ μάτι δὲν ἀπλώνεται πολὺ ὀριζόντια τὸ κάθετο κόσμημα, ποὺ σφίγγει τὴν παράσταση τοῦ δίνει, ὕστερ' ἀπὸ μικρὴ παραπλάνηση μιὰ σχετικὰ κάθετη κατεύθυνση.

Ἔτσι ὅμως, τριγυρισμένη ὅπως εἶναι ἡ παράσταση ἀπὸ τὸ κόσμημα, εἶναι σὰν κλεισμένη στὸν ἑαυτὸ της ὅσο κι ἂν συντελοῦν οἱ μορφές νὰ δείχεται ἡ καμπύλη τῆς ὑδρίας 5 α, ὅμως οὐσιαστικὰ ἀποτελοῦνε κάτι ἰδιαίτερο· τὸ κόσμημα, τὶς ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ ἀγγείου, ἔτσι ποὺ ένότητα ὀλοκληρωτικὴ δὲν κατορθώνεται ἀκόμη. Εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν τὸ αἰσθάνθηκε αὐτὸ ἓνας πιὸ προχωρημένος καλλιτέχνης τοῦ 440 πάνω-κάτω (εἰκ. 6 β). Ὅχι μόνο ἀφαίρεσε τὰ πλαϊνὰ κοσμήματα, ποὺ περισφίγγαν τὴν παράσταση, μὰ καὶ διαρρίθμισε ἔτσι τὶς μορφές, ποὺ ὄχι μόνο νὰ παρακολουθοῦν τὴν καμπύλη τοῦ ἀγγείου, μὰ καὶ μὲ τὶς κινήσεις τους νὰ δίνουν τὸ τίναγμα πρὸς τὰ πάνω. Τὰ δύο ἀκρινὰ κορίτσια ποὺ κουνιοῦνται ἀνεβασμένα στὴν ξύλινη τάβλα, ὑψώνουν κάθετα τὰ χέρια τους, χωρὶς ἀπὸ τὸ παίγνιδι νὰ ἐπιβάλλεται αὐτό· ὁ κότσοις πάλι, ὁ «κρωθύλος» τῆς μητέρας στὰ δεξιὰ σὰ συνεπαρμένος ἀπὸ δυνατὸν αἲρα, στέκεται ὀρθιος. Ἀναγκαζόμεστε ἔτσι νὰ κοιτάζουμε ψηλά. Ὅχι γιὰ πολὺ ὅμως, γιατί ἔμεινε λίγο ἀπὸ τὸ κόσμημα τοῦ ὄμου. Ὁ καλλιτέχνης δὲν τόλμησε νὰ καινοτομήσῃ πέρα-πέρα καὶ τὸ ἀνεβάσμα τοῦ ματιοῦ μας σταματᾷ ὡς ἐκεῖ. Στὴν ἀπελευθερωτικὴν ἐνέργεια τῶν ὑδριῶν τοῦ Δ΄ αἰῶνα τὸ περιοριστικὸν κόσμημα δὲν ἦταν ἀνεχτό. Ἔτσι, στὴν ὑδρία 6 γ (ἢ ἄλλη ὄψη τῆς στὴν εἰκ. 5β) ὁ παλὺς μαίανδρος δὲν ὑπάρχει πιά, ἀλλὰ πάνω ἀπὸ τὴν παράσταση ἔμειναν δύο διασταυρωμένα κλαδάκια.

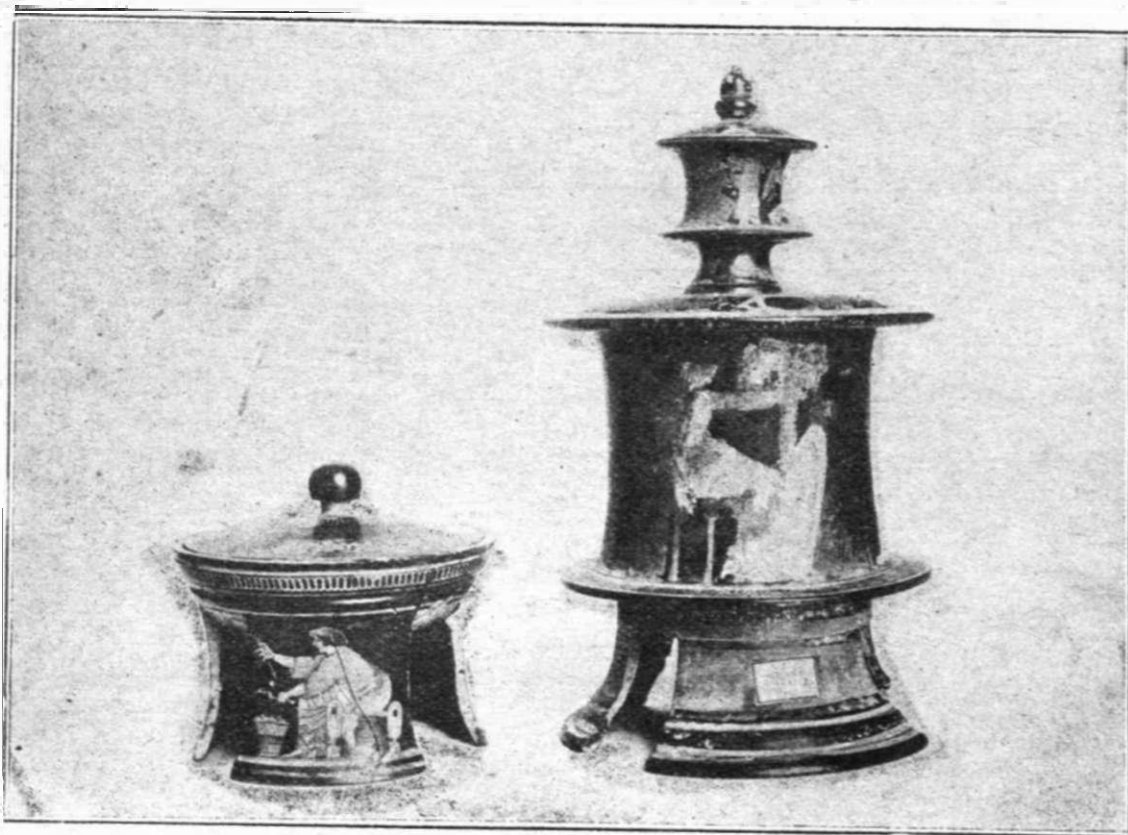
Ἀκόμη πιὸ ἐκφραστικὴ τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ χαριτωμένη μικρὴ ὑδρία τοῦ

Εἰκ. 7.

Ἐθνικοῦ Μουσείου, πάλι τοῦ Δ' αἰώνα, πού ἔχουμε στήν **εἰκόνα 7**. Παρασταίνεται ἕνας Ἔρωτας, πού μέ τήν ἐπίβλεψη Μαινάδων (:) ποτίζει λουλούδια. Ὅχι μόνο τὸ κόσμημα τοῦ λαιμοῦ ἔχει πεταχτὴ πιά, ἀλλὰ οἱ μορφές εἶναι ἔτσι διαρρηθμισμένες ὥστε τίποτα νὰ μὴν ἐμποδίζει τὸ μάτι ἀπὸ τὸ ἀνέβασμά του στήν Ἰακώβεια σκάλα. Ἀπὸ τὰ σχηματοποιημένα λουλουδάκια, πού ὑψώνονται μέ τοὺς λεπτοὺς μίσχους τους, ὥσαμε ψηλὰ στὸ λαιμὸ τὸ μάτι ἀκολουθεῖ μιὰ γραμμὴ, πού τραβάει, ἀνεμπόδιστα πρὸς τὰ πάνω. Κι ἂν τὰ γεωμετρικά κεφάλια τῶν γυναικῶν εἶναι γιὰ μιὰ στιγμή ἀντίρροπο στὸ πέταγμα αὐτό, ὅμως οἱ φτεροῦγες τοῦ Ἔρωτα ἀπλωμένες ἀποφασιστικά πρὸς τὰ πάνω καὶ ὁ θαυμάσιος λαιμὸς δίνουν στὸ μάτι τὴν τελευταία σπρωξιά, πού τὸ ὁδηγεῖ μακρυνὰ ἀπὸ τὴ Γῆ.

Ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τῆς μορφῆς δὲν εἶναι φαινόμενο μοναδικὸ στὶς ὑδρίες, τὸ βεβαιώνουν καὶ οἱ δυὸ πυξίδες (= ἀγγεῖα τοῦ γυναικωνίτη, πού περιεῖχαν μυρωδικὰ καὶ στολίδια) τῆς **εἰκ. 8**. Διαφέρουν ἢ μία ἀπ' τὴν ἄλλη τὸ λιγότερο ὅσο

Εἰκ. 8.

καὶ οἱ ὑδρίες τῆς **εἰκ. 5 α-β**. Ἡ πρώτη ἀντιπροσωπεύει τὴν «καθισμένην» ὑδρία τοῦ ἵου αἰώνα, πού πατάει καλὰ στὸ ἔδαφος. Ἀνάμεσα στὰ πόδια της εἶναι τὸ κύριο σῶμα, χωρὶς πολλὴ χωρητικότητα τὸ σκέπασμα τελειώνει πάνω μ' ἕνα κυλινδρικό κουμπί.

Ἡ τάση τῆς διπλανῆς της εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ. Τὰ πόδια δὲν περι- κλείνονται, ἀλλὰ στηρίζουνε τὸ κύριο σῶμα, πού ὑψώνεται πάνω. Τὸ μέτριο κουμπὶ τῆς α ἦταν πολὺ φτωγικὴ κορωνίδα γιὰ τὴν ἀπαιτητικὴν αὐτὴ πυξίδα. Ἐτσι, κατὰ

περίεργο τρόπο σχηματίστηκε πάνω ἀπὸ τὸ μεγάλο ἕνα μικρότερο κοντὶ καὶ πάνω σ' αὐτὸ μπῆκε ἕνα κουμπί, ὅχι μέ σχῆμα μανιταριοῦ, ὅπως στήν προηγούμενη, ἀλλὰ σὰν μισάνοιχτο μπουμπούκι, πού κοιτάζει τὸν ἥλιο.

Τὴν πυξίδα αὐτὴ ἀξίζει νὰ τὴν παραβάλλη κανεὶς μ' ἕνα χαριτωμένο μνημεῖο τοῦ Δ' αἰώνα (334 π. Χ.), τὸ γνωστὸ μας μνημεῖο τοῦ Λυσικράτη, στοὺς ἀνατολικούς πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης (**εἰκ. 9**). Χτίστηκε γιὰ νὰ τοποθετηθῆ ἀπάνω ἕνας τρίποδας, βραβεῖο στοὺς λυρικούς ἀγῶνες. Πάνω σὲ τέσσερα σκαλοπάτια στερεώθηκε τὸ κρηπίδωμα. Ἐκεῖ μπορούσε νὰ μπῆ ὁ τρίποδας. Καὶ ὅμως ἔχουμε πάνω σ' αὐτὸ τὸ κρηπίδωμα ἕνα κυκλικὸ οἰκοδόμημα, πού στέκεται πάνω σ' ἄλλα δυὸ σκαλοπάτια. Ἀκολουθεῖ ἡ ζωφόρα, πού εἶναι πάνω ἀπὸ τοὺς κίονες καὶ τέλος στὴ στέγη τοῦ οἰκοδομήματος τοποθετήθηκε ἡ τελειωτικὴ βάση, πού θεωρήθηκε ἀξία νὰ βασιτήξῃ τὸν τρίποδα. Ἐτσι ψηλὰ βαλμένος καθὼς εἶναι, νομίζει κανεὶς πὼς περιεῖχε θυμίαμα, πού ἀνέβαινε ψηλὰ πρὸς τὸν ἄγνωστο Θεό, πού ζητοῦσε ἡ ἐποχὴ του.

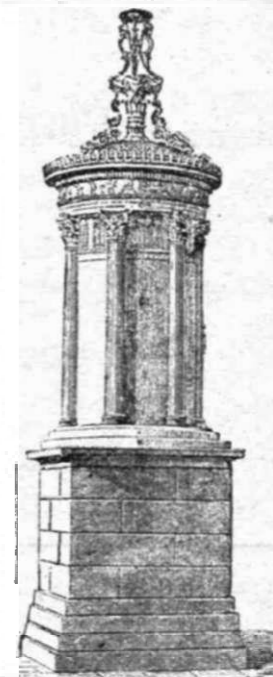
Ἐπιπλέον ἀπ' ὅλα αὐτά, δὲ φαίνεται καθόλου ὑπερβολικὸ ἂν πῆ κανεὶς, ὅτι οἱ κρισιμότερες στιγμὲς τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰώνα ἐκφράζονται στὶς ὑδρίες τῆς ἴδιας ἐποχῆς.—Στὴν ὑδρία **α** τῆς **εἰκ. 5** ἔχομε μιὰν ἐκφραση τῆς ἰδέας τοῦ Παρθενῶνα. Στὴ διπλανή της τὸ περίκομπο, φτερουγιστὸ σχῆμα ἑνὸς μικροῦ Ἰωνικοῦ ναοῦ. Ἡ καλύτερα: στήν πρώτην ἐκφράζεται ἡ αὐστηρὴ, ἀρρενωπὴ ὁμορφιά τοῦ Δορυφόρου τοῦ Πολύκλειτου, ἐνῶ στὴ δεύτερη τὸ ραφιναρισμένο, ἀριστοκρατικὸ σῶμα τοῦ «θεῖα ζῶντος» Ἐρμῆ τοῦ Πραξιτέλη.

Εἶναι ἀνάγκη βέβαια νὰ κοιτάξῃ κανεὶς βαθύτερα τὴν ἐξέλιξη αὐτὴ τῆς μορφῆς, πού ἀκολουθεῖ τὸν ἴδιο δρόμο σ' ὅλα τὰ ἔργα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ βρῆ τὰ αἴτια, πού ἔδωσαν τὴν μιὰ ἢ τὴν ἄλλη κατεύθυνση.

Ὅτι οἱ βαθύτεροι οἱ λόγοι δὲν ἦταν μόνο ἡ ἀνάγκη μορφικῆς ἀλλαγῆς αὐτὸ τὸ πιστεύουμε, τονίστηκε κι ὅλας παραπάνω.

Νὰ ὀριστοῦν ὅμως καὶ θετικὰ οἱ λόγοι αὐτοί, αὐτὸ δὲν εἶναι ἔργο τοῦ παρόντος, οὔτε τοῦ καθενός.

Ἄς ἱκανοποιηθοῦμε γιὰ τὴν ὥρα μέ τὴν παρακολούθηση τῆς ἐξέλιξης στὸ σημαντικότερο εἶδος τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας, πού ἡ μελέτη της μᾶς μαθαίνει νὰ πιστεύουμε ὅτι, ἀλήθεια, «σὲ κάθε νέα μορφικὴν ἐκδήλωση ἀποκρυσταλλώνεται μιὰ νέα ἀντίληψη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου».

Εἰκ. 9
Τὸ Μνημεῖο
τοῦ Λυσικράτη
(Ἀναπαράσταση)

ΕΛΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΔΗ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΔΟΚΙΜΕΣ

ΠΟΙΟΣ ΜΑΣ ΔΙΝΕΙ ΤΟ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΑΣ

2

Τώρα, αυτό που θέλουμε πρώτα απ' όλα, αυτός ο ανώτατος σκοπός μας, αφού δὲ μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὸ λογικὸ καὶ τὴν πειθὴ τῶν δασκάλων μας, ποῦ τὸν βρίσκουμε; Καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰλλάξῃ καθόλου; Μὰ τότε θὰ καταλήξουμε πάλι στὶς ἔμφυτες ἰδέες, ποῦ τόσο πολέμησαν ὁ Locke καὶ ὁ Hume. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν ἢ καλύτερα δὲν ξέρονται πὼς ἔχουν ἕνα σκοπὸ τῆς ζωῆς. Εἶναι στοὺς περισσότερους ὑποσυνείδητος, γιατί πολὺ συχνὰ δὲ μᾶς χρειάζεται στὴ ζωὴ μας, ποῦ εἶναι κανονισμένη ἀπὸ συνήθειες, καθημερινὲς ἀσχολίες, πρακτικὲς ἀνάγκες.

Ἔρχονται ὅμως στιγμὲς ποῦ ὅλα αὐτὰ μᾶς ἀφήνουν, ἢ καλύτερα τὰφήνουμε ἑμεῖς μακρὰ πίσω μας καὶ βρισκόμαστε ἀντικριστὰ μὲ μιὰ μεγάλη κρίση τῆς ζωῆς μας: ξέρομε θαμπὰ πὼς ἢ συνήθεια καὶ τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα δὲν παίζουν ἐδῶ κανένα ρόλο, πὼς κάτι ἀνυπολόγιστα σπουδαιότερο κινδυνεύει, ἕνας βουδὸς πόνος καὶ μιὰ παραζάλῃ μᾶς συνεπαίρνει, ὅπου ἀπὸ τὴν ἀπελπισίᾳ μας διαλέγουμε τὸν πιὸ εὔκολο δρόμο, γιὰ νὰ τὸ μετανοήσωμε ὕστερα χίλιες φορὲς καὶ νὰ ρωτοῦμε τὸν ἑαυτὸ μας: «Μὰ γιατί τόκαμα; δὲν τὸ ἤθελα, καὶ οὔτε ἦταν τὸ ἄλλο ἀδύνατο γιατί τόκαμα. Δὲ θέλω νὰ νομίζετε πὼς προσπαθῶ νὰ σᾶς περιγράψω ἐδῶ μιὰν ἠθικὴ κρίση, ἕνα ἀπὸ τὰ τραγικὰ ἐκεῖνα διλήμματα σὰν τὰ: «πρέπει νὰ κλέψω γιὰ νὰ σώσω τὸ παιδί μου;» ἢ «πρέπει νὰ πῶ ψέματα, γιὰ νὰ γλυτώσω τὸ φίλο μου ἀπὸ τὴν καταδίξι;» καὶ ἄλλα τέτοια.

Ὅχι, μιὰ κρίση σὰν τὴν παραπάνω μπορεῖ νὰ μᾶς ἔρθῃ καὶ σχετικὰ μὲ μιὰ πράξι ποῦ δὲν ἔχει ἀμεση ἠθικὴ σημασία. Στὴν ἐκλογὴ τοῦ ἐπαγγέλματός μας π.χ. ἢ τοῦ τόπου, ποῦ θὰ μένουμε, ἢ στὸ φέρεσιμό μας πρὸς ἕναν ξένο, ἢ ὅταν μᾶς λείπῃ τὸ θάρρος νὰ φανερώσωμε τὴν προτίμησή μας καὶ τὴν ἰδέα μας καὶ σὲ χίλιες δυὸ ἄλλες περιπτώσεις μπορεῖ νὰ μᾶς τύχῃ αὐτὸ, νὰ αἰσθανόμαστε μιὰ τάση καὶ νάχωμε θαμπὰ συνείδηση, πὼς ἔτσι πρέπει νὰ κάμωμε, **γιατί ἔτσι θὰ ναι πιὸ σύμφωνο μὲ τὸν ἑαυτὸ μας, αὐτὸ πρὸ παντὸς θέλομε**, καὶ ὅμως νὰ κάμωμε τὸ ἀντίθετο. Μᾶς παρασύρει ἢ συνήθεια, ὁ φόβος τῆς γνώμης τῶν ἄλλων, ἴσως ἢ ἀνωμαλία τῶν συνεπειῶν, καὶ κυρίως μᾶς παρασύρει ἢ ἄγνοια καὶ ἢ δυσπιστία σαὐτὸ ποῦ πραγματικὰ θέλομε, μᾶς λείπει ἢ πεποιθήσι πὼς αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ σωστό, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ θέλομε, ἐπειδὴ συμφωνεῖ περισσότερο μὲ τὸν προορισμὸ μας, τὸν ανώτατο σκοπὸ μας.

Ἀκριβῶς μιὰ αἴσθησι τῆς ἰδιαίτερης θέσης του στὴ ζωὴ, **τοῦ προορισμοῦ του**, νομίζω πὼς ἦταν **τὸ δαιμόνιο τοῦ Σωκράτη**. Πολὺ συχνὰ τὸ ἐξηγοῦν ὡς **συνείδησι** μὲ τὴν περιορισμένη ἠθικὴ σημασία τῆς λέξεως, ἀλλ' ἀπὸ τὰ παραδείγματα ποῦ ἔχομε γιὰ τὴν ἐξάσκησίν του, βλέπομε πὼς δὲν τὸν ἐμποδίζει ποτὲ ἀπὸ μιὰν ἀνήθικη, ἀληθινὰ κακὴ πράξι, παρὰ μόνο ἀπὸ πράξεις, ποῦ τοῦ ἐμποδίζουν τὴ δουλειά του, τὴν καθαρὴ καὶ ἰδιαίτερη ἐκδήλωσι τῆς ψυχῆς του. Τὸν

ἐμποδίζει π.χ. ἀπὸ τὸ νὰ γίνῃ βουλευτής. Δὲν εἶναι βέβαια κακὸ νὰ εἶσαι βουλευτής, ἀλλὰ γιὰ τὸ Σωκράτη θὰ γινόταν αἰτία νὰ πάψῃ νὰ ἐκδηλώνεται καὶ νὰ ἐνεργῇ μὲ τὸν τρόπο, ποῦ τοῦ πῆγγαινε καλύτερα, γυρνώντας δηλαδὴ καὶ πιάνοντας κουβέντα μὲ τὸν κάθε ἐργάτη, ποῦ μπορούσε νὰ τοῦ χρησιμέψῃ γιὰ παράδειγμα στὶς ἐρευνές του, καὶ βάζοντας ἀπειρες διαλεκτικὲς ἐρωτήσεις καὶ φέρνοντας σὲ ἀμηχανία τοὺς σοφιστὲς. Ἀλλὰ μιὰ τέτοια ἰδιαίτερη θέση στὴ ζωὴ, ἕνα δικὸ του σκοπὸ, ἔχει κάθε ἄνθρωπος προερχόμενο **ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη ψυχικὴ του σύστασι καὶ ἀπὸ τὴ θέλησι του**, καὶ πρέπει τὸ ἴδιο νὰ τὴ σεβαστῇ, ὅσο π.χ. ὁ Σωκράτης, ἀκόμα καὶ ὅταν πρόκειται νάρθη σὲ σύγκρουσι μὲ καθιερωμένες συνήθειες καὶ θελήσεις ἄλλων. Τὸ περίεργο εἶναι πὼς ἐνῶ μελετοῦμε τι εἶπε καὶ τι ἔκαμε ὁ Σωκράτης καὶ τὸν παρουσιάζομε σὰν ὑπόδειγμα στὰ παιδιά μας, παραγνωρίζομε ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ἰδιαίτερο μεγαλεῖο, **τὴν τέλεια συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὴν ἀπόλυτη ἐφαρμογὴ τῆς θέλησῆς του στὴ ζωὴ του**.

Εἶπαμε πὼς οἱ περισσότεροὶ δὲν ξέρονται συνήθως τι θέλουν οἱ ἴδιοι καὶ παίρνουν τὸ σκοπὸ τους ἀπὸ τὰ γύρω τους, τὶς περισσότερες φορὲς ὑποσυνειδητὰ. Τὸ βέβαιον εἶναι πὼς σὲ ὅλους μας ἐξασκεῖ **τὸ σύνολο τῆς κοινωνίας** ἀπὸ τὴ μικρὴ μας ἡλικία μιὰ πίεσι καὶ μιὰ ἐπιβολὴ **καὶ διαμορφώνει τὴ θέλησι μας σύμφωνα μὲ τὴ συνολικὴ θέλησι** πολλὲς φορὲς τόσο καλά, ὥστε δὲν ἔχομε ἀργότερα συνείδησι καμμιᾶς ἀντίθεσῆς πρὸς αὐτὴ καὶ γινόμαστε χωρὶς κόπο ἕνα ἀπὸ τὰ ἀπειρα μόρια, ποῦ θὰ πιέσουν τὶς ἐρχόμενες γενιές. Δὲ θέλω νὰ πῶ, πὼς αὐτὴ ἢ πίεσι εἶναι κακὴ, δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ τὴ χαρακτηρίσω πρὸς τὸ παρὸν ὅπως διόλου, μόνο θέλω νὰ ἐξετάσω σύντομα, ποιά εἶναι τὰ μέσα, ποῦ μεταχειρίζεται γιὰ νὰ μᾶς ἐπιβάλῃ τὴ θέλησίν της. Ἄμα βγάλωμε τὴν ἐξωτερικὴ βία καὶ τὸ φόβο τῆς τιμωρίας, ποῦ μᾶς ἐμπνέουν οἱ νόμοι, ποῦ ἐνδιαφέρει περισσότερο ἀπὸ μᾶς τὴν κοινωνιολογία, νομίζω πὼς **τρεις** εἶναι οἱ σπουδαιότεροι δρόμοι, ἀπ' ὅπου μᾶς πλησιάζει. Σπουδαιότεροι, γιατί δὲν τοὺς παίρνομε σὰν κάτι ξένο πρὸς ἑμᾶς καὶ ἐξωτερικὸ, ἀλλὰ τοὺς κάνομε ἕνα μαζί μας **καὶ δημιουργοῦμε ἀπ' αὐτοὺς τὴν ψυχὴ μας**. Εἶναι τὸ παράδειγμα, ἢ ὑποβολὴ καὶ ἢ θρησκεία. Θρησκεία λέγοντας δὲν ἐννοῶ ἐδῶ τὴν πρωτότυπη, ἀμεση ἐμπειρία τοῦ θείου, τὴν ἐπικοινωνία κατ' εὐθεΐα μὲ τὸ θεὸ, ἀλλὰ αὐτὸ ποῦ συνήθως ἐννοοῦμε ματὴ τὴ λέξι, τὸ σύνολο τῶν δογμάτων, προσταγῶν καὶ πράξεων ὅπως π. χ. προσευχῆς, μεταλήψεως κ. τ. λ. ποῦ ματὲς στερεότυπα φανερώνομε αὐτὰ, ποῦ μᾶς ἔβαλαν μέσα μας. Ἡ ἐπίδρασι τοῦ παραδείγματος στηρίζεται στὴν τάσι πρὸς μίμησι, ποῦ ἔχομε ὅλοι. Τῆς ἐπιβολῆς τὴ σημασία θεωρητικὰ μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια τὴν κατάλαβαν, ἂν καὶ πρακτικὰ θὰ τὴ μεταχειρίζονταν βέβαια οἱ ἄνθρωποι πάντοτε. Προέρχεται πάντα σχεδὸν εἴτε ἀπὸ ἄνθρώπους ποῦ γιὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο θαυμάζομε. Καὶ τότε μιὰ μικρὴ τους παρατήρησι, ἕνας λόγος, μιὰ κίνησι ξεχωρίζει μέσα μας ὁλόκληρο ρεῦμα ἀπὸ αἰσθήματα καὶ ἰδέες καὶ παραδεχόμαστε πολλὲς φορὲς κάτι ἐνάντιον, ποῦ σαυτὸ ἀντιστεκόμαστε ὡς ἐκεῖνη τὴ στιγμὴ μὲ ὅλη μας τὴ δύναμι. Εἴτε προέρχεται ἀπὸ τὴ συνεχῆ ἐπανάληψι τοῦ ἴδιου φεροσίματος ἀπὸ μέρους πολλῶν, πράμα ποῦ μοιάζει λιγάκι στὸ ψυχολογικὸ ἐπίπεδο μὲ τὴν σωματικὴ βία στὸ ὑλικό.

Ευτυχισμένοι είναι βέβαια εκείνοι, όπου οι διάφορες επιδράσεις αυτές τραβούν προς τον ίδιο σκοπό και τους μορφώνουν· μια έννοια της θέλησης, που σε κάθε στιγμή σαν από ένστικτο ξέρει τι θα κάνει και τι θα ευχαριστήσει όλους αυτούς τους παράγοντες και πρό πάντων τις δυο αιώνιες αντιθέσεις, την κοινωνία και τον εαυτό τους. Ευτυχισμένο είναι π.χ. το κορίτσι, που ικανοποιεί σύγχρονα τα γούστα του και τη μόδα, τη μαμά της και τον άνθρωπο που συμπαθεί, τον προϊστάμενο του γραφείου της και τις φιλενάδες της. Κι όπως τα άτομα, το ίδιο και οι εποχές και οι λαοί ευτυχισμένοι είναι, όταν οι διάφορες κοινωνικές τάξεις, τα διάφορα πνευματικά ρεύματα, τάντιθετα ατομικά συμφέροντα, όλα προσαρμόζονται στο ίδιο σύνολο, όλα δείχνουν στην ίδια διεύθυνση, όλα κοιτάζουν προς το ίδιο ιδανικό, που είναι ο καθρέφτης της θέλησης ενός λαού. Ίσως απ' όλες τις εποχές, που γνωρίζουμε ιστορικά, ή εποχή της αρχαίας Αθήνας, όταν έχτιζαν τον Παρθενώνα, ανταποκρίνεται περισσότερο στην απόλυτη αυτή συμφωνία όλων των τάσεων. Ίσως πάλι ή απομάκρυνση του χρόνου μας κάνει να τα βλέπουμε τόσο ενιαία, όπως τις διαφορετικές κουνιές σε μια ζωγραφιά τις βλέπουμε σαν ένα χρώμα. Όπως κι αν είναι ή τέλεια αυτή συμφωνία και στα άτομα και στους λαούς δε μπορεί να κρατήσει πολύ. Οι ίδιες οι συνθήκες της ζωής, που ή κατάσταση αυτή δημιουργεί προκαλούν νέες ανάγκες και ή θέληση, ακούραστο, ευγενικό και απύλο, τρέχει με νέα δύναμη προς νέους σκοπούς, "Όσο λίγο κι αν μείνουμε όμως σαυτή «την κορφή της ζωής, όπου βοῦίζει της λευτεριάς αμύλευτος άγέρας», ή στιγμή όπου πετύχαμε αυτό που θέλαμε, θα μας μείνη πάντα σαν όνειρο και σαν υπέρτατη άνατολή της ζωής μας, όπως είναι και ή αρχαία Ελλάδα το αιώσιο όραμα των λαών όλων. Σπουδαίο όμως είναι να προσπαθούμε κατόπιν όχι πια να γυρίσωμε τεχνητά και με ξένα μέσα προς τη μηχανική απομίμηση μιας περαμένης στιγμής, αλλά με τα στοιχεία, που έχουμε και με τη νέα θέληση που αναβρῦζει μέσα μας σαν πηγή άστειρευτη να προχωρήσωμε σε μια νέαν άρμονία. Στη δική μας εποχή οι αντιθέσεις είναι πολύ μεγάλες και πάρα πολλές, ώστε εμείς που παραδέρνομε μέσα σαυτές να μπορούμε να βρούμε τον δρόμο για έξω. Μά το σπουδαίο είναι όχι να τον βρούμε εύκολα και γρήγορα, όχι να λύσωμε τις δυσκολίες μας με τον πιο πρόχειρο τρόπο, όχι να γίνωμε όπως όπως εύτυχεις: μά να καταλάβωμε, τί θέλωμε, να φωτίσωμε με συνείδηση τα ύποσυνειδητά αυτά βάθη, πρέπει να νοήσωμε τα πανιά για το μεγάλο ταξίδι της ψυχής μας, όπως λέει κάποιος ο George Kram Cook Αμερικανός ποιητής, που πέθανε πέρσι στους Δελφούς.

Είπαμε πριν πως στη διαμόρφωση της θέλησής μας εργαζονται το παράδειγμα, ή υποβολή και ή θρησκεία, πως ή υποβολή είναι μια μεγάλη δύναμη ακριβώς γιατί είναι λιγώτερο συνειδητή και πως ακόμα δεν έχει αναπτυχθή σε μέθοδο, παρά είναι τις περισσότερες φορές τυχαία. Μά ένα έχουν κοινό όλ' αυτά τα στοιχεία, πως μας επιβάλλονται απόλυτα δε συζητούν, δε μιλούν στο λογικό, που θα ζυγιάση τα υπέρ και τα κατά, δε μετρούν. Μιλούν κατ' εὐθεία στη θέληση και λένε πρέπει. "Η θα το πάρης ή θα τ' αφήσης ή θα επηρεαστής ή όχι, ή θα πιστέψης ή δε θα καταλάβης τίποτα και θα φύγης. Αυτή τη βαθειά σημασία έχει το «πίστευε και μη ερεῖνα». "Όχι γιατί ή ερευνα μπορεί να βλάψη την πί-

στη, μά γιατί δεν έχει τίποτα να κάνει μαυτή. Ούτε να τη στηρίξη μπορεί, κι ούτε να τη χαντακώσει. Γιατί πως μπορεί ή ερευνα, το ψάξιμο, ή ανάγκη να μάθωμε το τι είναι, να μας πη και τι πρέπει να γίνη;

Σαυτό το σημείο έπεσαν οι φιλόσοφοι έξω. Γιατί κοιτάζουν να βγάλουν από μια γενική θεωρία, από ένα σύστημα, που, αδιάφορο αν σωστά ή όχι, προσπαθεί να μας εξηγήση τον κόσμο, δηλαδή το τι υπάρχει και γιατί υπάρχει, συμπεράσματα για το τι πρέπει και πως πρέπει να υπάρχει. Μπορεί βέβαια κανείς να πη. Καλά! δεν βλέπομε όμως, πως από τα πράματα, που υπάρχουν ή που γίνονται, άλλα είναι καλύτερα και άλλα είναι χειρότερα; Μπορούμε λοιπόν να πούμε, πως τα καλύτερα είναι σωστό και πρέπει να υπάρχουν ή να γίνονται, ενώ τα χειρότερα όχι. Θυμηθήτε όμως αυτό που είπαμε στην αρχή: πως όσο εφαρμόζωμε τις κατηγορίες καλό, ωφέλιμο κτλ. και τάντιθετό τους, παύομε πια να εξετάζωμε τα πράματα τα ίδια και τους νόμους τους και τα τοποθετούμε κάτω από το φακό της δικής μας κρίσης. Δε θέλω να πω, πως ή κρίση αυτή είναι πάντα ατομική μπορεί να ναι γενική, γενικώτατη μάλιστα, όλοι δηλ. άνεξαιρέτως να την παραδέχονται. Τόσο το καλύτερο. Δε σημαίνει όμως πως την ιδιότητα αυτή την έχει το πράμα, που εξετάζω, παρά μόνο πως αυτή είναι ή θέληση του ανθρώπινου γένους και μόνο σαυτή την περίοδο της ιστορίας του και τις προηγούμενες, όχι όμως και στις μέλλουσες. Για το μέλλον δεν ξέρωμε τίποτε. Γιατί ή φυσική μπορεί να εξετάζη τις σχέσεις των φαινομένων με την προϋπόθεση απόλυτης ομοιομορφίας. έπειδή έτσι της συμφέρει και έπειδή μαυτό μπορεί να βγάλη πραγματικά αποτελέσματα. Άλλά στην ιστορία, που κάθε τι συμβαίνει μια φορά και μόνη, κάθε σχηματοποίηση και γενίκευση είναι παρακινδυνευμένη και τεχνητή και μόνο σαν ένα πιθανό σχέδιο μπορεί να έμπνεύση ή να στερεώσει όρισμένες εξηγήσεις.

Αυτό συμβαίνει ακόμη και στη γενική εξέλιξη των ζωντανών οργανισμών. Η βιολογία δε μπορεί βέβαια να μας πη ποιά θα είναι ή εξέλιξη της θέλησης του ανθρώπου. Φέρνω ένα παράδειγμα, για να δείξω ότι δεν μπορούμε να βγάλωμε το «πρέπει» από το «τι γίνεται». Η οικόγένεια βέβαια είναι μια μορφή συμβιωτική κι ένας οργανισμός, που αποδειχτηκε ως τώρα ωφέλιμος για την ανθρώπινη ζωή και γιαυτό ή ανθρώπινη θέληση στράφηκε πάντα σ' αυτόν. Μπορεί όμως να πη κανείς, πως και πάντα θα υπάρχει και μάλιστα με τη σημερινή του μορφή; Και ακόμη περισσότερο, πως πρέπει πάντα να υπάρχει; Πρὸ 2300 ετών κιόλας ο Πλάτωνας στην Πολιτεία του την καταργεί. Και από τους νεότερους ο Thomas Moore στην Ουτοπία του το 15ο αιώνα και ο Wells στον 20ο βρίσκουν, πως θα είναι ιδανικώτερη κατάσταση, αν τα παιδιά και γενικά οι νέοι της ερχόμενης γενιάς ενώνονται με την προηγούμενη με δεσμούς πολύ διαφορετικούς από αυτούς που καλλιεργεί ή οικόγένεια. Δεν πρόκειται τώρα να συζητήσωμε, ούτε να χαρακτηρίσωμε τις θεωρίες αυτές, αλλά θέλω να σας δείξω πόσο σχετική θα ήταν κάθε θεωρία, που θα υποστήριζε σαν απόλυτη αξίωση του σχηματισμού της ανθρώπινης ζωής την οικόγένεια. Γι' αυτό μου φαίνεται, πως είχε δίκιο ο Κάντ λέγοντας, πως ο νόμος της θέλησης για να είναι απόλυτος δε μπορεί να μας δίνη το περιεχόμενό της, που αλλάζει κατά τόπους και χρόνους, αλλά μόνο τη μορφή της.

Βλέπομε λοιπόν πως είναι αδύνατο να όρίσωμε «το τι πρέπει,» «το νόμο,» από το τι «πραγματικά γίνεται, δηλαδή από τον κανόνα». Γιατί εκτός από τους

λόγους, ποὺ εἶπαμε, ἅμα δὲν ξεχωρίση κανεὶς αὐτὰ τὰ δυὸ, δὲν ὑπάρχει πιά κανένας λόγος γιὰ νὰ ἀπορρίψη ὀρισμένα γεγονότα, ὡς φυσικὰ κακὰ, ἀλλὰ φτάνει στὸ σημεῖο νὰ δικαιολογήσῃ κάθε τι ποὺ γίνεται. Γιατὶ μόνο καὶ μόνο ἀφοῦ γίνεται, εἶναι καὶ σωστὸ καὶ καλὸ. Πραγματικὰ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο φτάνει ὁ Leibniz, ποὺ στὴ Θεοδίχη του προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ, πὼς αὐτὸς ὁ κόσμος ποὺ ζοῦμε, εἶναι ὁ καλύτερος ἀπὸ ἄπειρους ἄλλους πιθανοὺς κόσμους. Δικαιολογεῖται ἐπομένως καὶ τὸ κακὸ καὶ ἡ βλακεία, ἀφοῦ δίνουν ἀφορμὴ νὰ δείχνηται τὸ καλὸ, τὸ ὡραῖο καὶ ἡ ἐξυπνάδα. Καὶ ἡ τάση αὐτὴ δὲν πέρασε σήμερα μὲ τὸν ἀποκλειστικὸ θαυμασμό μας πρὸς τὶς θετικὰς ἐπιστῆμες προσπαθοῦμε νὰ κάμωμε τὸ ἴδιο ἴσως περισσύτερον παρὰ ποτέ.

3

Ἀπὸ τὴν βασικὴ αὐτὴ ἀδυναμία τῶν φιλοσόφων, ἀπὸ τὴν πρόληψή τους νὰ θέλουν νὰ κάνουν δῆθεν ἐπιστήμη, ποὺ τοὺς ἐμποδίζει νὰ ποῦν πιὸ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι νομίζουν σωστὸ, ἂν δὲ μπορέσουν νὰ ὑποστηρίξουν τὶς γνώμες των καὶ νὰ τ' ἀποδείξουν λογικὰ, προέρχεται καὶ ἡ ξηρασία τους σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο καὶ ἡ λίγη ἐπίδραση, ποὺ ἔχουν στὴ ζωὴ. Γιατὶ ποιός, σὰς παρακαλῶ, σηκώνει σήμερα τὸ κεφάλι, ἀφοῦ τελειώση διαβάζοντας ἓνα φιλοσοφικὸ βιβλίον, μὲ μιὰ νέαν ἀποψη γιὰ τὴ ζωὴ, μ' ἓναν ἐνθουσιασμό καὶ μὲ τὴν ἀπόφαση νὰ διαρρυθμίσῃ τὴν ζωὴ του ἄλλιῶς, πιὸ σύμφωνα μὲ τὸ ἰδανικόν, ποὺ εἶδε ἐκεῖ μέσα, πιὸ σύμφωνα μὲ τὸν προορισμό, ποὺ τοῦ ἀποκάλυψε; Κανένας βέβαια. Καὶ σ' αὐτὸ δὲ φταῖνε οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι, ὅπως πολὺ συχνὰ ἀκούει κανεὶς νὰ λέγεται. Κάθε ἄλλο. Ἡ ἐποχὴ μας ὅπου τόσες ἰδέες, τόσες τάσεις συγκρούονται, ὅπου ὅλα μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ τὰ ῥέματα τῶν ἄλλων ἐποχῶν συναντιοῦνται καὶ ἀνακατεύονται σὲ μιὰ δίνη τρομερῆ, ὅπου ἡ συνείδηση ξύπνησε καὶ ἀπλώθηκε τόσο καὶ προσπαθεῖ νὰ φωτίσῃ μὲ παράξενο χρωματισμένον φῶς ἀνώτερες καὶ κατώτερες λειτουργίαι τοῦ ψυχολογικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τὶς βάζει ὅλες στὸ ἴδιο ἐπίπεδο, γιατί ἔχασε κάθε σκάλαι τῶν ἀξιῶν, ἔχει καὶ τὸ ἀτύχημα, ἀναγκαστικὸ βέβαια, ὅτι ἔχασε τὴν πίστιν της. Ὅχι κάθε πίστις, ἀλλὰ μιὰν ὀρισμένη θρησκεία, ὅπου νὰ πιάνεται σὰ σὲ βράχο γερό, ὅταν αἰσθάνεται κλονισμοὺς γιὰ τέτοια ζητήματα τουλάχιστον. Ἄλλοι δὲν τὸ ὀνομάζουν αὐτὸ δυστύχημα, συλλογιζόμενοι πόσο καλύτερα φτερεύεται ὁ νέος σπόρος, ὅταν τὸ χωράφι εἶναι καλὰ σκαμμένο καὶ κάθε ρίζα παλιὰ βγαλμένη. Ἄλλὰ ἡ μεγάλη ἀλήθεια μένει: λείπει στὴν ἐποχὴ μας τὸ ἀπόλυτον, ἡ ἀπαίτηση ποὺ θὰ μᾶς πρόβαλεν ἡ ἀνώτερη δύναμις, τὸ πρότυπον, ποὺ θὰ μᾶς ἔδειχνε ὡς τέλειον, αἰώνιον, ἀπροσπέραστον. Θὰ ὑπῆρχε ἀντιζημιωτικὰ; αὐτὸ εἶναι τὸ λιγότερον, φτάνει νὰ τὸ πιστεύωμε γιὰ τέτοιο.

Λείπει ἐξείνος ὁμοίως, ποὺ πρῶτος θὰ τὸ πιστέψῃ καὶ μὲ ἀπόλυτη πίστιν θὰ μᾶς τὸ πῇ. Γιατὶ ποτέ ὡς τώρα δὲ στερήθηκε ἀπὸ ἀκροατὰς καὶ ἀκόλουθους, ὅποιος διακήρυξε τὴν δικὴν του ἀλήθειαν, ὅποιος ἔγινε ἓνα μὲ τὴν ἀλήθειάν του αὐτὴ. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο πλεονέκτημα τῆς θρησκείας ἀπέναντι τῆς φιλοσοφίας. Ἡ θρησκεία τοῦμα. Βάζει τὶς δικὰς της ἀξίας, ἀσύγκριτες μὲ ὅτιδήποτε ἄλλο, καὶ ἡ συνείδηση τοῦ ἀπόλυτου, ποὺ μᾶς δίνει, τῆς ἐνότητος μὲ μιὰν ἀνώτερη δύναμιν, τοῦ ὁμαδικοῦ παλμοῦ μὲ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα, ποὺ ὁ ἴδιος ὁ θεὸς τῆς δίνει τὸν προορισμό της, μᾶς προκαλεῖ μιὰ ἱκανοποίησιν, ποὺ τίποτα ἄλλο δὲ μπορεῖ νὰ ἀντιζημιωσῇ.

Πρέπει ὁμοίως γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ μᾶς προξενήσῃ ὅλα αὐτὰ τὰ αἰσθήματα, νὰ ἀνταποκρίνηται σὲ μιὰ γενικὴν ἀνάγκην τῆς ἐποχῆς της, νὰ γεμίξῃ κενά, ποὺ τὰ αἰσθανόμεσθα, νὰ δείχνη ἓνα τέρμα στὴν θέλησίν μας, ὅπου ἐκείνη νὰ βροῖσκηται κιόλας στὸ δρόμον πρὸς αὐτό. Κι ἐδῶ μᾶς ἀπαντᾷ μὲ μιὰ εἰδικιώτερη μορφή τὸ γενικὸ δῆλημα, ποὺ παιδεύει γενιὰς ὀλόκληρες ἱστορικῶν καὶ τοὺς παιδεύει, νομίζω, ἀκόμα. Ὁ λαὸς εἶναι ποὺ μὲ τὶς ἀνάγκας του καὶ τὸ χαρακτῆρα του δημιουργεῖ ἀνάλογα τὴ θρησκείαν του, ἢ ὁ ἰδρυτὴς θρησκείας, ποὺ βάζει σ' ἓνα λαὸ τὴ σφραγίδα του καὶ τοῦ προσδιορίζει τὸ δρόμον του ἀλλάζοντάς του καὶ χαρακτῆρα καὶ συνήθειας καὶ ὅλα; Καὶ γενικιώτερα: τὰ ἄτομα ἢ οἱ λαοὶ κάνουν τὴν ἱστορίαν; Αὐτὸ μοιάζει λιγάκι μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ αὐγοῦ καὶ τῆς ὄρνιθας καὶ δὲν εἶναι δουλειὰ μας τώρα νὰ λύσωμε τέτοια ζητήματα.

Μὰ ἀπὸ ἓνα παράδειγμα, ποὺ θὰ σᾶς φέρω, μπορεῖτε ἴσως νὰ δῆτε, ὅχι πὼς λύνεται αὐτὸ τὸ πρόβλημα, ἀλλὰ πὼς παύει νὰ εἶναι πρόβλημα πιά. Ἡ ἰδέα μου ἄλλως τε εἶναι, πὼς ἔτσι γίνεται γενικὰ μὲ τὰ γενικιώτερα προβλήματα, ποὺ παιδεύουν τὸν ἄνθρωπον γιὰ αἰῶνες. Δὲν τὰ λύνουν οἱ κατοπινοί, μόνο σὰν ὄριμοι καρποὶ πέφτουν ἀπὸ τὸ δέντρο μόνοι τους, παύουν πιά νὰ ὑπάρχουν καὶ κάποτε συγχωνεύονται μὲ τὰ νέα προβλήματα, ποὺ γι' αὐτὰ θὰ σπαζοκεφαλιάσουν οἱ ἄνθρωποι ἄλλο τόσο. Αὐτὸ δὲν εἶναι ὁμοίως παρὰ μιὰ ἀτομικὴ μου ἀντίληψιν, ποὺ σὰς ὑποβάλλω ἔτσι γιὰ γούστο, χωρὶς ἀξιώσεις.

Γιὰ νὰ γυρίσωμε στὸ πρόβλημά μας ἂν ὁ ἓνας ἄνθρωπος ἢ ὁ λαὸς κινή τὴν ἱστορίαν, θὰ σᾶς πῶ τὸ ἔξῃς: ἡ νεώτερη ψυχολογία ἔχει ὡς ἀρχὴ τῆς τῆν ἀνάλυσιν, πιστεύει δηλαδὴ πὼς κάθε ψυχικὸ γεγονός, ἐκτὸς ἂν εἶναι τελείως ἀπλὸ ὅπως στὴ χημείαν τὰ στοιχεῖα, καὶ γιὰ τέτοια ἀπλὰ στοιχεῖα παραδέχεται τὰ ἀπλὰ αἰσθήσεις καὶ ὀρισμένα συναισθήματα, μπορεῖ νὰ ἀναλυθῇ σὲ ἀπλούστερα στοιχεῖα. Τόσο πολὺ μάλιστα πιστεύουν αὐτὴ τὴν ἀρχὴ οἱ γνωστότεροι ψυχολόγοι τῆς ἐποχῆς μας, ὅπως ὁ Wundt, ὁ Ebbinghaus καὶ ἄλλοι, ὥστε κατηγοροῦν γιὰ ἀντιεπιστημονικοὺς ἐκείνους, ποὺ δὲν τὰ παραδέχονται. Μὰ ὅταν βρίζονται οἱ σοφοί, νὰ ξέρετε πὼς κάτι συμβαίνει καὶ πὼς καὶ οἱ ἴδιοι δὲν εἶναι βέβαιοι γι' αὐτὰ ποὺ λένε. Τὶ μᾶς λέει λοιπὸν ὁ Wundt παρακάτω; Ἐξακολουθώντας τὴν παραβολὴν μὲ τὴν χημείαν λέει, πὼς ὅπως δυὸ στοιχεῖα ἐνώνονται καὶ παράγουν ἓνα τρίτον σῶμα, ἀνόμοιον κατὰ τὶς ιδιότητες μὲ τὰ συστατικά του καὶ ποὺ δὲ μποροῦμε νὰ τὸ γυρίσωμε πάλιν αὐτὰ, τὸ ἴδιον γίνεται καὶ στὰ ψυχικὰ γεγονότα. Ἐνώνοντας δυὸ τρία ἀπλὰ στοιχεῖα θὰ βρεθοῦμε ἕνα μίον νέον γεγονός, ποὺ δὲ μποροῦσαμε νὰ ὑπολογίσωμε ἀπὸ πρὶν καὶ ποὺ ὄχι μόνο εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα του, μὰ καὶ προσθέτει κάτι νέον, δημιουργεῖ κάτι, ποὺ δὲ μπορεῖς πιά νὰ καταστρέψῃς καὶ ποὺ θάχῃς πάντα νὰ λογαριάσῃς στὸ μέλλον. Ἡ παρατήρησις αὐτὴ τοῦ Wundt, εἴτε συμφωνεῖ μὲ τὶς γενικὰς του ἀρχὰς εἴτε ὄχι, εἶνε πολὺ σωστὴ καὶ αὐτὴ μόνη θάφτανε γιὰ νὰ τὸν ἀναδείξῃ μεγάλο ψυχολόγον. Στὸν ψυχικὸν μας δηλαδὴ βίον κάθε τι, ποὺ συμβαίνει, κάθε μας ἐντύπωσις, κάθε περαστικὴ εἰκόνα, κάθε μας ἀόριστον συναισθημα καὶ κάθε μας ἐπιθυμίαν δὲν εἶναι ἀπομονωμένη, μὰ ἐνώνεται μὲ ὅλα τ' ἄλλα στοιχεῖα τῆς ψυχικῆς μας ζωῆς καὶ σχηματίζει ἔτσι σύνολα, ποὺ δὲ θὰ μποροῦσες ποτέ νὰ φανταστῇς ἀπὸ πρὶν. Τάποτε-

λέσματα δηλαδή δεν είναι ύπολογίσιμα από τις αιτίες τους και τα υλικά τους, κι αν παραδεχτούμε ακόμα, πώς αυτά είναι ύπολογίσιμα ως ποσά. Δε μπορείς το λοιπόν ποτέ να πής, έχοντας για δεδομένα αυτά κι αυτά τα αισθήματα, έντυ- πώσεις κ.τ.λ. του τάδε ανθρώπου, πού θα είναι το αποτέλεσμα τους, σέ πιά δηλαδή πράξη ή ψυχικό γεγονός θα καταλήξει. Βλέπουμε λοιπόν πώς αναγκαστικά και στην ψυχολογία, την πού θετική από τις φιλοσοφικές μαθήσεις σπάζει ή προϋπόθεση της απόλυτης ομοιομορφίας αιτίων και αποτελεσμάτων. Μα ό,τι συμβαίνει στο άτομο, συμβαίνει και στο σύνολο, στο λαό, στην ιστορία. Ο άνθρωπος ή ο Θεός, πού θάνατο κερδίει στις ανάγκες του λαού και στις εποχές του, αν και από μιαν εποχή είναι προϊόν, αποτέλεσμα αυτής της εποχής, φέρνει όμως, προσθέτει στο λαό του ή, αν είναι αρκετά μεγάλος, στην ιστορία του κόσμου κάτι νέο, κάτι ανυπολόγιστο, κάτι τόσο δημιουργικό, ώστε πραγματικά νάλλάξει όλη την πορεία της ανθρωπότητας, όλη τη θέληση της, ακόμη νάλλάξει όψη και στις προηγούμενες φάσεις της, ώστε να την αντιλαμβανόμαστε αντίθετη από πριν, γιατί συνήθως έρχεται με ανατροπή όλων των περασμένων αξιών.

Μια τέτοια ριζική μεταβολή, τέτοια ανατροπή των αξιών έφερε στον κόσμο ο Χριστιανισμός. Τόσα νέα δημιούργησε μέσα μας, πού έγιναν πιά ουσιαστικά μας. Μας είναι αδύνατο να σκεφτούμε καν τον εαυτό μας και την ιστορία μας χωρίς αυτόν. Και όμως από μια άλλη όψη ήταν για την εποχή του απαραίτητος. Αυτή τη νέα δημιουργία, όσο καλά και νάχουμε μελετήσει και αναλύσει τις ανάγκες της εποχής μας, όσο και βαθειά νάχουμε ψηλαφήσει τις πληγές της, είναι αδύνατο να την προειπούμε, αδύνατο να την ύπολογίσουμε. Αν ή μελέτη και ή ανάλυση δε μας έχει ξηράνει την ψυχή, αν δε θελήσουμε να εφαρμόσουμε παλιά γιατρικά, έπειδή καταλαβαίνομε, πώς το ρεύμα της ανθρώπινης δημιουργίας πάει ολοένα και έξογκώνεται χωρίς να γυρίζει ποτέ πίσω, θα μπορούσαμε το πολύ πολύ να πούμε: «Αυτός πού έρχεται πίσω μου είναι πολύ μεγαλύτερός μου, ούτε τα λουριά των σανδαλιών του δεν είμαι άξιος εγώ να λύσω».

Θα μου πήτε: θέλεις λοιπόν μια νέα θρησκεία; Και γιατί όχι; Μα πρέπει να σκεφτούμε, πώς δεν είναι πάντα στην ανθρώπινη ιστορία οι ίδιες λειτουργίες, πού εκπληρώνουν τους ίδιους σκοπούς. Θέλω να πώ, πώς εκείνο πού έδωσε άλλοτε ή θρησκεία, δεν είναι ανάγκη πάλι ή θρησκεία να μας το δώσει. Η ικανοποίηση του αισθήματος, ή θέση ενός απόλυτου σκοπού για τη θέληση της ανθρωπότητας και ή δομή προς τον σκοπόν αυτό, ή σκάλα των αξιών, πού χρειαζόμαστε, δεν είναι ανάγκη να προέλθουν από ένα άτομο με αξιώσεις, πώς προέρχεται από το θεό και μας δίνει μιαν αποκάλυψη. Δεν ξέρω μάλιστα αν θα ήταν δυνατό να δεχτούμε σήμερα κάτι τέτοιο. Είμαστε ακόμα πολύ επηρεασμένοι, πολύ σαστισμένοι από το χριστιανισμό, ώστε να μπορούμε νάκούσουμε την λέξη «θεός» χωρίς να τη συνδέσουμε άμέσως με την παραδομένη σημασία, χωρίς να προκαλέση επομένως στην ψυχή των ανθρώπων, πού είναι καλά ή άσχημα διατεθειμένοι απέναντί του τις ίδιες ιδέες, αισθήματα και αντιδράσεις.

Είμαστε γεμάτοι από δύναμη χωρίς σκοπό και χωρίς αντιζείμενο, ή ανία και ή απελπισία μας είναι μια πόζα, σαν τη μελαγχολία των νέων, πού θέλουν να

πεθάνουν, ενώ ακριβώς ή ζωή λαχταρά μέσα τους. Αν οι παλιές αξίες και τώρα όπως και τότε έπεσαν, δεν είναι, πώς δεν είμαστε πιά ικανοί να τις καταλάβουμε και να τις φτάσουμε, όπως έγινε στον αρχαίο κόσμο, όπου ή ανάμιξη τόσων βαρβάρων έθνών έφερε τη διανοητική και ήθική αυτή κατάσταση, μα γιατί δε φτάνουν πιά να γεμίσουν τη ζωή μας. Από τη διάλυση αυτή των παλιών αξιών οι δυνατότεροι από μας δεν στεναχωριούνται καθόλου, ίσα ίσα βρίσκουν πώς τους δίνει περισσότερη ελευθερία για να τονίσουν τη δική τους αντίληψη, να ζήσουν ανάλογα με το δικό τους ιδανικό. Και πραγματικά κανένας αιώνας δεν παρουσίασε τόσες ευκαιρίες για την ανεμπόδιστη διαμόρφωση και εφαρμογή των πού αντίθετων τύπων ζωής.

Οι πού αδύνατοι όμως βρίσκονται σά χαμένοι και μη βλέποντας το δρόμο προς τα εμπρός γυρίζουν πίσω και θρηνούν για τις χαμένες ομορφίες της παλιάς απλής αρμονίας. Δεν ύπάρχει αμφιβολία, πώς το σύνολο φαίνεται μάλλον ανόμοιο και παράταιρο. Θρηνοί και δειλές έκστομίσεις και άγριες φωνές και νοσταλγικοί αναστεναγμοί ακούονται όλα μαζί. Άλλ' από κείνους, πού θα τολμήσουν, θάκουσ τη το νέο και θα παραχτή μια νέα άρμονία.

Ένας απ' αυτούς, πού τολμήσανε είναι ο Nietzsche. Θέλω να πώ δυο λόγια γι' αυτόν για να σας δείξω όχι ποιός θα είναι ο σκοπός της ζωής, πού θα δημιουργήση και θα παραδεχτή ή ανθρωπότητα, αλλά με ποιό τρόπο εργασίας νομίζω, πώς είναι δυνατό να φανερωθή. Ο Ν. δεν είναι συστηματικός φιλόσοφος, δεν κάνει επιστήμη, όταν γράφει, κι όμως όλοι οι φιλόσοφοι των σχολών τον συζητούν. Είναι ποιητής, σου λένε, μα τότε γιατί δεν εξετάζουν και το Shakespeare ή τον Browning; Αν στοχαστούμε καλά τι είναι φιλοσοφία, θα ιδήτε ότι δε μπορούμε έμεις να αποκλείσουμε το Nietzsche από τους φιλοσόφους: μπορούμε να πούμε μόνο, πώς του λείπει το θεμέλιωμα, το στέριωμα, το δέσιμο, ή απόδειξη, ή δικαιολογία. Το κάτω-κάτω όμως αυτό έρχεται δεύτερο. Τι μας έδωσε στο επίπεδο, πού εξετάζομε σήμερα; Τόλμησε, μας έδειξε χωρίς συζητήσεις και υπεκφυγή το δικό του σκοπό, τη βαθύτερη τάση της θέλησής του.

Μας παρουσίασε έτσι το ιδανικό του, χωρίς να μας πή, γιατί είναι καλό σωστό, και γιατί συμφωνεί με αυτά, πού κι έμεις θέλαμε πάντα. Ακατέργαστο σκληροπελεκημένο, άδρύ, με τυχαίες αναλαμπές τρυφερού φωτός πού και πού, άτελείωτο. Το αισθημα, πού πρό παντός τον κινεί, είναι ή άηδία για τις ξεθωριασμένες, γλυκανάλατες, παλιές αξίες και ζητεί την ανατροπή τους. Και την κάνει αφού κατορθώνει να μας δώσει την ίδια θέση απέναντί τους, πού παίρνει αυτός. Άλλοι μπορούν τώρα να συνεχίσουν το δρόμο του. Αυτός έπεσε για να τον ανοίξει. Μόνο το θάρρος, πού είχε να γράψη τέτοια πράγματα ξέροντας, πώς θα τον διαβάσουν και θα τον αναλύουν οι μικροαστικοί καθηγητάκοι της φιλοσοφίας στη Γερμανία, τον άνεβάξει σε ύψος πνευματικού ήρωα. Η επίδρασή του ήταν μεγάλη στη δική του και την άμέσως επόμενη γενιά. Ποιό μεγάλη θάνα ή επίδραση των ανθρώπων, πού θα τολμήσουν τώρα να εξετάσουν, να ξεκαθαρίσουν και να ύψώσουν το δικό τους ιδανικό στα μάτια όλων του κόσμου. Γιατί, όπως είπαμε και πριν, ή εποχή μας όλη σε βουβή άγωνία περιμένει.

Κ. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ¹⁾

Μέσα σ' όλη αυτή την κίνηση ξεχωρίζει ή μορφή του μεγάλου ψυχιάτρου, του καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης *Sig. Freud*. Το όνομα του είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένο με την ψυχανάλυση. Γιατί ο Freud είναι ο καθαυτό ιδρυτής της «ψυχαναλυτικής ψυχολογίας».

Αυτός πρώτος αναγνώρισε την πολύτιμη αξία της νέας μεθόδου. αυτός την τελειοποίησε και την ανέφρασε στη σημερινή της άκμή αυτός ακόμη, είτε ο ίδιος είτε με τη δημιουργική πνοή, που φύσηξε στους μαθητές του και τους πολυάριθμους όπαδούς του, άνοιξε καινούργιους ορίζοντες στην ψυχαναλυτική έρευνα και έδωσε το μεγάλο άπλωμα, που πήρε ως σήμερα ή ψυχανάλυση.

Και ο σκοπός του Freud ήταν στην αρχή καθαρά θεραπευτικός. 'Η ανάγκη να χαρίση τη χαρά της ζωής στους δυστυχισμένους ύστερικούς, τον έκαμε να δεχτή τη μέθοδο του Breuer. "Αν, όπως γράφει ο ίδιος", ή θεραπευτική μας προσπάθεια πλουτίζη τις γνώσεις μας και μās κινή να εμβαθύνουμε στον ψυχικό βίο και του γερού και του άρρωστου ανθρώπου, αυτό, βέβαια, πρέπει να το θεωρήσουμε ιδιαίτερο προτέρημα και ξεχωριστό έλατήριο για την ψυχαναλυτική έρευνα».

Στην αρχή του σταδίου του, σά μαθητής και συνεργάτης του Breuer, εργαζόταν και ο Freud με την ύπνωτιστική ψυχοκάθαρση, που, όπως είδαμε, είναι ή πρώτη μορφή, ή πρώτη φάση της ψυχανάλυσης. Γρήγορα όμως την άφησε και από άλλους λόγους και προπάντων, επειδή ή πείρα του του έδειξε, πως μόλις πολν λίγους από τους άρρώστους του μπορούσε βαθειά να ύπνωτίση²⁾ και να τους κάμη να ξεσπάσουν και να ξεναζήσουν τα συναισθηματικά εκείνα «συμπλέγματα», που, άπολησημονημένα μέσα στο ύπνοσυνείδητο, βασάνιζαν τον άρρωστο. Με ποιό όμως τότε τρόπο θα έφερνε στη συνείδηση του άρρώστου τα «συμπλέγματα» αυτά, για να ξεκαθαρίση έτσι την «ψυχή» του και να τον γιατρέψη; Να, το δύσκολο πρόβλημα, που είχε να λύση ο Freud. 'Η ύπερνίκηση της δυσκολίας αυτής, ύστερα από κόπους και άγώνες, δημιούργησε την τεχνική της ψυχανάλυσης και μās αποδείχνη την ψυχολογική μεγαλοφυΐα του Freud.

Οί εργασίες του με την ψυχοκάθαρση ολοένα και δυνάμωναν μέσα του την πεποίθηση, πως και στον ψυχικό βίο, όπως και στο φυσικό κόσμιο, βασιλεύει ο άπόλυτος ντετερμινισμός: τίποτα δηλαδή δε γίνεται και στον ψυχικό μας βίο, χωρίς να είναι αποτέλεσμα κάποιας αίτίας. Και πως να μην κυριαρχούσε μέσα του ή πεποίθηση αυτή, αφού κάθε μέρα έβλεπε στους άρρώστους του, πως τα ύστερικά τους φανερώματα και συμπτώματα δεν ήσαν τυχαίο γέννημα ιδιότροπης άναρχίας, όπως παραδεχόταν ως τότε ή ψυχιατρία, που ήταν άνίκανη και να τα εξηγήση

¹⁾ Συνέχεια από το προηγούμενο φυλλάδιο.

²⁾ Über Psychoanalyse κ.τ.λ. σελ. 40.

³⁾ Über Psychoanalyse κ.τ.λ. σελ. 18.

και να καταλάβη τη βαθύτερη τους σημασία, παρά αποτέλεσμα ώρισμένης αίτίας, κρυμμένης όμως μέσα στο ύπνοσυνείδητο; Και ίσα ίσα τις αίτίες αυτές τις ξεσκέπαζε και τις ανέβαζε στη συνείδηση του άρρώστου ή μέθοδος του Breuer, ή ψυχοκάθαρση, με τ' ν ύπνωτισμό.

Μα γιατί τάχα ο άρρωστος, τη στιγμή που ήταν ύπνωτισμένος, μπορούσε να τις ξαναθυμηθή; 'Ο Freud έδωσε, όπως το απόδειξαν οί κατοπινές του εργασίες, τη σωστή απάντηση στο πρόβλημα αυτό. Παραδέχτηκε δηλαδή, πολν σωστά, πως οί συγκλονιστικές εκείνες σκηνές, τα συναισθηματικά εκείνα «συμπλέγματα»—ας αναθυμηθούμε για μιá στιγμή το παράδειγμα της ύστερικής κόρης— άποτραβήχτηκαν κάτω στο ύπνοσυνείδητο ύστερα από πίεση της συνείδησης, και πως, την ώρα που ο άρρωστος ήταν ύπνωτισμένος, και με τη βοήθεια του γιατρού λιγότευε ή πίεση αυτή, μ' άλλα λόγια μίκραινε ολοένα περισσότερο ή αντίσταση, που έβρισκαν από μέρος του συνείδητου «εγώ» για ν' ανέβουν στην περιοχή της συνείδησης και εκεί ν' άποτελειώσουν τη σταματημένη τους ζωή. Τότε λοιπόν σκέφτηκε, μήπως έχομε και στην καθημερινή ζωή όλοι οί άνθρωποι και οί γεροί και οί άρρωστοι ευκαιρίες, όπου ή ψυχική αυτή αντίσταση του 'Εγώ μας να λιγοστεύη λίγο ή πολν, και έτσι να μπορούν τα άπολησημονημένα και άποδιωγμένα αυτά συναισθήματα και επιθυμίες να παρουσιάζωνται, έστω περαστικά για λίγες στιγμές, στη συνείδηση μας είτε άφοβα είτε δειλά, είτε φανερά είτε κρυφά, είτε καθαρά είτε συμβολικά και παραμορφωμένα;

Μα για να απαντήση στο έρώτημα αυτό, αν υπάρχουν ή όχι τέτοιες ευκαιρίες και ποιές είναι οί ευκαιρίες αυτές, ήταν ανάγκη να λυθή πρώτα ένα άλλο πρόβλημα, να εξηγηθή δηλαδή, για ποιό λόγο το συνείδητο εγώ μας πιέζει ώρισμένες επιθυμίες, ώρισμένες τάσεις και συναισθήματα και τ' αναγκάζει ν' άποτραβιούνται και να κρυφοζούν στο ύπνοσυνείδητο, και ακόμη για ποιό λόγο όλα αυτά βρίσκουν άλλοτε μικρή και άλλοτε μεγάλη ή και πολν μεγάλη αντίσταση, κάθε φορά, που θα τολμήσουν ν' ανέβουν στην περιοχή της συνείδησης μας.

Είναι για τον άνθρωπο, και προπάντων το σημερινό, ή ζωή τόσο δύσκολη και ή πραγματικότητα έτσι σκληρή. Το φυσικό περιβάλλο τον στενεύει, ή βιοπάλη τον πνίγει, οί προλήψεις τον τυραννούν, οί κοινωνικοί θεσμοί τον περιορίζουν, οί διάφορες άντιλήψεις τον στενεύουν. Δεν μπορεί να πετάξη όπου θέλει και όπως θέλει, δεν μπορεί να ικανοποιήση κάθε του επιθυμία. 'Η ζωή του άτομου είναι ακατάπαστο γεννοβόλημα επιθυμιών και ένας άγώνας για την ικανοποίησή τους. "Οχι μόνο οί δυό βασικές ανάγκες της άυτοσυντήρησης και άναπαγωγής, μα και πόσες άλλες ιδιαίτερες κλίσεις και πόθοι και ιδανικά παλεύουν να ικανοποιηθούν. Για να ζήση όμως ο άνθρωπος μέσα στο φυσικό περιβάλλο και να συζήση μέσα στην ανθρώπινη κοινωνία, είναι ύποχρεωμένος λίγο ή πολν από την πιο τραφερή του ηλικία ως την ύστερη πνοή του να παλέψη, να μάθη ν' άντιχοίζη την πραγματικότητα, να προσαρμόζεται στο φυσικό περιβάλλο με τους αιώνιους σιδερένιους νόμους του και να χαλινώση τις επιθυμίες του και τον έαυτό του, γιατί άλλιώς δεν μπορεί να σταθή καμιά ανθρώπινη κοινωνία.

Και άλλους από τους πόθους και τις επιθυμίες, τις ανάγκες και τα ιδανικά

του μαθαίνει κάτω από την πίεση της πραγματικότητας να τους κρατάει ξύπνιους και ζωντανούς μέσα του, να αναβάλει την άμεση ικανοποίησή τους, να παλέψει, να υποφέρει όσπου τους πραγματοποιήσει. Αυτόι γίνονται παρορμητικά ψυχικά κίνητρα. Και όμως πόσοι πόθοι μένουν ανεκπλήρωτοι πόσα ιδανικά θαμμένα, πόσες ανάγκες και τάσεις ανικανοποίητες. Έρχονται σε σύγκρουση με τη σκληρή πραγματικότητα.

Από το άλλο μέρος άλλες τάσεις, άλλες επιθυμίες, συχνά άπρεπες και προπάντων γενετήσιες, πρέπει ο άνθρωπος πάντα με άγρυπνο μάτι να τις προσέχει. Βρίσκονται σε σύγκρουση με τις διάφορες κοινωνικές αρετές ή προλήψεις, και δεν επιτρέπεται να πραγματοποιηθούν. Ο άνθρωπος είναι υποχρεωμένος από πολλή νωρίς ν' αρχίσει να μορφώνει μέσα του κάποια ήθικη συνείδηση και να κρατάει από το πρωί ως το βράδυ αυστηρότατη λογοκρισία για κάθε του πράξη, για κάθε του διαλογισμό, για κάθε επιθυμία, που του γεννιέται.

Έτσι έχουμε μια διπλή σύγκρουση. Σύγκρουση με την εξωτερική πραγματικότητα, με κάποια εξωτερική δύναμη, με κάποια ξένη και ανώτερη βούληση. Τέτια π. χ. σύγκρουση γεννιέται στο παιδί, άμα του εμποδίζουμε βάρβαρα κάθε έλευθερία και του απαγορεύουμε να παίξει με άλλα παιδιά, άμα το αποπαίρνουμε απότομα και κοροϊδεύουμε κάθε του πράξη, άμα ο χωροφύλακας δάσκαλος το τρομοκρατεί ή άμα οί του γονιοί του επιβάλλουν, για να ικανοποιήσουν αυτοί τον έγωισμό τους ή τη ματαιοδοξία τους, να ακολουθήσει κάποιο επάγγελμα, ενώ αυτό ή φύση του το σπρώχνει άλλοι. Παρόμοια σύγκρουση ζή και ο άνθρωπος, που ή τυραννία του πνίγει την έλευθερία και του κόβει τη φωνή του, που οί εξωτερικές συνθήκες του σκοτώνουν τα ιδανικά του, ή που ή σκληρή βιοπάλη τον αναγκάζει να δουλεύει σαν σκλάβος σε κάποια εργασία που κατά βάθος τη σιχαίνεται — πόσοι υπάλληλοι και επαγγελματίες θεωρούν το έργο τους άγαρεία — ή που παθαίνει κάποια οδυνηρή απογοήτευση, κάποιο μεγάλο κλονισμό κ.τ.λ.

Από το άλλο μέρος έχουμε σύγκρουση με το Έγώ μας, με την ήθικη συνείδηση μας, επειδή κάποια τάση, κάποια επιθυμία μας, που είναι πραγματικά άπρεπη και ανήθικη, ή που ή κοινωνία με τις αντιλήψεις και τις προλήψεις της τη νομίζει τέτοια, γεννήθηκε μέσα μας και θέλει να πραγματοποιηθεί. Έτσι π. χ. ο θυμός και ή επιθυμία για εκδίκηση, που γεννιέται στο παιδί, άμα το τιμωρήσουμε αυστηρά ή το μαλώσουμε και προπάντων άδικα ή επιθυμία για εκδίκηση, άμα μας θίξουν, μας πειράξουν, μας κοροϊδέψουν ή επιθυμία να κάμουμε δικό μας κάτι, που δε μας ανήκει ή επιθυμία με κάθε τρόπο να αναδειχτούμε και προπάντων άμα από τη φύση έχουμε κάποιο σωματικό ή ψυχικό ελάττωμα κ.τ.λ. Μα εκεί, όπου ή σύγκρουση αυτή είναι και πολύ συχνή και όλοφάνερη, είναι ή ικανοποίηση του ένστικτου της αναπαραγωγής με τις χίλιες δυο άπρεπες σεξουαλικές τάσεις και ανήθικες επιθυμίες, που γεννά στον κάθε άνθρωπο.

Και τι γίνεται με την πολυποίκιλη αυτή σύγκρουση; Τι κάνει ο άνθρωπος για να ξεφύγει τη μικρή ή μεγάλη ταραχή, τον έρεθισμό και τη συγκίνηση, που γεννιέται μέσα του, τον πόνο, που νιώθει; Η βάζει κάτω ήρεμα τις έχθρικές δυνάμεις, που συγκρούονται, λογικεύεται και συζητεί με τον έαυτό του μ' ανοιχτά, όπως θα λέγαμε, χαρτιά και έτσι συμμορφώνεται συνειδητά με την πραγματικότητα και μαθαίνει ν' αναβάλει για αργότερα την ικανοποίηση των πόθων του, των ιδανικών του για να παλέψει πρώτα και να νικήσει — ή περίπτωση αυτή δεν είναι

τόσο συχνή, γιατί απαιτεί και διανοητική ώριμότητα και ψυχικότητα γρηή ή παραμερίζει λίγο από τη συνείδηση την επιθυμία του και νικά το ήθικό του έγω — έδω ή μάχη δεν κρίνεται οριστικά τότε νικάει το χρέος μας και τότε ή επιθυμία — ή πιέζει και αποδιώχνει αδυσώπητα έξω και πέρα από τη συνείδηση κάτω στο υποσυνείδητο τις επιθυμίες του. Η περίπτωση αυτή, που είναι ή πιο συχνή, παρουσιάζεται ή άμα ή εξωτερική δύναμη, ή ξένη και ανώτερη βούληση, που ήρθε σε σύγκρουση με κάποια τάση και επιθυμία μας, είναι παραπολύ ισχυρή και συγκλονιστική, όπως στο παράδειγμα του παιδιού, που αναφέραμε παραπάνω, ή άμα γεννιούνται μέσα μας τάσεις και επιθυμίες, που το συνειδητό έγω μας τις θεωρεί άπρεπες και άξιοκατάκριτες από ήθικη και κοινωνική άποψη τότε ή ήθικη συνείδηση μας προβάλλει κατηγορηματική άρνηση, ή λογοκρισία, που έχουμε στήσει μέσα μας, ορθώνεται αδυσώπητη και πιέζει μ' όλη της τη δύναμη τις άπρεπες και άξιοκατάκριτες αυτές επιθυμίες μας και προπάντων τις σεξουαλικές. Και έτσι πιέζοντας τις, τις βγάζει έξω από τη συνείδηση, τις αποδιώχνει στο υποσυνείδητο, εκεί τις απολησιμονάει όλοτετα, και άμέσως ή σύγκρουση παύει, το ήθικό μας έγω νίκησε για μια στιγμή και ή ταραχή και ο πόνος από τη σύγκρουση σταματούν.

Αυτό είναι στις πιο γενικές γραμμές το ψυχικό φαινόμενο της πίεσης, που πρώτος ο Freud το εξέτασε προσεχτικά, το μελέτησε συστηματικά, το εξήγησε άριστοτεχνικά και μας έδωσε τη βαθύτερη βιολογική του σημασία.

Έτσι λοιπόν για να γεννηθί ή πίεση, χρειάζεται πρώτα να έρθουν σε σύγκρουση μέσα μας ή κάποια μας τάση και επιθυμία με κάποια εξωτερική δύναμη και ξένη βούληση, ή κάποια άπρεπη επιθυμία και τάση με τις ήθικες και κοινωνικές αντιλήψεις. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, ή πίεση είναι πολύ έντονη. Και ο βαθύτερος λόγος, ή μεγάλη βιολογική σημασία της πίεσης είναι από το ένα μέρος ή άπαλλαγή μας από την ταραχή και τον πόνο, που γέννησε μέσα μας ή σύγκρουση και από το άλλο μέρος ή προστασία της ήθικης μας προσωπικότητας, γιατί με την πίεση παραμερίζονται οί άπρεπες επιθυμίες από ήθικη και κοινωνική άποψη.

Γι' αυτόν ίσα ίσα το λόγο και κάθε φορά, που οί πιεσμένες αυτές επιθυμίες θα τολμήσουν να παρουσιαστούν φανερά στη συνείδηση, βρίσκουν μεγάλη αντίσταση, επειδή το συνειδητό έγω μας για να προφυλαχτεί από τις οδυνηρές αυτές αναμνήσεις, δε χαλαρώνει διόλου την πίεση του.

Έτσι οί πιεσμένες αυτές επιθυμίες, ξεφτυρωμένες τις περισσότερες φορές από τις έμφυτες τάσεις μας και τα βασικά ένστικτα και προπάντων από το σεξουαλικό και συμπλεγμένες με διάφορες ιδέες και παραστάσεις — γι' αυτό λέγονται και «σμπλέγματα» συναισθηματικά — αποτραβιούνται ανάλογα με τη μικρή ή μεγάλη πίεση, που παθαίνουν, είτε επάνω επάνω είτε και βαθειά κάτω στο υποσυνείδητο. Μα εκεί, όπως θα ιδούμε καλύτερα παρακάτω,¹ δεν πεθαίνουν ούτε άδρανούν, παρά μένουν κρυμμένες και καιροφυλαχτούν να βρούν την εύκαιρία και να ξαναέβουν έστω και περαστικά στη συνείδηση. Μηχανεύονται διάφορα τεχνάσματα για να χαλαρώσουν την αντίσταση, για να ξεγελάσουν, σα να είπουμε, τη λογοκρισία βρίσκουν κάποια λησιμονημένη πορτούλα, ανακαλύπτουν κανένα σκοτεινό διάδρομο

¹) Κοίταξε και «Αναγέννηση» Τόμ. Α'. σελ. 30.

για να παρουσιαστούν, λίγο ή πολύ μεταμφιεσμένες ή παραμορφωμένες, στη συνείδηση και να χαρούν και αυτές τη ζωή. Και τέτοιες ευκαιρίες, όπου ή ψυχική αντίσταση του συνειδητού εγώ μας χαλαρώνεται, υπάρχουν κάμποσες σε κάθε άνθρωπο.

Η μεγαλύτερη ίσα ίσα υπηρεσία του Freud, που πρόσφερε στην ψυχολογία, είναι, πώς αυτός πρώτος παρατήρησε τις ευκαιρίες αυτές, αυτός πρώτος τις μελέτησε βαθυστόχαστα, και ανακάλυψε και το μηχανισμό της λειτουργίας τους και τη βαθύτερη βιολογική σημασία τους.

Εκεί λοιπόν στήριξε και ολόκληρη την τεχνική της καινούργιας του μεθόδου, της ψυχανάλυσης.

Ας ρίξουμε μια γοργή ματιά σε μερικές από τις ευκαιρίες αυτές και προπάντων σε αυτές, που πρωτοεξετάσε ο Freud, και πώς επάνω εκεί στήριξε την ψυχαναλυτική του μέθοδο.

Όλοι ξέρομε, γιατί όλοι μας λίγο ή πολύ τις έχουμε ζήσει, τις τυχαίες και ξαφνικές ιδέες, που μας κατεβαίνουν, χωρίς να το περιμένουμε, στο κεφάλι. Ξαφνικά εκεί, που εργάζεται κανείς και είναι αφοσιωμένος στη δουλειά του, ή εκεί που μιλάει και συζητεί, ή εκεί που περπατάει είτε σκεφτικός είτε και αφηρημένος, του έρχεται στο μυαλό του κάποια εικόνα, ένα πρόσωπο, ένα τοπίο, κάποια λέξη κάποιο όνομα, ένας αριθμός, ή κάποιο χαρούμενο ή λυπητερό τραγούδι, ή ακόμη του κατεβαίνει ή ιδέα να πειράξει το συζητητή του, που συχνά τόσο πολύ τον σέβεται, ή και να του δώσει καμιά.

Πολλές από τις ξαφνικές αυτές και τυχαίες ιδέες τις περνάμε απαρατήρητες και χωρίς να νιώθουμε καμιά συγκίνηση. Άλλοτε όμως τυχαίνει να μας κάμουν έντύπωση και να μας φέρουν μεγάλη διαταραχή. Έτσι, για να αναφέρω ένα δυο παραδείγματα, ένας φίλος μου 40 περίπου ετών μου διηγήθηκε, πώς, όταν ήταν έφηβος, ξαφνικά του ήρθε ή ιδέα εκεί που κουβέντιαζε με τον πατέρα του, να σηκώσει το χέρι του και να τον μπατσίση. Ο ίδιος μου έλεγε, πώς συχνά άμα είναι μόνος του κι ακόμη άμα αφοσιωμένα εργάζεται, ξαφνικά του έρχεται στο μυαλό του ή εικόνα κάποιου μπαλκονιοῦ. Μά και ο καθένας μας μπορεί να δοκιμάσει το φαινόμενο αυτό: δεν έχει παρά να δώσει την εντολή στον εαυτό του σε όποια στιγμή θέλει, να ειπεί την πρώτη λέξη, ή ό,τι άλλο του κατέβη στο κεφάλι.

Η ψυχολογία, πριν από την ψυχανάλυση, όλα αυτά τα τόσο συνηθισμένα φαινόμενα της καθημερινής ζωής ή δεν τα εξέταζε διόλου, τα θεωρούσε τυχαία και ανόητα, παραδεχόταν, πώς είναι αποτέλεσμα κούρασης και αφηρημάδας, ή, θέλοντας να δώσει κάποια ερμηνεία, έφτασε στη θεωρία «των ελεύθερων παραστάσεων». Η ερμηνεία όμως αυτή δεν αξίζει τίποτε, γιατί δεν κάνει τίποτε άλλο, παρά να περιγράψει με άλλα λόγια το ίδιο πράγμα.

Και έπρεπε να καταπιστή ο Freud με το ζήτημα αυτό, για να καταλάβουμε τη βαθύτερη σημασία, το νόημα του και το μηχανισμό της λειτουργίας του. Μας είπε δηλαδή, πώς όλα αυτά τα ξαφνικά μας θυμίζουν κάπως τα ξεκρέμαστα λόγια, που έλεγε ή άρρωστη του Breuer,¹ είναι μηνύματα, που μας στέλνει το υποσυν-

¹) Κοίταξε «Αναγέννηση» σελ. 28.

συνείδητο, ένα ξαφνικό έστω και στιγμιαίο ξέσπασμα κάποιας πιεσμένης και αποτραβηγμένης στο υποσυνείδητο επιθυμίας. Έτσι ή ξαφνική ιδέα του φίλου μου, να μπατσίση τον πατέρα του, αποδείχτηκε πολύ εύκολα, πώς δεν ήταν κάτι τυχαίο, ούτε αποτέλεσμα ήθικου του ξεφυλισμού, παρά απλούστατα μια βίαιη εισόρηση στη συνείδηση του της πιεσμένης από καιρό επιθυμίας του, να εκδικηθεί τον πατέρα του, που του φαινόταν τύραννος και για άλλους βαθύτερους λόγους, που δε μπορώ τώρα να εξηγήσω, και επειδή τον είχε αγριοδείρει, όταν ήταν μικρό παιδί, κάμποσες φορές.

Το ίδιο ή εικόνα του μπαλκονιοῦ, που τόσο συχνά του έρχόταν, ήταν ένα δειλό ανέθασμα στη συνείδηση του κάποιου του σφοδρού έρωτα, που είχε αναγκαστή να τον πνίξει, δηλαδή να τον πιέσει στο υποσυνείδητο. Και αν αναλύσουμε οποιαδήποτε ξαφνική μας ιδέα με την ψυχανάλυση, θα πειστοῦμε, πώς είναι κάποιο μήνυμα, ή ένας πλάγιος ύπαινιγμός για κάτι, που έχει πιεστή στο υποσυνείδητο.

Η τελευταία αυτή φράση μας φέρνει σε ένα άλλο φαινόμενο, πολύ συνειθισμένο, της καθημερινής ζωής: στα καλαμπούρια και στα πειραχτικά άστεϊα. Παίρνω ένα τέτοιο χαριτωμένο ανέκδοτο από το θαυμάσιο βιβλιαράκι του Freud «Über Psychoanalyse κ.τ.λ.»².

Δυο έμποροι, όχι και τόσο εύσυνειδητοι, αφού κέρδισαν παραπολλά χρήματα με τις επιχειρήσεις τους, θέλησαν να αναπτύξουν και την κοινωνική τους σχέση και να μπουν στην ανώτερη κοινωνία. Άνοιξαν λοιπόν μεγάλο σπίτι και νόμισαν σκόπιμο να κάμουν και τις προσωπογραφίες τους στον καλύτερο και ακριβότερο ζωγράφο της πολιτείας. Σε μια έσπεριδα, που έδωσαν επίτηδες για να επιδείξουν τις πολύτιμες εικόνες, οδήγησαν οι ίδιοι τον καλύτερο τεχνοκριτικό, που κι αυτόν τον είχαν επίτηδες καλέσει, εμπρός στις δυο εικόνες τις κρεμασμένες στον τοίχο, για να τον προκαλέσουν έτσι να ειπεί την κρίση του. Αυτός κοίταξε κάμποση ώρα τις εικόνες, κούνησε έπειτα το κεφάλι του, σαν να έλειπε κάτι, και ρώτησε ήρωμα τους οικοδεσπότες, δείχνοντας στο άδειο μέρος το αναμεταξύ στις δύο εικόνες: «Και που είναι λοιπόν ο Χριστός;»

Όλοι μας καταλαβαίνουμε, μας λέει ο Freud, τον πλάγιο ύπαινιγμό του τεχνοκριτικού. Αντί να τους βροίση κατάμουτρα: «Και οι δυο σας είστε λωποδύτες, όπως οι δυο ληστές του Ευαγγελίου, που ανάμεσα τους σταυρώθηκε ο Σωτήρας Χριστός», είπε κάτι, «που την πρώτη στιγμή φαίνεται, πώς δεν έχει τη θέση του, μα που αμέσως βλέπουμε, πώς είναι ένας πλάγιος ύπαινιγμός για τη βροσιά, που είχε τη διάθεση να τους ειπεί».

Μ' άλλα λόγια ο τεχνοκριτικός αυτός, ξέροντας τον τρόπο, που πλούτισαν οι δυο έμποροι, όχι μόνο δεν τους εκτιμούσε, παρά είχε και την όρεξη να τους βροίση. Μά ή κατάμουτρα βροσιά και άπρεπη ήταν και επικίνδυνη — μπορούσε να φάη της χρονιάς του γι' αυτό πίεσε την επιθυμία του αυτή στο υποσυνείδητο. Μά μόλις βρέθηκε ή ευκαιρία, ξαναέβηκε λίγο παραμορφωμένη στη συνείδηση και ξέσπασε με το πειραχτικό άστεϊο. Είναι λοιπόν, όπως μας λέει ο Freud, ένα ξαφνικό αντιστάθμισμα και μια πρόχειρη ίκανοποίηση της πιεσμένης επιθυμίας.

²) Σελίδα 29.

Τέτοια όμως πρόχειρη και άβλαβη ίκανοποίηση, τέτοια αντισταθμίσιμα πιεσμένων επιθυμιών έχουμε και άλλα πολλά στην καθημερινή μας ζωή. Τα πιο συνηθισμένα είναι τα παραστροφάτα ή αποτυχημένες¹ ενέργειες καθώς και οι τυχαιές μικροενέργειες, που κάνουν χωρίς διόλου να το θέλουν, όχι μόνο οι νευρικοί, αλλά και οι πιο ήρεμοι και γεροί άνθρωποι.

Πολλές φορές τυχαίνει ολωσδιόλου απροσδόκητα και μάλιστα σε κρίσιμες στιγμές, να κάνουμε γλωσσικές παραδρομές, διάφορα λάθη είτε στο διάβασμα, είτε στην προφορά, είτε στο γράψιμο, είτε στο άκουσμα μιας λέξης, μιας πρότασης, να κάνουμε δηλαδή παραδιαβάσματα, παραμιλήματα, παραγραφύματα, παραζούσματα. Ή σε όλους μας κάποτε τυχαίνει να λησμονήσουμε παροδικά, καιμιά φορά στην πιο κρίσιμη στιγμή, κάποια παραγγελία, που μας έδωσαν, παρ' όλη την επιθυμία μας να μη την ξεχάσουμε, ή το όνομα ενός γνωστού μας ή τη διεύθυνση ενός φίλου μας, μολονότι είμαστε βέβαιοι πως την ξέρομε, ή κάποιο αντικείμενο, όπως την ομπρέλλα μας σε κάποιο σπίτι. Έξόν από τις πολυποίκιλες αυτές λησμοσύνες, μας τυχαίνουν ακόμη και χάσιμα, να χάσουμε π.χ. ένα αντικείμενο, κάτι που μας χάρισαν, και παραβλεψίματα, να μη βλέπουμε κάτι εμπρός μας και να μη μπορούμε να το ξαναβρούμε, μολονότι ξέρομε καλά, πως κάπου εκεί τα βάλουμε. Ή οι ίδιοι, ή παραπιασίματα, να μας πέσει ξαφνικά από τα χέρια μας κάτι και να σπάει, όπως καιμιά φορά συστηματικά το παθαίνει το ύπηρετικό προσωπικό.

Επίσης στην καθημερινή μας ζωή πολλές φορές όλοι μας κάνουμε διάφορες τυχαιές μικροενέργειες και χειρονομίες. Στα καλά καθούμενα παίζουμε με διάφορα αντικείμενα, με τα κλειδιά π.χ. ή με το δαχτυλίδι μας, το βάζουμε, και το βγάζουμε ή σιγοτραγουδάμε ξαφνικά, όπως είπα και παραπάνω, διάφορες μελωδίες, ή παίζουμε με τα δάχτυλα μας, με τα κουμπιά, με τα ρούχα μας και φτάνουμε ακόμη και τα νύχια μας να τρωίμε ή κι άλλες ακόμη διάφορες χειρονομίες να κάνουμε.

Όλα αυτά τα διάφορα παραστροφάτα τα θεωρούμε τόσο φυσικά και άβλαβα. Μά και η ψυχολογία, πριν από την ψυχανάλυση ή τα περνούσε απαρατήρητα σαν ασήμαντα μικροπραματάκια, ή προσπαθούσε να τα εξηγήσει σαν αποτελέσματα κούρασης, αφρημημάδας, απροσεξίας. Η εξήγηση όμως αυτή δεν είναι αρκετή. Πρώτα πρώτα δὲ μᾶς τυχαίνουν μόνον, ἅμα εἴμαστε κουρασμένοι. Μπορεῖ να εἴμαστε ολωσδιόλου φρέσκοι και ήρεμοι και να τα πάθουμε. Έπειτα, και αυτό είναι το σπουδαιότερο, προσοχή κι ακρίβεια στην εκτέλεση δὲν πηγαίνουν πάντα παράλληλα, αφού πάμπολλες πράξεις γίνονται αυτοματικά κι όμως με ζηλευτή ακρίβεια, καθώς βάδισμα, παίξιμο πιάνου, χορός.² Πρώτος ὁ Freud πρόσεξε τὰ φαινόμενα αὐτὰ τὰ μελέτησε ἀμερόληπτα και συστηματικά και μᾶς ἔδωσε και τὸ μηχανισμό τους και τὸ βαθύτερο νόημα τους. Μὲ ὅλα αὐτὰ, μᾶς λέει, «προδίνει ὁ ἄνθρωπος τὰ πιο βαθειὰ μυστικά του».³

(ἀκολουθεῖ συνέχεια)

¹) Κοίταξε και Γιάννη Ἰμβριώτη «Ψυχανάλυση» σελίδες 7 — 10. Ἐκδοτικὴ Ἑταιρεία «Ἀθῆνα» Α. Γ. Ράλλης και Σια.

²) Γιάννη Ἰμβριώτη «Ψυχανάλυση» σελ. 7.

³) Sig. Freud «Über Psychanalyse κ.τ.λ. σελ. 29.

**Κανείς δὲν ὠφελῆται ἀληθινὰ ἀπὸ τὸ νὰ μὲνη
ἀμόρφωτος ὁ λαός.**

⊞ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ ⊞

ΕΝΑ ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΤΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ

Γεωργίου Θ. Σακελλαρίου *M. A. Teachers College Columbia University.*
Δ. Φ. καθηγητοῦ. *Ψυχολογία τοῦ παιδὸς μετ' ἐφαρμογῶν. New - York 1922.*

[Ὁ συγγραφέας τῆς «Ψυχολογίας τοῦ παιδὸς» κ. Σακελλαρίου μοῦ ἀπάντησε κιόλας στὸ πρῶτο μέρος τῆς κριτικῆς μου. Ἐγραψε στὴν ἑφημερίδα τοῦ καινούργιου του πάτρωνα «Ἀθῆναι» στὶς 14 τοῦ Ὀκτώβρη 1926 μιὰ δλόκληρη ἐπιφυλλίδα μετὸν τίτλο «ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ». Ἐκεῖ παρατάσσει ἐναντίο μου δυὸ εἰδῶν ἐπιχειρήματα. Τὸ πρῶτο εἶδος εἶναι ἐπιχειρήματα τῆς ρεκλάμας, τὸ δεύτερο εἶναι . . . βρισιές.

Ἔτσι λοιπὸν μᾶς λέει, πὸς διάφοροι καθηγητὲς τῶν Πανεπιστημίων στὴν Ἀμερικὴ, ὅπως ὁ Hollingsworth, ὁ Warren, ὁ Capps, καθώς και ὁ ἑξακουστός ἐπιστήμονας Ferrière, πὸς ὅλοι αὐτοὶ ἐπαινοῦν τὴν «Ψυχολογία τοῦ παιδὸς» και τὴ θεωροῦν «μέγα ἔργον». Τὸ ἀτύχημα ὅμως εἶναι, πὸς ὅλοι αὐτοὶ οἱ σοφοὶ δὲ διάβασαν τὸ «μέγα ἔργον», ἀφοῦ δὲν ξέρουν ἑλληνικά. Γιατὶ ἂν τὸ διάβαζαν, θὰ τοῦ εἶχαν χωρὶς ἄλλο ἐκφράσει ὄχι βέβαια τὸ θαυμασμό τους, παρὰ τὴ βαθειὰ τους λύπη γιὰ τὸ κατάντημα τοῦ μαθητῆ των.

Ἀναφέρνει ἀκόμη γιὰ ρεκλάμα και τὰ συγχαρητήρια τοῦ κ. Ἐξαρχόπουλου, τοῦ «Συνδέσμου τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων Ἀμερικῆς». Γενικῶν Ἐπιθεωρητῶν κ.τ.λ. Μά, σίγουρα θὰ πρόκειται γιὰ συγχαρητήρια, πὸς τοῦ ἔγραψαν, ὅπως συχνὰ γίνεται, ἕστερα ἀπὸ ἓνα βιαστικὸ ξεφύλλισμα.

Τὸ δεύτερο ἐπιχείρημα του εἶναι οἱ προσωπικὲς βρισιές του ἐναντίο μου. Μὲ λέει ἀγράμματο· μά, ἄς εἶναι, τόσα γράμματα ἔμαθα γιὰ νὰ ἀντιγράψω ἀπὸ τὸ «μέγα του ἔργο» τὰ λάθη του, τὶς ἀσυναρτησιές, τὰ διανοητικὰ του παρακρούσματα. Μὲ λέει ἀκόμη λιβελλογράφο. Ἡ κριτικὴ μου, λέει, εἶναι «λιβελλογραφία». Νὰ μὴν ξέρη τάχα τὴ σημασία τῆς λέξης; Δὲ φαντάζομαι. Ἐνα λάθος μόνο ἔκανε, ἔπρεπε τὸν ἐναντίο του νὰ εἶπῃ λιβελλογράφο τοῦ ἑαυτοῦ του, γιατί αὐτὸς και ὄχι ἐγώ. ἔχει συγγράψει ὅλα τὰ χωρία, πὸς ἐγώ μόνο ἀντιγράφω.

Ἐκεῖνο, πὸς ὀλίποτε λησμόνησε — γιατί τάχα ; — εἶναι νὰ ἀναιρέση ἢ νὰ δικαιολογήση ἔστω και ἓνα, ἀπὸ ὅσα μαργαριτάρια τοῦ παράθεσα ἀπὸ τὸ βιβλίο του. Μολαταῦτα ἐπιμένει, ὅτι τὸν ἀδικῶ. Αὐτὸ μὲ ἀναγκάζει νὰ συμπληρώσω σήμερα τὴν κριτικὴ μου παραθέτοντας μερικὰ ἀκόμη χωρία, γιὰ νὰ συμπληρωθῇ τὸ μωσαϊκὸ].

* *

Γ'. Ἀσυναρτησία στὰ νοήματα. Παραλογισμοί. — Στοίβαγμα λέξεων κάτω ἀπὸ χτυπητοὺς τίτλους. Μανία γιὰ ξεκρέμαστες γενικές. Ἀκατανοησία. Κλασικὴ ἀνικανότητα ὄχι μόνο νὰ συγγράψῃ, παρὰ και νὰ γράψῃ, ἢ νὰ μεταφράσῃ τὰ πιο ἀπλά νοήματα. Οὔτε ὁ χειρότερος μαθητῆς δὲ θὰ τολμοῦσε νὰ παρουσιάσῃ τέτιο γραπτὸ.

Ἀποδείξη. — Ἀπ' ὅσα χωρία παράθεσα παραπάνω, ὁ παραλογισμὸς τοῦ συγγραφέα εἶναι ὀλοφάνερος. Δὲν πειράζει ὅμως, ἄς προσθέσω ἀκόμη μερικὰ, ἔτσι στὴν τύχη παρμένα, γιὰ νὰ μὴ μείνη οὔτε ἡ παραμικρότερη ἀμφιβολία¹) πὸς τὸ βιβλίο του εἶναι πραγματικὰ «διασκεδαστικὸ».

Σελίδα 55 τελευταία σειρά. «Ὁ παιδικὸς ἐγκέφαλος, κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ παιδίου,

¹) Κοίταξε τὸ προηγούμενο φυλλάδιο τῆς «Ἀναγέννησης».

καίτοι είναι ΤΕΛΕΙΩΣ μεταπεπλασμένος, δέν δύναται πλήρως νά λειτουργήσῃ». (Τί θά εἴπῃ αὐτό; Ποιός ξέρει, τί κακομεταφράζει ἔτσι).

Σελίδα 56 σειρά 20 «Ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμφαίνεται, τό παιδίον κληρονομεῖ δύο εἰδῶν λειτουργίας. (Μά ἀπό τὰ ἀνωτέρω δέν ἐμφαίνεται τίποτε· γιατί τίποτε τό σχετικό δέ λέει πούθενά παραπάνω. Ἀποδείξη λοιπόν, πῶς ὁ συγγραφέας κολλάει τὰ διάφορα κομμάτια, ὅπως τοῦ ἔρθῃ!.

Ἡ σελίδα 61 εἶναι σωστό πανηγύρι. Μᾶς μιλάει γιά τὰ χαρακτηριστικά τοῦ ἐνστίχτου, καί θέλει νά μᾶς δείξῃ, πῶς «αἱ ἐξ ἐνστίχτου τάσεις εἶναι 2ον ἀκριβεῖς». Ἐ λοιπόν πολλά ἀπό τὰ παραδείγματα, πού φέρνει γιά νά τό ἀποδείξῃ, δέν ἔχουν καμιά σχέση: Νά τό πρῶτο παράδειγμα: «Ἡ ἀφίξις προσφίλους μας προσώπου ἐκ μακρυνοῦ ταξιδίου προξενεῖ πάντοτε χαράν, ὁ θάνατος δέ φίλου προξενεῖ πάντοτε λύπην». (Πρώτη φορά ἀκούω, πῶς ἡ χαρά καί ἡ λύπη εἶναι ἐνστικτα».

Ἀκούστε τώρα «Πῶς δύναται τὰ ἐνστικτα νά μεταβληθοῦν» σελίδα 63.

«Ἡ ἀδιάκριτος διαχείρισις τῶν ἀντικειμένων ὑπό τοῦ παιδίου μετατρέπεται εἰς παιδευτικὸν παιγνίδιον μέ σωρὸν ἄμιμου, ξύλα ἢ σφαίρας καί βραδύτερον εἰς εὐφρά χηρῶν ἐργαλείων, μολυβδοκοκινύλου, γραφίδος, γραφομηχανῆς, τυπογραφίας κ.τ.λ. Ἡ εὐχαρίστησις δέ ἡτις συνοδεύει ἐκ φύσεως τὴν ἐπιδοκιμασίαν ἐκάστου μεταστρέφεται πρὸς σχηματισμὸν εἰδικῆς προσκολλήσεως εἰς τὴν ἐπιδοκιμασίαν γονέων, διδασκάλων, ἀνωτέρων τῆς φύσεώς τινος (!!!) καί ἡρώων θανόντων ἢ ζώντων ὡς ἰδανικῶν κριτῶν». (Εἶχατε ξαναεἰδῆ τέτοιο ΠΑΡΑΑΗΡΗΜΑ; Ἐχει ἀκόμη ὅσα θέλετε. Ἡ δυσκολία εἶναι ὄχι νά βρῆ κανεῖς, παρά τί νά πρωτοδιαλέξῃ μέσα στίς 317 σελίδες τοῦ βιβλίου.

Σελίδα 87 σειρά 22 Διττά εἶναι τὰ φαινόμενα καί αἱ λειτουργίαι τοῦ ἐνστίχτου (τῆς ἀναπαραγωγῆς). 1) Φυσιολογικά (διάφορα αἰσθήματα, διαταράξεις νευρική, ἐκκρίσεις καί ἐξ αὐτομάτου κινήσεις). 2) Ψυχικά (προσελκώσεις, ἐρωτικά κτυπήματα, συναισθήματα συμπαθείας, ἐντροπῆς, σωφροσύνης). Εἰς τὸν ἐνήλικον αἱ λειτουργίαι αὗται συγχρόνως ὑφίστανται, ἀλλ' εἰς τό παιδίον καί τὸν ἑφηβὸν ἡ μία εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ἄλλης».

Μὴ γελᾶτε: σᾶς παρακαλῶ μόνο νά συλλάβετε, ἂν μορῆτε, μέ τὴ φαντασία σας τὴν εἰκόνα τοῦ ἐνήλικου, ὅπου «συγχρόνως ὑφίστανται» «αἱ διαταράξεις νευρική, αἱ ἐξ αὐτομάτου κινήσεις καί τὰ ἐρωτικά κτυπήματα», καί θά ἔχετε, ὅπως μᾶς λέει ὁ συγγραφέας, τὴν κανονικὴν λειτουργία τοῦ ἐνστίχτου ἀναπαραγωγῆς». Τὸ καλὸ εἶναι πού «τό παιδίον καί ὁ ἑφηβὸς» τὰ «ὑφίστανται ἀνεξαρτήτως».

Καί ὅμως οὔτε αὐτὸ εἶναι σωστό γιατί ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας στὴν ἴδια σελίδα 4 σειρὲς παρακάτω προσθέτει:

«Ἀπὸ τοῦ 5-10 ἔτους κατὰ Μ. ὄρον ἀρχίζει διάμεσος περίοδος — σύγχρονος συνύπαρξις ἀμφοτέρων τῶν φαινομένων δυναμένη νά ἐπεκταθῇ καὶ μέχρι τοῦ 20οῦ ἐνίοτε».

Σελίδα 103 σειρά 5 «Ἄλλοτε ἐν παιδίον μιμεῖται ἕτερον ἢ ἐνήλικον εἰς φράσεις, λόγους, τρόπους καί σχηματισμοὺς τῆς φωνῆς, βολῆς λίθων ἢ σταυροκοπήσεως»!!

Σελίδα 112 σειρά 28 Πῶς διεγείρονται τὰ συναισθήματα; Ἡ μέχρι πρό τινος ψυχολογία, ἢ μᾶλλον φιλοσοφία, τὰ συναισθήματα ἐξήγει ὑποθέτουσα μίαν ἀκαθόριστον ψυχικὴν δύναμιν. Διὰ τῆς συγκριτικῆς ὅμως σπουδῆς ἀνθρώπων καί ζώων εὐρέθη ὅτι τὰ ἐλατήρια τῶν πράξεων καί ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου ἔχουσι τὴν ρίζαν των εἰς τὰ συναισθήματα, ἅτινα, ὡς εἴπομεν, εἶναι ἐμπεριβεβλημένα (!!) εἰς τὸ ἐνστικτον» (Τί σχέση ἔχουν αὐτὰ μέ τό «πῶς διεγείρονται τὰ συναισθήματα»; Βλέπετε πόσο ἀσυνάρτητα κολλάει διάφορα κομμάτια).

Σελίδα 117 σειρά 27 «Ἡ πρὸς αὐτοδιοίκησιν ὁδὸς τοῦ παιδίου εἶναι ἡ αὐτή, οἷα ἡ ἀνωτέρω τοῦ ἀγρίου εἰς πεπολιτισμένον καί ἡ ὁδὸς αὕτη εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς ἀγωγῆς ἢ τῆς ἠθικῆς, ἢ ὁδὸς ἢ Εὐαγγελικῆ τοῦ Ναζωραίου (!!) (Τί μεγαλόπρεπη ἀρλούμπα)!

Σελίδα 136 πρώτη σειρά «Καί ὄντως ἡ προσοχὴ ὁμοιάζει, ὡς λέγει ὁ Woodworth, πρὸς τό ἀνωτέρω ἐνστικτον (δηλαδή πρὸς τό ἐνστικτον τῆς «ἀεικινησίας»: τουλάχιστο γι' αὐτὸ τό ἐνστικτο μιλάει παραπάνω). Ὁ φυσικὸς ἐρεθισμὸς εἶναι τι νέον καὶ ἀπροσδόκητον, ἢ συναισθηματικὴ κατάσταση εἶναι προσδοκία ἢ περιεργεία, ἢ δὲ ἐνστικτικὴ κίνησις συνίσταται εἰς κινήσεις μεθ' ὧν ἢ ἐκ τῆς προσοχῆς ἐρευνα ἐκδηλοῦται». (Ποιός μπορεῖ νά καταλάβῃ τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτὰ; Ἀλήθεια, δίκιο ἔχουν, εἶναι «μεγάλον ἔργο»).

Σελίδα 156 σειρά 4 «Αἱ εἰκόνες αὗται, αἱ ὀπτικά, κινητικά, γευστικά, δερματικά, μυσικά, ὀργανικά, ὀσφραντικά, ἐν κοινὸν χαρακτηριστικὸν ἔχουσαι, ὅτι ἀπεικονίζουσι τὰ

ΑΠΑΞ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ἀντιληφθέντα, ὀνομάζονται ἰδέαι (εἰκόνες, παραστάσεις) καί εἶναι ἀποτελέσματα προελθόντα ἐκ τῶν αἰσθητικῶν (!!!) ἀντιλήψεων».

Ἐλάτε τώρα νά θαυμάσωμε καί τὴ νέα παιδαγωγική:

Σελίδα 159 σειρά 30 «Τοῦτο γνωρίζων ὁ Παιδαγωγὸς (τό ὅ,τι τὰ παιδιά ἔχουν «ἀσύνδετον» μνήμην· μὰ ἔχουν τὰ παιδιά «ἀσύνδετον μνήμην»; Ἄς εἶναι λοιπόν ὁ Παιδαγωγὸς ὀφείλει νά ἐντυπώσῃ εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν μεμονωμένα γεγονότα, (!!) ὅσον ξένων γλωσσῶν λέξεις, ὀνομάτων γεωγραφίας, συμβόλων διαφόρων κ.λ.π.» (Χωρὶς ἄλλο αὐτὸν τὸν παιδαγωγικὸ κανόνα θά τὸν ἐφάρμοσε στὸν ἑαυτό του ὁ συγγραφέας. Τώρα ἐξηγεῖται καί ἡ «ἀσυνδεσία» στὸ βιβλίον του).

Θέλετε νά μάθετε, πού στηρίζεται ἡ πρόοδος τῶν μαθητῶν;

Σελίδα 193 σειρά 25 «Ἀημονεῖται ὅμως, ὅτι πρόοδος εἰς μαθήματα καὶ διαγωγὴν στηρίζεται ἐπὶ ἰσχυρᾶς δράσεως καὶ εὐφυΐας καὶ δύναται βεβαίως νά βελτιωθῇ διὰ βελτιώσεως τοῦ πρώτου συννελεστοῦ, χωρὶς καθόλου νά λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν δεύτερον».

Στίς σελίδες 199-204 παραθέτει ὁ συγγραφέας τὴν «Terman - Binet - Simon» κλίμακα πρὸς μέτρησιν κατ' ἄτομον τῆς εὐφυΐας». Πολλά tests εἶναι δυσκολονόητα καί ἄλλα εἶναι ἀνόητα εἰπωμένα. Ὁ δάσκαλος στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀδύνατο νά καταλάβῃ, πῶς θά τὰ ἐφαρμόσῃ. Θά περιοριστῶ σὲ μερικὰ παραδείγματα.

Σελίδα 201 «6ον (tests ὀγδοῦ ἔτους) Λεξιλόγιον, 20 ὀρισμοί, τ. ἔ. 3600 λέξεις».

Σελίδα 202 «Λεξιλόγιον, 30 ὀρισμοί ἤτοι 5400 λέξεις».

Σελίδα 203 «Λεξιλόγιον, 40 ὀρισμοί ἰσοδυναμοῦντες πρὸς 700 λέξεις» (Ποιός καταλαβαίνει τὴ νέα αὐτὴ ἄλγεβρα;)

Σελίδα 199 «(Τὸ σημεῖο) Α 1 σημαίνει ἀνταλλακτικὸν (!!!) τέστ».

Σελίδα 199 «2ον (tests τετάρτου ἔτους) Διάκρισις σχημάτων (Kuhlmann) (Ὅποιος τὸ καταλαβαίνει ἄς τὸ ἐφαρμόσῃ).

Σελίδα 200 «5ον (τέστ τοῦ 5ου ἔτους). Παιδιά ὑπομονῆς ἢ διακεχωρισμένον παραλληλόγραμμον».

Σελίδα 201 σειρά 10 «6ον. Ἀντιγραφή σχημάτων ἀδάμαντος. (Μολυβδοκόντυλον, 2 ἐκ 3. (Τί θά εἴποῦν αὐτὰ;)

Σελίδα 202 σειρά 9 «3ον. Ἀλλαγὴ νομισμάτων εἰς ἀγορὰν ἀντικειμένων. (2 ἐκ 3) 10-4, 15-12. 24-4. (Ἐφαρμόστε το, παρακαλῶ).

Σελίδα 203 σειρά 14 «Ἐῦρεσις σφαίρας ἐν ἀγρῷ ἀπολεσθείσης. Ἀνώτερον ἐπίπεδον. (Ποιός ξέρει τί μεταφράζει ἔτσι;)

Σελίδα 204 σειρά 13 «Πρόβλημα τῶν κλειστῶν κυτῶν» (Ὅποιος μπορεῖ, ἄς τὸ λύσῃ).

Σελίδα 204 σειρά 22 «2ον. Tests Μπινὲ διὰ κοπῆς χάρτου. Σχεδιάσον, δίπλωσε καί ὄρισε τὸ μέρος τῶν ὀπῶν». ! ; !

Ἴδου καί μιὰ φαεινότετη διδασκαλία γιά τὴν «ἡβη».

Σελίδα 275 σειρά 10 «Εἰς τὰς πρωτογενεῖς κοινωνίας, ἡ τελετὴ (παραπάνω μᾶς ἀράδιασε ὁ συγγραφέας μερικὰ ἔθιμα καί τελετές, πού, ὅπως λέει ὁ ἴδιος «ἐλάμβανον καί λαμβάνουσι χώραν, ἀναλόγως τοῦ πολιτισμοῦ ἐκάστης κοινωνίας, πρὸς χαιρετισμὸν τῆς ἀρχομένης ἡβης. Λοιπὸν ἡ τελετὴ) ἐλάμβανε χώραν κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἡβης, σήμερον, ἐφ' ὅσον ὁ πολιτισμὸς προώδευσε καί τὸ χρονικὸν ὄριον (ποῖο χρονικὸ ὄριον; τῆς ἡβης; ἢ τῆς τελετῆς;) τελεῖται ἀπὸ τῆς ἡβης μέχρι τοῦ 21 ἔτους καὶ πέραν, ἐξετάθη ὅποτε κατὰ Μ. ὄρον δυνάμεθα ἐν Ἑλλάδι νά εἴπωμεν ὁ γάμος τῆς κόρης λαμβάνει χώραν, εἰς ὃ ἔτος καί τὸ παρὰ τοῖς ἀγρίοις δικαίωμα τῆς ψήφου (!!) μετετέθη (!!) ἐκ τοῦ 8ου ἔτους». (Ὅσο κι ἂν ἀπορῆτε, ἡ ἀντιγραφή τοῦ κειμένου εἶναι πιστὴ, πιστότατη. Ὅποιος μπορεῖ ἄς ἄς καταλάβῃ τὰ διανοητικὰ αὐτὰ παρακρούσματα.)

Δίνει ἀκόμη καί στὴν Ἑλληνικὴν κοινωνία καί μιὰ πολυτιμότετη συμβουλή:

Σελίδα 279 σειρά 12 «Σήμερον (δηλαδή στὰ 1921) ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἐθνικοῦ ιδεώδους (θυμεῖστε σεις νά ἀλλάξε στὰ 1921 τὸ «ἐθνικὸν ιδεῶδες;») ἢ Ἑλληνικὴ πολιτεία καί κοινωνία ἔχουσιν ἀνάγκην μεταβολῆς βήματος (δηλαδή; ;;) συμφώνου πρὸς τὴν φύσιν τοῦ παιδός, ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ ἐλευθερίαν καί εὐθύνην τῶν Ἑλληνοπαίδων ἀρρένων καί θηλέων.....»

Νομίζω, πῶς τὰ χωρία, πού ἀντίγραφα, φτάνουν καί παραφτάνουν, γιὰ νά ἀποδείξουν τὴν ἀφάνταστη ἀσυναρτησία καί τοὺς παραλογισμοὺς τοῦ συγγραφέα.

Δ'. Θαλάσσιμα στη θεωρητική σκέψη. Πρωτότυπες θεωρίες.

Ολόκληρο το βιβλίο είναι, όπως είδαμε, άκριτη συλλογή πληροφοριών. Ο συγγραφέας αποφεύγει συστηματικά να εμβαθύνει στα διάφορα ψυχολογικά φαινόμενα. Όπου επιχειρήσει να μιλήσει για τη γέννηση τους, για το βαθύτερο σκοπό τους, την άμοιβαία τους σχέση, μένει πάντα στην επιφάνεια. Όπου αποφασίσει να σκεφτεί θεωρητικά τα θαλασσώνει με άφάνταστο τρόπο και παραλογίζεται. Χωρίς άλλο δεν κατάλαβε καμιά από τις βασικές έννοιες της ψυχολογίας και κανένα από τα σπουδαία προβλήματα της. Καμιά καθαρή σκέψη, καμιά λογικά ειπωμένη έρμηνεία, καμιά βαθύτερη κρίση.

Απόδειξη: "Όσα είπα παραπάνω, θά έφταναν για απόδειξη. Μά, για να μη μείνει ούτε η παραμικρότερη άμφιβολία, θά παραθέσω δύο άκόμη χωρία.

Ακούστε, «τι είναι εϋφυΐα;»

Σελίδα 190 σειρά 11. «Ο Ebbinhouse (γρ. Ebbinghaus) παραδέχεται ότι η σπουδή της εϋφυΐας (Μά καλά ο συγγραφέας μας δεν πρόκειται να μας λύσει το πρόβλημα «τι είναι εϋφυΐα;» Φαίνεται, πώς είναι το ίδιο με το «σπουδή της εϋφυΐας!!!) εις την συνολικήν κατανόησιν έντυπώσεων και συνδέσμων κατά το μάλλον και ήττον ανεξαρτήτων, έτερογενών και άντιφατικών, είναι **ΜΙΚΤΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ (!!!)**.

«Ο Stern όρίζει την εϋφυΐαν ως την γενικήν ικανότητα του άτομου προς συνειδητήν εφαρμογήν της σκέψεώς του εις νέας απαιτήσεις. Είναι γενική ικανότης προσανατολισμού (φτάνει αυτό μόνο;) εις νέα προβλήματα και όρους ζωής.

«Η Άγγλική σχολή όρίζει την εϋφυΐαν ως κοινόν παράγοντα λειτουργούντα εις πάντα τα είδη ειδικής πνευματικής λειτουργίας (!!). «Οπαράγων ούτος (δηλαδή η εϋφυΐα) εξηγείται διά όρων ψυχοφυσιολογικών, ύποθέσεως (!) ενεργείας της φαιούς ούσίας του έγκεφάλου, έγκεφαλικής πλαστικότητας κ.τ.λ.»

«Ο Thorndike άντιθέτως (με ποιόν; ξέρω κι εγώ!) παραδέχεται ότι το πνεύμα δέον να θεωρηθί όχι ως μονάς, ούτε ως σύνολον όλίων γενικών δυνάμεων ενεργουσών άδιαφόρως ειδικού όλικού (!!!) αλλά μάλλον ως πλήθος λειτουργιών έκάστη των οποίων συνδέεται στενώς προς όλίγας όμοίας λειτουργίας, άπέχουσα επί μάλλον από των λοιπών».

«Πάντες οι άνωτέρω όρισμοί όλίων άντιφάσκουσι προς άλλήλους. Διαφέρουσι μόνον εις το σημείον της εμφάσεως (!!!) και έκαστος εκφράζει μέρος της άληθείας και ουχι την όλην άλήθειαν.» (Σωστό λοιπόν γλέντι ή σελίδα 190. Μας άποδειχνει, έκτός από τα άλλα, και την τέλεια άνικανότητα του συγγραφέα όχι μόνο ο ίδιος να κάνει την παραμικρότερη θεωρητική σκέψη, παρά και να καταλάβη έκείνους, που προσπαθεί να μεταφράσει).

«Ας προχωρήσωμε όμως και σε μερικά βαθιά ήθικα προβλήματα.

Σελίδα 218 σειρά 10 «Τί είναι ήθική, τί όρθόν, τί καλόν, τί χαρακτήρ, τί διαγωγή, τί ήθικός χαρακτήρ;»

«**Ηθική** είναι ο τρόπος του πράττειν, ο άποφέρων μεγαλυτέραν εϋτυχίαν. (Πολύ πρωτότυπη, άλήθεια, Ηθική). Ο τοιοϋτος τρόπος (ποιός τοιοϋτος; Βέβαια «ο άποφέρων μεγαλυτέραν εϋτυχίαν») λέγεται όρθός, όταν φέρη διά περατώσεως σκοπού τινος εϋτυχίαν. (Κατάλαβα: «Ο άποφέρων εϋτυχίαν τρόπος λέγεται όρθός όταν φέρη εϋτυχίαν». Μπράβο!! "Ας ιδούμε τώρα τί είναι ή εϋτυχία).

«**Εϋτυχία** δέ είναι ή συναισθηματική επακολουθία εκ διαρκούς αδέξσεως μιās ενεργουμένης πράξεως, διαρκούς κινήσεως προς έργασίαν, προς πρόσκτησιν τινος (!!!!)»

«Προσχτώμεθα δέ εϋτυχίαν, όταν σκεπτόμεθα όχι προς άτομικήν μας όφέλειαν, άλλ' άν ζητώμεν την έκπλήρωσιν σκοπών όφελίμων εις όσον το δυνατόν μεγαλυτέρον αριθμόν ανθρώπων, ή εις όλην την κοινωνίαν. «Διότι ο άνθρωπος είναι δημιουργός ζωής, εξ ής ή εϋτυχία και όχι καταναλωτής ήδονής» ο δέ «καλός άνθρωπος, όστις άπλώς επαναλαμβάνει **ΤΗΝ ΚΑΛΩΣΥΝΗΝ** της παρελθούσης ήμέρας, ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΟΣ αλλά ΚΑΚΟΣ άνθρωπος».

(Όστε άν χτές έδωσες έλεημοσύνη και δώσης και σήμερα, είσαι κακός άνθρωπος! Και άν ζήσης 10000 ήμερες πρέπει να έφεύρης δέκα χιλιάδες διάφορες καλωσύνες τη μιá μεγαλυτέρα από την άλλη. Άλλιώςτικα δεν μπορείς να είσαι ήθικός άνθρωπος!

«Η ζήτησις αυτή της τοιαύτης εϋτυχίας (του να κάνης το όλιγώτερο 10000 διαφορετικές καλωσύνες στη ζωή σου;) και επιθυμία έγκειται εις αυτήν την φύσιν του ανθρώπου (ποιός λέει το αντίθετο) και το δυνατόν της μεταβολής τούτου διά της άγωγής. (Και όλες αυτές οι μωρίες επιγράφονται «Ψυχολογία του Παιδός» μετά πολλών άμερικανικών εϋαιών».

Ε. Ρεκλάμα.—Με κάθε τρόπο προσπαθεί να ρεκλαμάρη τον έαυτό του. Σε κάθε ευκαιρία αναφέρει ξένους, προπάντων άμερικάνους ψυχολόγους και φιλοσόφους για να καταπλήξη με την ξένη σοφία. Χωρίς κανένα σοβαρό λόγο μās παρουσιάζεται τότε φανατικός φεμινιστής ποτε τρομερός επαναστάτης και άλλοτε βγάξει δεκάδικους λόγους.

Απόδειξη: Παραπολύ συχνά αναφέρει, τί λέει ο τάδε, ή ο δείνα χωρίς κανένα λόγο, και πολλές φορές χωρίς κανένα νόημα κοίταξε σελίδ. 15, 39, 41, 60, 75, 82, 85, 91, 95, 97, 101, 110, 133, 146, 150, κ. άλλ.

Από την πρώτη στιγμή ο συγγραφέας μας μās παρουσιάζεται φορώντας στο στήθος του κάποιον σπουδαίο παράσημο: Τη μονοσέλιδη εισαγωγή στην «ψυχολογίαν του παιδός» την έχει γράψει ο Dr L. S. Hollingworth καθηγητής της ψυχολογίας. Πρέπει οι Έλληνες άναγώστες του βιβλίου του να πτοηθούν και να προσέξουν καλά, γιατί ο συγγραφέας φέρνει μαζί του έπίσημα πιστοποιητικά της σοφίας του. Μά τα πιστοποιητικά αυτά δεν είναι σοβαρά και τα παράσημα, που κόλλησε στο στήθος του είναι τενεκεδένια. Γιατί άπλουστάτα ο Dr. L. S. Hollingworth δέ γνώριζε την «άθάνατον του συγγραφέως γλώσσαν» για να διαβάση ο ίδιος το βιβλίο. Μās το λέει άλλωστε ο ίδιος. Σελίδα 7 στην πρώτη σειρά: (Η εισαγωγή του δημοσιεύεται και μεταφρασιμένη). «Χάρις εις τās υπηρεσίας της Δδος Grace Taylor. ένεργούσης ως διερμηνευτριάς, έσχον την ευχαρίστησιν να καταστώ ένήμερος του περιεχομένου του βιβλίου του Δρος κ. Σακελλαρίου».

Καταλαβαίνετε λοιπόν τώρα το τερέτι του συγγραφέα μας; Ανακοίνωσε όπως όπως στη Δδα «ψυχολόγον» (Grace Taylor) που κι αυτή δεν ξέρει Έλληνικά—τα διάφορα κεφάλαια του βιβλίου του, τους χτυπητούς τίτλους των παραγράφων, της έδειξε και την «έπιστημονικήν φιλολογίαν (!) (άντι: βιβλιογραφίαν) της ψυχολογίας» που είχε μαζέψει και . . . αυτή με όλη τη χάρη της τα μεταβίβασε στ' αυτήά του Dr. Hollingworth.

Χωρίς άλλο, άν ο καθηγητής Dr. Hollingworth γνώριζε τις άσυναρτησίες και τους παραλογισμούς, που είναι γεμάτο το βιβλίο «του Δρος Σακελλαρίου», θά ντρεπόταν να βάλη, και άν ποτέ τα μάθη, θά ντρέπεται που έβαλε το όνομα του κάτω σ' ένα πιστοποιητικό άξίας για το συγγραφέα μας.

Όταν μίλησα στο πρώτο μέρος της κριτικής μου για την ήθική σχοινοβασία του συγγραφέα, ο άνθρωπος θύμωσε τρομερά από τις στήλες της συντηρητικής έφημερίδας «Αθήναι». Και όμως άς καμαρώσουν τώρα παρακάτω τον κύριο αυτόν να ξεσπαθώνη άγυρτικά για διάφορες έλευθερίες, που δεν τις πιστεύει.

Σελ. 279 σειρά 26 «. . . και δέον να χαιρετισθί μετά χαράς ή χειραφέτησις της γυναικός . . . ή Έλληνίς . . . θά θραύση τὰ δεσμά του έθίμου της κηδεμονίας και δεσποτείας του άνδρός» (κοίταξε και σελ. 283 σημείωση).

Σελίδα 278 σειρά 27 «. . . ο ύπό το πέλμα άσπλάχνου πολιτικού μαρτυρήσας και μαρτυρών εν ταίς έσχάταις ταύταις ήμέραις πολλάκις λευκός σκλάβος, νέος Έλλην, ιδιώτης ή ύπάλληλος . . .».

Σελίδα 278 κάτω κάτω «Ός το άτομον ευρίσκειται σήμερον εν Έλλάδι . . . δι' άοράτων δεσμών και κύκλων (!!!) πιεζόμενον και περισφιγγόμενον, δεσμών του οικου, της κοινότητος (τύφλα να έχουν οι Μπολσεβίκοι) ή όρισμένων πολιτικών προσώπων, ή ύπαλληλικών προσώπων;) κρατούντων (ποιοί; οι δεσμοί του οικου και της κοινότητος;) αυτό εις άμάθειαν και Τουρκικήν δουλείαν . . .».

Μά και τις προλήψεις και τα μάγια άλύπητα χτυπάει:

Σελίδα 275 σειρά 19 «Πάν φαινόμενον μη εξηγούμενον επάγεται φόβον εις τον άμαθί κόσμον, εκ τούτου ή μαγεία (!!) ήτις δι' ήμās είναι γελοία».

Το πρόγραμμά του το άπλώνει και στους παπάδες. Τους λέει ποιά είναι τα καθήκοντά τους:

Σελίδα 9! σειρά «Ιερείς όμως, άν θελήσουν να νοήσουν, ότι ή πρόληψις των κακών είναι καθήκον των—έχουν καθήκον να μη σιωπώσι . . . αλλά καταλλήλως και δημοσία να κηρύξουν την ιερότητα και την σημασίαν του ένστίκτου (της άναπαραγωγής).»

Παρακαλείται ο Σεβ. Μητροπολίτης να βγάλη τη σχετική έγκύκλιο. Οι ιεροκήρυκες και οι παπάδες στα χωριά από τον άμβωνα να κηρύξουν, τί θά ειπή άναπαραγωγή, πώς γίνεται, τί είναι το ένστικτο της άναπαραγωγής, πώς λειτουργεί. Άλήθεια, πολύ προσελκυστικό θά είναι ένα τέτιο κήρυγμα. Οι έκκλησίες θά γεμίζουν.

Ξέρετε, ο συγγραφέας μας είναι και . . . ρήτορας. Κάπου κάπου μέσα στο βιβλίο του βγάζει και δεκάριους λόγους:

Σελίδα 179 « . . . Ποίαι αι στρατηγικαί θέσεις και ἐστίαί, διὰ τῶν ὁποίων ἡ κοινὴ τοῦ ἔθνους σκέψις εὐφυῶς ἀντιλαμβανόμενου τοὺς ἐσωτερικοὺς και ἐξωτερικοὺς κινδύνους και ἀνάγκας του, κινητοποιεῖται και διαχύνεται; . . . Ἄλλὰ τίς; ποῦ; πῶς και πότε; ἐδίδαξεν ἡ εἰς ποῖον σχολεῖον παρεσκεύασε τὸν ἐλεύθερον Ἕλληνα . . . ».

Σελίδα 178 σειρὰ 20 « . . . και θὰ μᾶς φωνάζωσι τὰ παιδία *τρόπον τινά* (!!!) « ἄδικε και σκληρὲ ἐνήλικε. Ἴδου ἡμεῖς εἰς τὸν κύκλον τῆς ζωῆς μας, κατὰ τὰς δυνάμεις ποὺ ἡ ἡλικία μας μᾶς δίδει, τὰ αὐτὰ πράττομεν . . . *Δὸς μας τροφὴν παρομοίαν, ἵνα δι' ἐνεργείας μεταβαίνωμεν εἰς ἄλλην ἐνεργείαν* . . . Βοήθησόν μας νὰ ζήσωμεν, πλέον δὲ ἠϋξημένα σωματικῶς και πνευματικῶς, πεπειραμένα, εὐτυχῆ *βαθμηδὸν* νὰ ἐξακολουθήσωμεν νὰ παίζωμεν τὸ παιγνίδι τῆς ζωῆς εἰς τὴν ἰδικὴν σου μεγάλην κοινωνίαν». *Τοιαῦτα θ' ἀνεφώνει* περίπου ἕκαστον παιδίον . . . » (Ὁμολογῶ, πὼς πολὺ συγκινήθηκα).

Ἔτσι λοιπὸν ὁ συγγραφέας μας μορφωμένος ἀπὸ 16 καθηγητῆς, μὲ πιστοποιητικὰ τῆς ἀξίας του, ριζοσπάστης, ἀναμορφωτῆς, προστάτης τῶν σκλάβων, τῶν ἀδυνάτων, τῶν ὄρφανῶν, ξεκίνησε νὰ συρράψῃ τὴν «ψυχολογίαν τοῦ Παιδός», και ἦρθε στὴν Ἑλλάδα ζητώντας τὸ ὀλιγότερο ἔδρα . . . ταχικῶς καθηγητῆ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν.

Συμπέρασμα: Ἐνας ἀκράτητος ἀρριβισμὸς τὸ μοναδικὸ ἐλατήριο, ποὺ ἐσπρωξε τὸ συγγραφέα στὴ συγγραφὴ τοῦ βιβλίου του. *Γράφει στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ποὺ δὲν τὴν ξέρει, δανείζεται ἀκριτὰ τὸ ὄλικὸ ἀπὸ μιὰ γλῶσσα, ποὺ κι αὐτὴ δὲν τὴ ξέρει, και μιλάει γιὰ πράματα, ποὺ τὰ περισσότερα δὲν τὰ ἔχει καταλάβει.*

Θὰ τελειώσω τὴν κριτικὴ μου μὲ μιὰ ἐξομολόγησι: Στὴ δευτέρη σελίδα τοῦ ἐξώφυλλου εἶναι τυπωμένα:

« Ἀπαγορεύεται πᾶσα ἀνατύπωσις ἢ μετάφρασις ».

Ὁμολογῶ, πὼς δὲ ζήτησα τὴν ἄδεια τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν ἀντιγραφὴ τῶν χωρίων, ποὺ ἔκαμα στὴν κριτικὴ μου. Μὰ τί φταίω πάλι, ἀφοῦ δὲν εἶδα τυπωμένο, πὼς « ἀπαγορεύεται » και ἡ « ἀνάγνωσις και κατανοήσις » τοῦ βιβλίου, ποὺ θὰ ἦταν και ἡ σκοπιμώμερη ἀπαγόρευσι; Τότε θὰ τὸν ἔκρινα μόνον ἀπὸ τὸν ὄγκο τοῦ βιβλίου, τὸ χαρτί, τοὺς τίτλους τῶν κεφαλαίων και τὰ συστατικὰ γράμματα τῶν ξένων καθηγητῶν. Καὶ ὁ κ. Σακελλαρίου θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ περνᾷ γιὰ μεγάλος ψυχολόγος στὰ . . . Ἄβδηρα.

Ἄν ἡ κριτικὴ μου ἔγινε αὐστηρή, δὲν εἶναι διόλου ἀπὸ προσωπικὰ ἐλατήρια. Γιατί ὁ κ. Σακελλαρίου παρουσιάζει ἕνα τυπικὸ περιστατικὸ. Εἶναι καιρὸς νὰ χτυπηθοῦν ἀλύπητα, σκληρὰ, ἐξοντωτικὰ αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ ἐμπαιγμοὶ τῶν πάντων, αὐτὸς ὁ διασυρμὸς τῆς ἐπιστήμης, αὐτὴ ἡ καπηλεία τῶν ἰδεῶν. Κι αὐτὸ θὰ γίνῃ ἀπὸ τίς στήλες τῆς « Ἀναγέννησις » μὲ συνέπεια ἀλύγιστη

Κ. Δ. Σωτηρίου

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Γ. ΒΡΙΣΙΜΙΤΖΑΚΗ: *Τραγούδια τῆς Σαβόιας, Ἐκδοσις Γράμματα*

Τὰ ἐλάχιστα ποιήματα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ λιγιστέλιδο βιβλίο τοῦ κ. Βρισιμιτζάκη δὲν εἶναι βέβαια ἄρτια τραγούδια, ξεχωρίζουν ὅμως σημαντικὰ ἀπὸ πολλὰ νεοελληνικὰ ποιήματα. Μέσα στὰ τραγούδια τοῦ κ. Β. διακρίνει κανένας ἕναν παλμὸ. Διακρίνει κανένας, πὼς τὰ τραγούδια αὐτὰ ἀναβλύσανε ἀπὸ μέσα του και πὼς δὲν τὰ κατασκεύασε.

Τὸ κυριώτερο ἐλάττωμα τοῦ κ. Β. εἶναι, πὼς δὲν εἶναι καθόλου κάτοχος τῆς γλώσσας. Ἄντὶ νὰ ὑποταχτῇ στὴν γλῶσσα γιὰ νὰ τὴν καταχτήσῃ, μεταχειρίζεται συχνὰ δικούς του τύπους, ἀνύπαρχτους. Τὸ αὐτὸ μας προσβάλλεται ἀδιάκοπα και ἡ ἀδυναμία αὐτὴ στὴν ἔκφρασι ἐλαττώνει ἀρκετὰ τὴ μουσικότητα τῆς διαθέσεώς του.

Τὰ θέματα τοῦ κ. Β. δὲν εἶναι ἑλληνικά. Τί σημαίνει; Ἄν ὁ κ. Β. ἦταν ἀπόλυτα κύριος τῆς γλώσσας, τὰ τραγούδια του θὰ ἦταν ἐντελῶς ἑλληνικά κι ἄς τραγουδοῦσαν μοτίβα ξένα. Εἶναι καιρὸς νὰ πειστοῦμε, πὼς στὴν περιοχὴ τῆς Τέχνης τουλάχιστο ἔχουν καταργηθῇ τὰ σύνορα και πὼς ἕνας δημιουργὸς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ περιορίζῃ στὸν τόπο του τίς πηγὲς τῆς ἐμπνευσεώς του. Δὲν ἀρνιέμαι φυσικὰ τὴν ἀξία και τοῦ τοπικοῦ χαρακτήρα, ἀλλὰ τὴν παραδέχομαι μόνον σὲ ἔργα, ποὺ ἀφοῦ εἶναι πρῶτα γενικὰ ἀνθρώπινα, διατηροῦν και

κάποιο ἰδιαίτερο τοπικὸ χροῖμα. Ἄν ὁ τοπικὸς χαρακτήρας πρόκειται μόνον νὰ σκλαβώνῃ εἶναι ἄπειρες φορὲς προτιμότερο νὰ λείπῃ. Ὅσο ἡ νεοελληνικὴ τέχνη δλόκληρη μὰ κι ἡ νεοελληνικὴ ζωὴ εἶναι ἀκόμα ἀσυχνότιστες, εἶναι μοιραῖο ἕνας δημιουργός, ποὺ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸ του συγχρονισμὸ νὰ ζητῇ κι ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὰ θέματά του. Καὶ μακάρι νὰ γίνεται! Εἶναι τόσο ἀπαραίτητο νὰ μεταφερθῇ ἐδῶ ὅσο εἶναι δυνατὸ γρηγορώτερα και πιὸ ἔντονος ὁ παλμὸς τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἄρκει βέβαια ὁ δημιουργὸς νὰ μεταφέρῃ ἀπὸ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη κι ὄχι ἀπὸ μίμηση, ὁπότεν ἡ προσπάθειά του δὲν θὰ εἶχε καμιὰν ἀξία και δὲ θὰ προσφῆρη τίποτε.

Ὁ κ. Β. αἰσθάνθηκε εἰλικρινὰ τὴν ἀτιμολογία και τὴ μελαγχολία τῆς μικρῆς γαλλικῆς ἐπαρχιώτικης κωμόπολης, ποὺ ἀφοῦ ἔζησε μιὰ δλόκληρη δικὴ τῆς ζωὴ, ποὺ ἀφοῦ δημιούργησε μιὰ παράδοσι, ἐρημώνεται σήμερα. Ὅλη ἡ κίνησι, ὅλη ἡ ζωὴ πηγαινοῦν πρὸς τὰ μεγάλα κέντρα. Ὁ κ. Β. δὲ μᾶς δίνει τὸν παλμὸ τῶν μεγάλων κέντρων, δὲ μᾶς δίνει τὴ συγχρονισμένη κίνησι, τὴν περιγράφει ὅμως ἔμμεσα περιγράφοντας ὅ,τι ἐξαφανίζεται και διατηρεῖται μέσα στὰ μνημεῖα ἐπιβλητικὰ μαζί και γαλήνια θλιμένο. Ὁ κ. Β. δὲ λυπαίνεται ῥομαντικὰ γιὰ ὅ,τι ἐξαφανίζεται. Ὁ λυρισμὸς του οὔτε στιγμὴ δὲν ξεχειλίζει, εἶναι ἀπόλυτα ἐσωτερικὸς και συγκεντρωμένος, ὁ κ. Β. περιγράφει πλαστικά. Δὲ μεταχειρίζεται ὅμως και κανένα cliché και μέσ' ἀπὸ τὴ ζωηρὴ ἀναπαράστασι τῶν πραγμάτων και μόνον μέσ' ἀπ' αὐτὴν μᾶς μεταδίνει ὅλο τὸ νόημά τους, τὴν ψυχὴ τους, τὴν ἀτιμολογία τους, μᾶς μεταδίνει ὅλο τὸ νόημα τῆς μικρῆς ἐπαρχιώτικης ζωῆς ποὺ σβήνει, και ποὺ θέλησε νὰ τὴ συλλάβῃ, πρὶν σβύσῃ ἐντελῶς. Τὰ ποιήματά του πολὺ ἀπλᾶ προεκτείνονται μέσα μας.

Εἶναι κοῖμα ποὺ ὁ κ. Β. παραμέλησε τόσο τὴ γλωσσικὴ μορφή τῶν τραγουδιῶν του. Τὰ τραγούδια του ἔχουν διάθεσι, ἔχουν ἐνότητα, δὲν ἔχουν τίποτε τὸ ἐξωτερικὰ λυρικό ἢ ρητορικὴ μέσα τους. μᾶς λέει χωρὶς περιττὰ παράπονα και νοσταλγίες τὴ θλίψη τῶν μοιραίων θυμάτων τῆς προόδου. Ὁ κ. Β. ρίχνει στὰ πράματα ποὺ χάνονται τὸ βλέμμα ποὺ δὲ λυπάται, ἀλλ' ἀποχαιρετᾷ μὲ συγκίνηση. Ὁ στίχος του, ἡ γλῶσσα του θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν πολὺ πιὸ ἁρμονικά.

Μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ποίησι χωρὶς μουσικότητα στὴν ἔκφρασι;

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΗΓΗΜΑ

Ν. ΣΑΡΑΒΑ: *Κι ἐξήτησε τὴν Ἀγάπη τῆς. Ἐκδοσις Χ. Γανιάρη*

Ὁ κ. Σαράβας μᾶς δίνει τώρα ὕστερα ἀπὸ «τὸ Κοχιλάο και ἄλλα διηγήματα» μιὰ δευτέρη σειρὰ διηγημάτων του. Καὶ στὰ δευτερά του αὐτὰ διηγήματα διακρίνεται πάλι, μάλιστα πιὸ ἔντονος παρὰ στὰ πρῶτα, ἕνας δημιουργικὸς ἀναβρασμὸς, μιὰ ἀσυζήτητη συγγραφικὴ ἰδιοσυγκρασία. Ὁ κ. Σαράβας προσπαθεῖ νὰ μᾶς διηγηθῇ ἱστορίες, ποὺ δὲν τίς διηγήθηκαν ἄλλοι πρὶν ἀπ' αὐτὸν και νὰ δονήσῃ τὰ διηγήματά του μὲ τὸν ἐσωτερικὸ παλμὸ τῆς ζωῆς. Ἀπολυτρώνεται σιγά, χωρὶς ὅμως ἀκόμα και νὰ τὸ κατορθώσῃ ἐντελῶς, ἀπὸ τὴ σύγχυσι, ποὺ ἐπικρατοῦσε στὰ πρῶτα του διηγήματα και ποὺ μᾶς ἔδειχνε ὑπερβολικὰ χαώδικη τὴ δημιουργικὴ του ἀναζήτησι. Δυστυχῶς ὁ κ. Σαράβας δὲν ἐνοιωσε ἀκόμα ἀρκετὰ βαθιὰ τὴν ἀξία τῆς ἀπλότητας. Δὲν ἔχει νοιώσει ἀκόμα, πὼς ὑπάρχει πολὺ περισσότερη πρωτοτυπία σ' ἕνα καινούριο παρουσιασμα περιστατικῶν πολὺ κοινῶν, στὴν παρακολούθησι τῆς ἐπιρροῆς τῶν φαινομενικὰ πολὺ κοινῶν περιστατικῶν μέσα στὸ ἐσωτερικὸ Ἐγώ, παρὰ στὴν περιγραφὴ γεγονότων διῆθεν ἐξαιρετικῶν. Τὸ διῆθεν ἰδιόρρυθμο, τὸ ἐξωτερικὰ pittoresque ξετεράστηκε στὴν Τέχνη. Εἶναι καιρὸς νὰ τὸ καταλάβουν οἱ νέοι συγγραφεῖς μας. Ἀκόμα και τὰ πιὸ φανταστικά και τὰ πιὸ διακοσμητικά διηγήματα πρέπει νὰ πηγάζουν ἀπὸ ἐσωτερικὲς συγκινήσεις και ὄχι ἀπὸ ἐπεισόδια μελοδραματικά τραγικά, ποὺ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ φαίνονται τυχαία.

Ἐπὶ τὸν ἄνωγαν μέσα στὸ βιβλίο τοῦ κ. Σαράβα σελίδες γραμμένες μὲ συγκρατημένη λιτότητα. ποὺ χωρὶς νὰ ἐπιζητοῦν ἐπιτηδευμένα νὰ εἶναι ὑποβλητικῆς, ὑπονοοῦν πολλὰ περισσότερα ὅσο διηγοῦνται. Εἶναι οἱ σελίδες ἐκεῖνες, ποὺ μᾶς φανερώνουν τὸ ταλέντο τοῦ κ. Σαράβα και ποὺ μᾶς δείχνουν, πὼς ἂν θελήσῃ νὰ τὸ καλλιτεργήσῃ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνσι μπορεῖ νὰ δώσῃ ἀργότερα ἕνα Ἔργο. Ἴσως σ' αὐτὲς τίς σελίδες νὰ εἶναι αἰσθητὴ μιὰ ἐπίδρασι τοῦ Κνουτ Χάμσον ποὺ ἐπηρέασε τόσοσους συγγραφεῖς μας. Δὲν ἔχει ἰδιαίτερη σημασία. Σ' αὐτὲς τίς σελίδες ὁ κ. Σαράβας ἀφομοιώνει ὅ,τι μιμνῆται, τὸ παρουσιάζει ὄχι σὺν μίμηση, ἀλλὰ μ' ἕνα πολὺ ἀξιοπρόσεχτο προσωπικὸ τόνο. Ὅ,τι ἔχει σημασία εἶναι, πὼς ὅλα

του σχεδόν τὰ διηγήματα ὁ κ. Σαράβας τὰ καταστρέφει ἐμφανίζοντας ἀπότομα μέσα στὴ συγκεντρωμένη τους ἐξέλιξη ἕναν ἀπότομο θάνατο, μιὰ βίαιη σκηνή, πού γιατί εἶναι ξαφνικά βίαιη, παραμένει ἐπιφανειακή. Δὲ μᾶς συγκινοῦν οἱ αὐτοκτονίες, ὅταν δὲν τίς ἐπιβάλλη μιὰ ἀδυσώπητη ἀνάγκη, δὲν μᾶς συγκινοῦν οἱ θάνατοι ἀπὸ συγκοπή καρδιάς. Ἡ ρομαντικὴ ἐμφάνιση τῶν περιστατικῶν αὐτῶν ἀπεναντίας μᾶς ἀποκρούει. Ἡ μικρὴ ἢ Σάσα εἶναι ἀναντίρρητα τὸ ἁρμονικότερο διήγημα τῆς σειρᾶς. Ἄλλ' εἶναι ὑπερβολικὰ ἀφηγηματικὸ, λείπουν ἀπ' αὐτὸ ἐκείνες οἱ ξεχωριστές σελίδες μὲ τὸν ἐσωτερικὸ παλμό, πού ἀνάφερα πάρα πάνω.

Ὁ κ. Σαράβας ἔχει ταλέντο. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ καταλάβῃ, πὼς οἱ ὑποθέσεις στὸ σημερινὸ διήγημα εἶναι σχεδόν ἀσήμαντες. Οἱ ὑποθέσεις ἔχουν τόσο πολὺ ἐξαντληθῇ. Ὅτι ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ ἀνάπτυξη, πού θὰ δώσῃ ὁ κάθε συγγραφέας σ' ἕνα ὁποιοδήποτε θέμα, εἶναι πὼς θὰ παρουσιάσῃ μὲ καινούριες ἀποχρώσεις τίς λεπτομέρειες. Γι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται ἀκόμα καὶ μιὰ ἀνανέωση τοῦ ὕφους. Δὲν ἐξαντλήθηκαν μόνο οἱ ὑποθέσεις, μὰ καὶ οἱ συνηθισμένοι συνδυασμοὶ τῶν λέξεων. Πρέπει ν' ἀνακαλύψωμε νέες ἀπροσδόκητες συγκρούσεις λέξεων καὶ φράσεων. Ὁ κ. Σαράβας μεταχειρίζεται ἄπειρα χιλιοειπωμένα καλούπια. Γενικά τὸ ὕφος του μὰ ἀκόμα καὶ ἡ γλῶσσα του παρουσιάζονται παραμελημένα ἀκαλλιέργητα. Ἄς τὸ προσέξῃ αὐτὸ.

ΤΣΟΥΚΑΛΑ Γ. Ἐκείνη. Ρομάντο. Ἀθήναι. Ἐκδ. Γ. Τσουκαλά, 1926, σχ. 16^ο, σελ. 96.

ΦΡΕΡΗ ΒΕΛ. Ἡ ἀρρώστια τῆς Ὑβας. Διήγημα — Ἡράκλειο, Τυπογρ. Γ. Μωρέλου 1926, σχ. 16^ο, σελ. 62, δρ. 12.

Ὁ κ. Τσουκαλᾶς ἔχει μέσα του μιὰ πολὺ ἀξιολογώσιμη ποιητικὴ ἰδιοσυγκρασία. Μέσα στὴ φοριχτὴ κατάπτωση τῆς σημερινῆς νεοελληνικῆς ποίησης, πού καταντᾷ νὰ παρουσιάσῃ τὸ πιὸ συχνὰ μόνο μιὰν ἄθλια στιχοτυγία γύρω ἀπὸ τὰ πιὸ πεζολογικὰ καὶ καθόλου μετουσιωμένα θέματα, ἡ ἔκδοσις τῶν ποιημάτων του ἦταν μιὰ ἀνακουφιστικὴ ἐξαιρέση. Τὰ ποιήματα τοῦ κ. Τσ. μᾶς μεταδίδουν πολὺ μουσικὰ μιὰ θλύψη ὑποκειμενικῆ, μὰ καὶ μαζὶ ἀνθρώπινη ἀρχετὰ ἔντονη.

Ποιητικὲς στιγμὲς βρῖσκονται πολλὲς καὶ στὸ καινούριο του βιβλίον. Ὑπάρχουν μέσα στὸ «ρομάντο» του κάποιες περιγραφὲς τῆς Φύσης, πού ζωγραφίζουν χρωματισμένα καὶ παραστατικὰ τὸ τοπεῖο καὶ πού μᾶς δίνουν σύγχρονα καὶ ὅλη τὴν αἴσθησι τοῦ τοπεῖου καὶ ὅλη του τὴν ἀτιμωσίαια. Βλέπουμε τὴ Φύση, μὰ καὶ τὴ ζοῦμε σύμφωνα μὲ τὴ διάθεσι τῶν προσώπων, πού ἔπλασε ὁ κ. Τσουκαλᾶς. Ὁ συγγραφέας ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν παλμό τῆς Φύσης καὶ ξέρει πόσο ἡ κάθε τῆς στιγμῆ, ἡ κάθε τῆς εἰκόνα διαφοροποιεῖται μέσα μας ἀνάλογα μὲ τίς μεταλλαγὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ μας Ἐγώ. Μᾶς τὸ δείχνει πολὺ ἀπλᾶ, πολὺ λιτὰ χωρὶς περιττὰ νὰ ἐπεχτείνεται, χωρὶς περιττὲς ἐξηγήσεις. Δὲν προσπαθεῖ ἐκζητημένα νὰ εἶναι ὑποβλητικὸς. Μὲ μιὰ πινελιά μᾶς δίνει τὰ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ μέσα ἀπ' αὐτὰ τὴν πολυποίκιλη ζωὴ τοῦ τοπεῖου. Μερικὲς σελίδες του μᾶς θυμίζουν, χωρὶς καὶ νὰ τὸν μιμοῦνται, τὸν Κνοῦτ Χάμισον, τὸ μεγάλο δάσκαλο τῶν νεοελλήνων συγγραφέων.

Κι εἶναι τόση ἡ ζωὴ τῶν περιγραφῶν του, πού ἀποχτοῦν αὐτὲς τὴν ἐντελῶς πρώτη θέσι μέσα στὴν ἀφήγησι καὶ σχεδόν κατατρίβουν τὴν ὑπόθεσι. Δυστυχῶς μόνο «σχεδόν», γιατί ὁ κ. Τσουκαλᾶς δὲ θέλησε ἐλίτηδες νὰ παραμερίσῃ τὴν ὑπόθεσι ὅλως διόλου. Φαντάζομαι, πὼς ἀσυνείδητὰ του καὶ μονάχα γιατί τὸ ταλέντο του εἶναι κύρια στὶς μουσικὲς περιγραφὰς. Ξεχωρίζουν αὐτὲς μέσα στὸ σύνολο. Εἰδημὴ ὁ κ. Τσ. δὲ φαίνεται νὰ θεώρησε καθόλου τὴν ὑπόθεσι μιὰ πρόφασιν μόνο γιὰ νὰ πλέξῃ γύρω τῆς ἐντυπώσεις καὶ εἰκόνας. Φαίνεται νὰ ἔδωσε σημασίαν στὴν ὑπόθεσι. Ἔτσι ἀναγκαστικὰ μᾶς σταματᾷ χωρὶς νὰ προκαλῇ καὶ κανένα ἐνδιαφέρον μας. Τὴν παρακολουθοῦμε μάλιστα μὲ κάποιον δυσάρεστον ἔκπληξι, γιατί ἐνῶ ὁ κ. Τσουκαλᾶς εἶναι τόσο ξελεπτυσμένος καὶ συγχρονισμένος στὶς περιγραφικὰς σελίδες, παρουσιάζεται ἔξαφνα στὴν ἐκλογὴ καὶ στὴν πλοκὴ τῆς ὑπόθεσις ἀπειθάρχητα ὑπερρομαντικὸς. Ἀπὸ τὸ «ρομάντο» του δὲ λείπει κανένα ἀπὸ τὰ ὑπερρομαντικὰ στοιχεῖα.

Ἐνας ἄντρας γυρίζει ὕστερα ἀπὸ χρόνια στὸ ἐξοχικὸ του σπίτι. Τυχαῖα στὸ δάσος συναντᾷ ἕνα κορίτσι ὄρφανό, πού ἀνατράφηκε ὅλη τῆς τῆ ζωὴ στὴν ἐξοχή, μακριὰ ἀπὸ τὸν κόσμον. Ἀγαπιῶνται. Μιὰ μέρα ἀπὸ ἕνα ἡμερολόγιον τῆς μητέρας τῆς μαθαίνει, ὅτι εἶναι

κόρη του. Ἀναγνώριση! Ἡ μητέρα τῆς εἶναι ἡ μόνη γυναίκα, πού ἀγάπησε στὴν ζωὴ του. Τὴν εἶχε κλέψει. Μὰ ἐκείνη ἀργότερα εἶχε δειλιάσει καὶ εἶχε γυρίσει στοὺς γονιοὺς τῆς. Ἐκεῖνος εἶχε φύγει μακριὰ, ἀόριστα εἶχε μάθει μόνο, πὼς ἀπόχτησε μιὰ κόρη, ὕστερα δὲν εἶχε μάθει ποτὲ πιά τίποτε γιὰ Κεῖνη. Δὲν τὴν εἶχε ξεχάσει, δὲν εἶχε παρηγορηθῆ ποτέ. Ἰσαμε τώρα, πού ἀγάπησε τὴν κόρη του. Τὴν ἀποφεύγει μὲ φορτικὴ καὶ τὸ κορίτσι μὴ μπορῶντας νὰ καταλάβῃ γιατί τὸ ἀφίνουν ἔτσι, αὐτοχτονεῖ.

Ὁ κ. Τσουκαλᾶς ἀπαντώντας σὲ μιὰν ἄλλη ἐπίκρισι γιὰ τὸν ὑπερρομαντισμὸ τοῦ ἔργου του, ἔγραψε πὼς ἡ ὑπόθεσι αὐτὴ ἔγινε στὴν πραγματικότητα, πὼς τὴν ἀντλήσε ἀπὸ τὴ Ζωὴ. Ἴσως, ἀλλὰ βέβαια στὴ ζωὴ δὲ θὰ ἔγινε ἀκριβῶς ἔτσι. Ἡ τέχνη ποτὲ δὲν ἀντιγράφει. Ἡ Ζωὴ εἶναι ἀφάνταστα πολυποίκιλη καὶ πολυσύνθετη. Ἡ Τέχνη παίρνει μερικὰ στοιχεῖα τῆς, ἐμπνέεται ἀπ' αὐτὰ, τὰ συνθέτει σύμφωνα μὲ τὴν κατεύθυνσίν τῆς. Ἡ Τέχνη ἀναδημιουργεῖ, πλάθει τὸ δικὸ τῆς κόσμον. Ἄν ἦταν ἀντιγραφή δὲ θὰ ὑπῆρχε λόγος νὰ ὑπάρχῃ. Ὁ ρομαντισμὸς ξεχώριζε ἀπὸ τὴ ζωὴ μερικὲς θέσεις, πού εἶχαν μέσα τους τὸ σπέρμα τοῦ ὑπερβολικοῦ, τίς ὑπερεξώζωνε καὶ αὐτὲς, μὰ ἐπειδὴ ἀνταποκρίνονταν σὲ μιὰν ἀνάγκη τῆς ἀνθρωπότητος τότε, ὁ κόσμος ἰκανοποιεῖτο καὶ πίστευε σ' αὐτόν. Δὲ θέλω νὰ ἰσχυρισθῶ, πὼς ἡ ρομαντικὴ διάθεσι ἔχει σβῆσει σήμερον μέσα μας. Ἀπεναντίας. Ἴσως σήμερον μὲ τὴ χρεωκοπία τοῦ ρεαλισμοῦ ὁ ρομαντισμὸς νὰ ξαναγεννιέται, μὰ ξαναγεννιέται πολὺ διαφορετικὸς, ἀφομοιωμένος μὲ τίς σημερινὲς μας ἀξιώσεις. Σήμερον ἡ ρομαντικὴ διάθεσι ξεφεύγει ὁλότελα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα σὲ κόσμους συνειδητὰ φανταστικῶς. Δημιουργεῖται, στηριγμένο πάντα σὲ κάποιες θετικὲς βάσεις, τὸ ἔργο τὸ ἐντελῶς φανταστικόν. **Θέλομε νὰ ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὴ γνώση, γιατί ξέρομε πὼς ἡ γνώση ἢ τόσο ἀναπτυσμένη σήμερον δὲ θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ καμιὰ πλάνη.** Δὲν ἀνεχόμεστε ὅτι ἐπιζητοῦσε ὁ ρομαντισμὸς καὶ τὸ κατώρθωνε, γιατί ἦταν σύμφωνος μὲ τὴν ἐποχὴ του, νὰ παρουσιάσῃ δηλ. σὰ γεγονότα καὶ πραγματικότητες διάφορες ἀπιθανότητες καὶ ὑπερβολές. Δὲν ἀνεχόμεστε τὴν ἀπιθανότητα τῆς τυχαίας συνάντησις, τοῦ ἐνός καὶ μόνου ἔρωτα, πού διατηρήθηκε κυρίαρχος σ' ὅλη τὴ ζωὴ, τῆς ἀνατροφῆς μέσα στὴ Φύσιν, δὲν ἀνεχόμεστε τὴν ἀπιθανότητα τῆς ἀπότομης καὶ τυχαίας ἀποκάλυψις, τῆς ἀγάπης, πού ὀδηγεῖ ἄμεσα στὴν αὐτοκτονία. Δὲν ἀνεχόμεστε τὸν τεχνητὸ χαρακτήρα τοῦ ρομαντισμοῦ, πού μᾶς παρουσιάζει ἀπόλυτα γεγονότα χωρὶς νὰ τ' ἀναλύῃ.

Ἄμα δὲ φεύγουμε σὲ φανταστικῶς κόσμους καὶ μένομε στὴ ζωὴ. Θέλομε τότε ὁ συγγραφέας νὰ στοχάζεται πόσο πολυσύνθετη εἶναι ἡ ζωὴ, πόσο πολλὲς καὶ διάφορες αἰτίες, συχνὰ ἀλληλοσυγκρουόμενες, προκαλοῦν μιὰ πράξι. Θέλομε ὁ συγγραφέας νὰ προσπαθῆσι τουλάχιστον νὰ συλλάβῃ ὅσο εἶναι δυνατὸν περισσότερα ἀπ' αὐτὰ τὰ φανερά καὶ κρυφὰ ἐλατήρια. Σήμερον δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει πιά ἡ πράξι, τὸ γεγονός, μᾶς ἐνδιαφέρουν οἱ αἰτίες καὶ αὐτὲς ζητοῦμε ἀπὸ τὸ συγγραφέα νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ.

Ἄς διαβάσῃ ὁ κ. Τσουκαλᾶς τὸ Simoun τοῦ Lenormand, πού γύρω ἀπὸ τὴ ρομαντικὴ στὴν οὐσία τῆς ὑπόθεσι τοῦ ὑπερβολικοῦ καὶ αἰμομιχτικοῦ ἔρωτα γράφει ἕνα ἀπὸ τὰ δυνατώτερα σύγχρονα δράματα. Ὁ κ. Lenormand δὲν ἀφήνει τίποτε ἐναέριον καὶ τυχαῖον, τίποτε ἀπίθανον. Ἀναλύει τὴν ἐσωτερικὴν Μοῖρα, πού φέρομε μέσα μας, καὶ πού ἀδυσώπητη μᾶς ὀδηγεῖ χωρὶς νὰ μπορέσωμε νὰ ξεφύγωμε σὲ κάποιον ἀδιέξοδον. Ἄς διαβάσῃ ὁ κ. Τσουκαλᾶς τὸ Lenormand. Ἴσως τότε καταλάβῃ γιατί, ὅσο καὶ ἂν ἀντλήσῃ τὴν ὑπόθεσίν του ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ὅπως λέει, τὴν παρουσιάσῃ ρομαντικῶς. Ἀναγκασμένος ὅπως κάθε συγγραφέας νὰ κάμῃ ἐπιλογὴν ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς, συγκινήθηκε μόνο ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ περιπετειώδη, ἀπ' αὐτὰ ἀκριβῶς, πού μᾶς ἀφήνουν ἀδιάφορους, ὅταν δὲ μᾶς εἶναι ἀποκρουστικά. Ἀπὸ τὴ στιγμῆ, πού πάψαμε νὰ πιστεύωμε στὸ ρομαντισμὸν, ἀπὸ τὴ στιγμῆ δηλαδὴ πού ἔπαυε ὁ ρομαντισμὸς ν' ἀνταποκρίνεται στὶς ψυχικὲς μας ἀνάγκες εἶδαμε τὰ ἐλαττώματά του καὶ δὲν τὸν ὑποφέρομε πιά.

Εἶναι κοῖμα, γιατί τὸ ἐπαναλαβαίνω, ὑπάρχουν μέσα στὸ βιβλίον μερικὲς σελίδες ξεχωριστές. Ὁ κ. Τσ. ξέρει καὶ νὰ συνθέτῃ. Μὲ πολλὴ τέχνη, χωρὶς νὰ μᾶς τὴ φανερώνῃ πολὺ ἄμεσα ἀπὸ τὴν ἀρχή, μᾶς ὑποδείχνει λεπτὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς διήγησις, ὥστε νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐκπληξιν, πού εἶναι πάντα ἀντιαισθητικὴ. Οἱ διάλογοί του εἶναι ζωηροί, παρουσιάζει μὲ ἀρχετὴν δραματικότητα μερικὲς θέσεις, ἡ γλῶσσα του εἶναι πολὺ ἁρμονικὴ. Τὰ πρόσωπα του, τὰ τόσο ἀφύσικα καὶ καθόλου ψυχολογημένα στὶς γενικὲς τους γραμμὰς, ὅπως τὸ ἔδειξα, ἅμα ἐπικοινωνοῦν μὲ τὴν Φύσιν γίνονται πολὺ ἐσωτερικά. Ἴσως γιατί ἔτσι αἰσθάνεται τὴ φύσιν

ὁ ἴδιος ὁ κ. Τσουκαλᾶς. Ὁ κ. Τσουκαλᾶς βιάστηκε νὰ γράψῃ ἕνα διήγημα, ἐνῶ γιὰ τὴ ὥρα δὲν εἶναι παρὰ ὑποκειμενικὸς καὶ ἀρκετὰ στενὰ γιὰ τὴν ὥρα. Δὲν εἶναι παρὰ ποιητὴς τῆς Φύσης. Αὐτὸ εἶναι βέβαια κάτι σημαντικὸ. Κι ἴσως ἀργότερα νὰ ξεπεράσῃ τὸν ἑαυτό του. Σὰν προσπάθεια ξεπεράσματος ἀξίζει καὶ τὸ «ρωμάντο» του, δὲν ἔπρεπε ὅμως νὰ εἶχε τόσο βιαστῆ νὰ τὸ ἐκδώσῃ.

Δὲν ἔπρεπε καὶ γιὰ ἕναν ἄλλο λόγο. Ὁ Κος Τσουκαλᾶς ὀνομάζει τὸ βιβλίο του «ρωμάντο». Ἄν ὑπάρχῃ μὴ διαφορά μεταξὺ ρωμάντσου καὶ διηγήματος, ἢ ἀφήγηση τοῦ ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ διηγήματος. Παρουσιάζει ἐλάχιστα πρόσωπα μέσα σὲ μὴ καὶ μόνη περιορισμένη πλοκὴ πού εἶναι πολὺ σύντομη. Ἡ συντομία εἶναι μάλιστα ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια προσόντα τοῦ κ. Τσουκαλᾶ. Ἐχτίμησε τὴ ὕλη γιὰ ἀνάπτυξη τοῦ πρόσφερνε ἢ ὑπόθεσής του, ὅπως τὴ διαχειρίστηκε καὶ δὲν ξέφυγε σὲ κουραστικὲς καὶ ἀνιαρὲς πολυλογίες.

Ἐξέρω, ἢ σημερινὴ ἐποχὴ εἶναι τόσο παραφορτωμένη, πού δὲν ἀφήνει καιρὸ γιὰ πολλὰ διαβάσματα καὶ ζητᾶ τὸ σύντομο διήγημα. Τὸ σύντομο διήγημα εἶναι συγχρονισμένο. Πάντα ὅμως ἕνα λιγισέλιδο βιβλίο σὰ νὰ μαρτυρᾷ ἕνα dolce far niente καὶ ἀπὸ τοὺς νέους συγγραφεῖς ζητοῦμε ἔργο, ζητοῦμε ἐργασία.

Τὴν ἴδια παρατήρηση θὰ κάμω καὶ στὸν κ. Φρέρη. Ἴσως ἢ ἐκδοσὴ τοῦ διηγήματός του νὰ δικαιολογῆται κάπως ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ διήγημά του παινέθηκε στὸ διαγωνισμὸ Ζηκάκη (1925). Δυὸ ἄλλα τοῦ διηγήματα βραβεύτηκαν καὶ δημοσιεύτηκαν στὸν τόμο «8 διηγήματα». Ὁ κ. Φρέρης θὰ θέλησε νὰ συμπληρώσῃ τὴ σειρά. Ἴσως ὅμως νὰ εἶχε περισσότερο ὠφελῆσει καὶ τὸ ἴδιο του τὸ διήγημα, ἂν εἶχε περιμείνει νὰ τὸ τυπώσῃ μὲ μὴ σειρά ἀπὸ ἄλλα τοῦ διηγήματα, σ' ἕνα βιβλίο ὀλοκληρωμένο. Ἄς μὴ φανῇ παράξενο. Ὁ τρόπος, πού παρουσιάζεται ἕνα ἔργο, ἐπηρεάζει καὶ αὐτὸς τὴν ἀξία του. Δὲν ἔχει καὶ ἡ ἀξία ἀπόλυτη αὐτοτέλεια. Ἀπὸ ἕνα διήγημα παρουσιασμένο μόνον τοῦ ἔχομε ἀναγκαστικὰ πολλὰς ἀξιώσεις, περιμένομε κατ' ἐξαιρετικὸ. Βαλμένο μαζί μὲ ἄλλα διηγήματα τὸ κρίνομε πιά σὰ μέρος τοῦ συνόλου, βλέπομε τὸ ἕνα διήγημα νὰ συμπληρώνῃ τὸ ἄλλο. Ἡ Ἀρρώστεια τῆς Ὑβας δὲν διηγῆται τίποτε τὸ ἐξαιρετικὸ. Εἶναι ἀρκετὰ κατώτερη ἀπὸ τὰ ἄλλα δύο βραβευμένα διηγήματα, πού ζωγραφίζουν πολὺ ζωντανὰ μερικὸς τύπους καὶ πού εἶναι γραμμένα μὲ μὴ διάθεση δημιουργική. Ἡ Ὑβα εἶναι κοκέτα. Οἱ γονιοὶ τῆς καλλιέργησαν αὐτὴ τῆς τὴν ιδιότητα. Ἀρκετὰ μονοκόμματα μᾶς δείχνει ὁ κ. Φρέρης τὴν Ὑβα του νὰ μὴν καταγίνεται παρὰ μὲ τὸν καθρέφτη τῆς καὶ ὅλους τοὺς γύρω της νὰ μὴν ἀσχολοῦνται παρὰ μὲ τὸ ἂν πρέπη ἢ ὄχι νὰ τῆς τὸ ἐπιτρέπουν.

Ἡ Ὑβα παθαίνει βλογιά, ἀσκημαίνει καὶ ἀπὸ τὴν ἀπελπισία τῆς γίνεται νευρασθενική. Ὅλοι οἱ χαρακτήρες μέσα στὸ διήγημα εἶναι ἐντελῶς μονόπλευροι, καὶ ἡ ὅλη ὑπόθεση ξετυλίγεται χωρὶς ἀρκετὴ ἔνταση, χωρὶς ἀρκετὴ τραγικότητα. Τὸ διήγημα δὲν εἶναι παρὰ μὴ ἀφήγηση καλογραμμένη. Ὁ κ. Φρέρης ξέρεῖ νὰ συνθέτῃ, κατέχει τὴ γλῶσσα καὶ τὸ διάλογο καὶ παρατηρεῖ κάποτε μὲ δξύτητα μερικὲς λεπτομέρειες. Ὅλα σὺτὰ εἶναι βέβαια ἀξιόλογα προσόντα ὄχι ὅμως καὶ ἀρκετὰ. Τὸ διήγημα τοῦ κ. Φρέρη ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι κακό, εἶναι ὅμως ἀσήμαντο. Τοποθετημένο μέσα σὲ ἄλλα διηγήματα θὰ διαβαζόταν εὐχάριστα. Γι' αὐτὸ ἀποροῦμε μονάχα, γιατί τὸ τύπωσε ὁ κ. Φρέρης, ἀφοῦ ἢ Ἀρρώστεια τῆς Ὑβας δὲν προσθέτει τίποτε στὸ προηγούμενο του βιβλίου, τὸ Γιάννη Σαβαῶθ καὶ μᾶλλον ἀφαιρεῖ.

Ἐνας νέος συγγραφέας ὀφείλει, ἂν ὄχι νὰ νανεῶνῃ ἀδιάκοπα τὸν ἑαυτό του, τουλάχιστον ἀδιάκοπα νὰ τὸν ξεπερνᾷ. Κάθε σταμάτημα τὸν ἀδικεῖ σημαντικά. Ἀπὸ τὸν κ. Φρέρη ὕστερα ἀπὸ τὸ Γιάννη Σαβαῶθ περιμένομε πολλὰ καὶ ὄχι πρόχειρες ἐκδόσεις. Ἐνας νέος συγγραφέας, καὶ μάλιστα μὲ ἀξία ὅπως ὁ κ. Φρέρης (γι' αὐτὸ ἄλλωστε τὸν κρίνω καὶ μὲ αὐστηρότητα) ἔχει ὑποχρεώσεις ἀπέναντι στοὺς ἄλλους καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του, ἔχει τὴν ὑποχρέωση νὰ μὴν αὐτοϊκανοποιεῖται εὐκολα.

Ἄλκης Θρύλος.

Τὰ 32 θαύματα. Δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία, ὅτι ἀπὸ τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Παιδείας πού ὑπηρετήσανε τὸ δικτάτορα, ὁ κ. Αἰγινήτης ἦταν ὁ πιὸ σπουδαῖος καὶ μεγαλεπήβολος. Τὴν ἡμέρα, πού ἀναγκαστικὰ παραιτήθηκε, στάλθηκε ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας σὲ ὅλες τὶς ἐφημερίδες τὸ ἀκόλουθο δαχτυλογραφημένο σημείωμα :

«Μὲ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ κ. Αἰγινήτου ἐκ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας εἶναι δίκαιον νὰ ἐξαρθῇ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπετέλεσεν ὁ διακεκριμένος ἐπιστήμων, ἔργον θετικόν, ἀποτελοῦν πλήρες σύστημα ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Ἐντὸς τριμήνου μόνον χρονικοῦ διαστήματος ἐπιτελεσθέν.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ κ. Αἰγινήτης ὑπῆρξε ὁ στόχος ἀδίκων ἐπιθέσεων καὶ ἀστηρίκτων ἐπικρίσεων, ἀλλὰ τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ τὴν εὐγλωττοτέραν ἀπολογία τῶν ἀνδρῶν, ὅστις τοσαύτην περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστήμην.

1) Ἰδρυσις καὶ ὀργάνωσις τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

2) Τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον μεταφέρεται εἰς τὸ μέγαρον τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας, τὸ ὁποῖον ἀνακαινίζεται καὶ μεταρρυθμίζεται εἰς Μουσεῖον εἰδικὸν διὰ τὴν μεσαιωνικὴν τέχνην.

3) Αἱ Ἑλληνικαὶ παιδιὰ εἰσάγονται εἰς τὰ σχολεῖα μας, ἀποστελλομένων ἐκτενῶν σχετικῶν ὁδηγιῶν.

4) Ἡ πινακοθήκη καὶ τὸ νομισματικὸν Μουσεῖον ἐγκαθίστανται εἰς τὸ Ἰλίου Μέλαθρον, γενόμενον κτήμα τοῦ Κράτους διὰ τοῦ κληροδοτήματος Α. Σούτσου.

5) Εἰσάγεται τὸ βιβλιόριον σπουδῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

6) Τὸ Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον γίνεται κρατικὸν καὶ ἐγκαθίσταται εἰς ἴδιον εἰδικὸν κτίριον ἀνεγειρόμενον παρὰ τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον μετὰ τοῦ Μουσεῖου τῶν κοσμητικῶν τεχνῶν.

7) Νέος Ὄργανισμὸς τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου.

8) Νέος Ὄργανισμὸς τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

9) Νέος Νόμος περὶ διδακτικῶν βιβλίων.

10) Ἰδρυσις διεθνῶς Ἀρχαιολογικοῦ σχολείου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

11) Ἰδρυσις Προπαρασκευαστικοῦ σχολείου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

12) Κανονισμὸς τῶν εἰσιτηρίων ἐξετάσεων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

13) Νέος Νόμος ἐξετάσεων σχολείων.

14) Νέος Ὄργανισμὸς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

15) Ἀνέγερσις 4 μεγάλων γυμνασίων ἐν Ἀθήναις.

16) Ἀνέγερσις 2 ὀκτατάξιων δημοτικῶν σχολείων ἐν Ἀθήναις.

17) Ἀνέγερσις ἑνὸς μονοταξίου διδασκαλείου ἐν Ἀθήναις.

18) Νόμος περὶ χρησιμοποίησεως τῶν ἀχρηστων παραμενόντων περισσευμάτων διαφόρων κληροδοτημάτων.

19) Ἡ παιδιατρικὴ κλινικὴ τοῦ Πανεπιστημίου ἐγκαθίσταται εἰς τὸ Νοσοκομεῖον τῶν παίδων.

20) Ἀνέγερσις Μικροβιολογικοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου παραχωρουμένου εἰς αὐτὸ διὰ Ν. Δ. τοῦ πρὸς τοῦτο καθωρισμένου εἰδικοῦ κληροδοτήματος Κοργαλένιου.

21) Στερέωσις καὶ ἐπισκευὴ Μουσεῖου Ὀλυμπίας.

22) Ὄργανισμὸς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἄμεσος Ἰδρυσις Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ Ἀγρονομικοῦ Ἰνστιτούτου ἐν αὐτῷ περιέχοντος ἑξ τμήματα. α') βελτίωσις καλλιέργειας φυτῶν, β') καλλιέργειας καὶ βιομηχανίας καπνοῦ, γ') γεωργικῆς ἐντομολογίας, δ') γεωργικῆς μυκητολογίας, ε') σηροτροφίας, στ') ζωοτεχνίας. Τὰ ἀποτελέσματά των εἰς εἰδικὸν ἀγρόκτημα ἐρευνῶν θὰ παραδίδονται πρὸς ἐφαρμογὴν εἰς τὰς εἰδικὰς ὑπηρεσίας καὶ τοὺς ιδιώτας.

23) Συγχώνευσις διαφόρων μονῶν.

24) Διάφορα προσφυγικὰ ὄργανοτροφεία μετατρέπονται εἰς ἀγροτικά πρὸς ἐπίδοσιν τῶν ὄργανων εἰς γεωργικὰ ἔργα.

25) Διά νέου νόμου οικονομῶν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν περιστέλλονται τὰ τεχνικὰ μαθήματα εἰς τὰ σχολεῖα ἄνευ αὐξήσεων τῶν δαπανῶν τοῦ δημοσίου.

26) Ὁργανισμὸς Προσφυγικοῦ ὄρφανοτροφείου (μετὰ οἰκονομίας ἐνὸς ἑκατομμυρίου ἐτησίως).

27) Νέος Νόμος περὶ πνευματικῆς ἰδιοκτησίας πρὸς προστασίαν αὐτῆς.

28) Νέος ὀργανισμὸς τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Κανονισμὸς τῆς τιμῆς τῶν εἰσόδων εἰς τὰ Μουσεῖα.

29) Νόμος περὶ χρησιμοποίησεως κληροδοτημάτων ἐπαγγελματικῶν σχολῶν πρὸς ἴδρυσιν δημοτικῶν σχολείων μετ' ἐπαγγελματικῶν τάξεων.

30) Ἀνέγερσις Ἰατροδικαστικοῦ μεγάρου διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς πόλεως.

31) Κανονισμὸς τῶν ὑποτροφῶν τοῦ Κράτους καὶ τῶν κληροδοτημάτων. Παραμένουν μόνον οἱ πρωτεύοντες, τῶν ἄλλων ἀπεκόπη ἡ ὑποτροφία.

32) Νόμος περὶ ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως τῶν Ἑλληνοπαίδων εἰς τὰ δημοτικά σχολεῖα μετὰ ποινῶν αὐστηρῶν.

Ἔτσι ἔχομε συγκεντρωμένη καὶ διατυπωμένη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὴν ἐργασία του. Ὑποχρεώσασθε νὰ τὴν κρίνωμε. Καὶ θὰ τὸ πράξωμε. Γιατί βέβαια κάτι ἀντιπροσωπεύει καὶ ὁ κ. Αἰγινήτης μέσα στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία. Καὶ αὐτὸ τὸ κάτι πρέπει νὰ μάθῃ ὁλος ὁ κόσμος τί εἶναι.

Ἡ κατοχύρωση τοῦ Μεσαίωνα. Τὸ πολυσύνθετο ἔργο τοῦ κ. Αἰγινήτη πρέπει νὰ κριθῆ σὲ σειρά ἀπὸ μελέτες ὑπάρχει ὅμως κομμμένη μέσα παῦτό μιὰ πρόθεση, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ κινήτριον νεῦρον τοῦ κοντὰ στὴν προσωπικὴ φιλοδοξία καὶ ποὺ εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωριστῆ ἀμέσως. Καὶ ἡ πρόθεση αὕτη εἶναι *ἐπαναφορά ἐνὸς μαύρου μεσαίωνα καὶ κατοχύρωσή του*. Τὰ κύρια ἔργα τοῦ κ. Αἰγινήτη, δηλ. νέος νόμος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, νέος νόμος γιὰ τὰ διδασκτικὰ βιβλία, νέος ὀργανισμὸς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὀργανισμὸς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὀργανισμὸς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, αὕτη τὴν πρόθεση ὑπηρετοῦν μὲ χίλια κρουὰ νήματα, μὲ χίλιους τρόπους καὶ ἐνέργειες. Γι' αὐτὸ ἡ ὀλοκληρωτικὴ τῶν ὀργανισμῶν αὐτῶν ἀναθεώρηση, ποὺ δὲν ἔγινε ἀκόμη γιὰ ὅλους, εἶναι τὸ πρῶτο καθήκον τῶν ἀνθρώπων, ποὺ θέλουν νὰ σβήσουν τὰ ἴχνη τῆς σκοτεινῆς δεκαετημηνίας.

Φαυλοκρατία καὶ Παιδεία. Ὁ δημοτικισμὸς φορτώθηκεν ὡς τώρα ὑπομονετικά καὶ σιωπηλὰ πολλὰς ξένες ἀμαρτίες. Ἀπὸ τὰ 1917, ποὺ ὁ πολιτικὸς σίφοντας δέσφει τὸ κράτος καὶ παραλύει ὅλες τὶς ὑπηρεσίες, οἱ δημοτικιστὲς ποὺ μόνον τὴν ἰδέαν τους ἤθελαν νὰ ὑπηρετήσουν μέσα στὸ ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας, βρέθηκαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀνέχωνται, ὅσα ἢ πολιτικὴ ἀπὸ δικὰ τῆς ἐλατήρια καὶ δικούς τους σκοπούς, δικὰ τῆς πλάνης ἢ κακὰς συνήθειες ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καὶ ὅσα ἀκόμη ὀργανισμοὶ ἀδύνατοι ὡπὸς τὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἀμαρτάναν. Καὶ γι' αὐτὸ ἄφησαν νὰ σχηματιστῆ ὁ κακόβουλος θρόνος γιὰ τὶς διοικητικὰς ὑπερβάσεις τοῦ δημοτικισμοῦ, ποὺ εἶναι ἀνάγκη μὲ μιὰ ἐντελῶς ἀντικειμενικὴ ἐξέταση τῆς τελευταίας δεκαετίας νὰ διαλυθῆ. Εἶναι ὅμως ἐγκληματικὸ νὰ φέρουν νὰ ἐξακολουθῆ καὶ σήμερον αὕτη κατὰστασις. Τοὺς δυὸ τελευταίους μῆνες ἔγιναν στὸ ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας χιλιάδες μεταβολές. Βέβαια δασκάλοι τὶς ὑποκινοῦν πολλὰς φορές καὶ δασκάλοι χρησιμοποιοῦν τῆς πολιτικῆς τὰ μέσα γιὰ νὰ πετυχαίνουν τὰ θελήματά τους. Ἡ ἀσυνείδητη πολιτικὴ καὶ ἡ τυφλὴ στρατοκρατικὴ ἐπέμβασις εἶναι τὸ μέσο. *Μὰ ὁ δημοτικισμὸς δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ αὕτη τὴ φαυλοκρατία.* Αὐτὸ ὑπογραμμίζομε. Καὶ ἡ «ἀναγέννησις» δὲ θὰ σιωπήσῃ καὶ δὲ θὰ σεβαστῆ κανένα εἴτε πρωταίτιο εἴτε ὄργανο.

ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ

ΜΙΑ ΙΔΙΟΤΡΑΓΙΚΗ ΣΕΛΙΔΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ἀπὸ τὸ Νοέμβριον τοῦ 1925 ὡς τὸν Αὐγουστο τοῦ 1926 δόθηκαν στὸ
 Θεατρικὲς
 παραστάσεις
 Ἐκπαιδευτικὸν τῆς Παιδείας τρεῖς μεγάλες παραστάσεις. Στὴν πρώτη παίχτηκε μιὰ ἀόρσα «Ὁ Σάντζος Πάνσας». Στὴ δευτέρῃ ἕνα δράμα περιπετειῶν καὶ θαυμάτων «Ὁ ἑαφινᾶτος Καταφερτζής». Στὴν τρίτῃ παίχτηκε μιὰ κωμειδιούλιακὴ ἐπιθεώρησις «Τὸ καλαμπούρι Ὑπουργός». Τοὺς πρώτους ῥόλους

τοὺς παράστησαν τρεῖς ἀπὸ τοὺς γνωστότεροισι καμπωτινοῦς τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας. Γιὰ κομπάρσοι χρησιμεύσαν διάφοροι σπουδαῖοι κύριοι, καθηγητὲς στὸ Πανεπιστήμιον, ἀνώτατοι ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ, οἱ ψευτο ὑπόδμοι τῶν ψευτοσωματείων πτηνοσυνοπῶν, ὑποδηματοκαθαριστῶν καὶ ἐμβλωματῶν. Θεατῆς ὁ περιούσιος λαός. Ὅλα τὰ ἔξοδα πληρωμένα ἀπὸ τὰ δύστυχα ἀνυπεράσπιστα ἑλληνοπούλα.

Τὸ κατόρθωμα
 τοῦ Πετούση

Ὁ κ. Σάντσος, ὑπουργὸς τῆς Παιδείας μπαίνει βλοσυρὸς σὲ μιὰ αἴθουσα διδασκαλίας σὲ ἀνώτερον ἐκπαιδευτικὸν ἴδρυμα. Παρακολουθεῖ μὲ ὀργίλη προσοχὴ ὅλη τὴν παράδοσι. Τὸ μάθημα τελειώνει. Ὁ κ. ὑπουργὸς θέλει κάτι νὰ πῆ στὸν καθηγητῆ. «Ὅλα καλά, κύριε καθηγητά. Καὶ ἔχεις καὶ εὐφράδεια. Ὅμως δὲ μπορῶ νὰ τὸ χωνέψω, ὀχτῶ φορές μοῦ χάλασες τὰ τριτόκλιτα, ὀχτῶ φορές εἶπες τῆς πατρίδας, τῆς τάξης. Γιατί, κ. καθηγητά;» Καὶ ὁ καθηγητῆς μένει ἐκβρόντητος. Τί νὰπαντήσῃ; Μὰ συλλογίστηκε ἀμέσως τὸ μακαρίτη τὸν Πετούση. Ἦταν φοιτητῆς τῆς Νομικῆς καὶ εἶχε πάθει ἀπὸ ἠλιθιότητα. Ἐρχότανε λοιπὸν στὸ μάθημα, καθότανε σοβαρώτατος στὸ πρῶτον θρονίον, παρακολουθοῦσε μάνοιχτὸ στόμα καὶ ἐντατικὴ προσοχὴ τὴν παράδοσι καὶ μόλις τελειώνει τὸ μάθημα ὁ καθηγητῆς, σηκώνοταν ἀπάνω θριαμβευτικά καὶ φώναζε «Τρεῖς χιλιάδες διακόσες πενήντα λέξεις!». Καὶ ἱκανοποιημένος βαθύτατα ἔβγαινε ἀπὸ τὴν αἴθουσα. Ὁ τλήμων Ἑλλάς! Οἱ Πετούσηδες τώρα γίνονται ὑπουργοί.

Ἡ μέθοδος
 Πᾶς ἀμόντε;

Ὁ κ. Σάντσος, ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, κάθεται φουσκωμένος στὴν ὑπουργικὴ καθέδρα. Γελάει ὅλος. Γελάει τὸ στόμα του, γελοῦν τὰ μάτια του, γελοῦν ταῦτιά του, γελοῦν τὰ μάγουλα του, γελοῦν οἱ ἀφέλειες του, γελοῦν οἱ μουστάδες του, γελάει καὶ τὸ γέλεο του. Εἶναι τρομερὰ ὑπερήφανος καὶ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Ἐγίνες λοιπὸν καὶ ὁ ὑπουργὸς Σάντσος! λέει ἀπὸ μέσα του. «Καὶ τί ὑπουργός! Μὲ διχτατορία. Εἶσαι νὰ ποῦμε καὶ σὺ διχτατορας. Ἐχεις ἐξουσία ἀόλυτη. Μπορεῖς νὰ πάψῃς, νὰ διορίσῃς, νὰ τιμωρήσῃς. Νὰ μιλά, σοβαρά. Νάχῃς γνώμη. Νὰ σοῦ ζητᾶν τὴ γνώμη σου οἱ ἐφημερίδες. Ἐγίνες τέλος πάντων μεγάλη προσωπικότητα. Μπράβο Σάντσος». Αἰσθάνεται τὴ διάθεσι νὰ χτυπήσῃ ὅλα τὰ κουνούνια μαζί. Νάρθουν ὅλοι οἱ διευθυντὲς καὶ τμηματάρχες μαζί, κοπάδι πρόθυμο, χαρούμενο καὶ σκυφτό. «Στάς διαταγὰς Σας, κ. Ὑπουργέ!» Ἐξαφνα χωρὶς νὰ χτυπήσῃ κανένα κουνούνη καὶ χωρὶς ν' ἀκούσῃ χτύπο στὴν πόρτα καὶ νὰ φωνάξῃ «ἐμπρός!», ἡ πόρτα ἀνοίξε καὶ ἕνας κορδωμένος συνταγματάρχης προχωρεῖ γελαστός. — «Κύριε Ὑπουργέ, γιὰ τὸ τάδε πρόσωπο πρέπει νὰ γίνῃ κάτι. Τὸ καὶ τὸ καὶ ψι ψι ψι.»

— «Ἄς φωνάξουμε, ἀφέντη μου, τὸν τμηματάρχη. Μετὰ χαρὰς σας, θὰ γίνῃ, θὰ γίνῃ ὅ,τι θέλετε.»

Κουδοῦνι. Ὁ τμηματάρχης ἔρχεται καὶ ἀκούει τὴν ὑπόθεσι.

— «Κύριε Ὑπουργέ, τὴν ὑπόθεσι αὕτη τὴν ἄρχισε ὁ προκάτοχος σας καὶ ἔκαμε τὸ καὶ τό. Τώρα ὁ κύριος συνταγματάρχης ζητᾶει κάτι... κάτι... κάπως δύσκολο. Τὸ ζήτημα εἶναι ἔτσι καὶ ἔτσι.» Ὁ κ. Σάντσος μιλᾷ στὸ νόημα τῆς ὑπόθεσεως.

— Πᾶ νὰ πῆ, ἀφέντη μου, ὁ κύριος προκάτοχος μου ἔχομε τὸ νόμιμο καὶ τώρα μοῦ ζητᾶτε ἐμένα νὰ κάμω τὸ παράνομο. Εἶναι φανερὴ παρανομία. Πῶς νὰ τὸ κάμωμε;»

Ὁ συνταγματάρχης. — Κύριε Ὑπουργέ, εἶναι προσωπικὴ ἐπιθυμία τοῦ κυρίου Προέδρου. Ἐχω ἐντολὴν ἐκ μέρους του νὰ σᾶς διαβιβάσω τὴν ἐπιθυμία του.»

Ὁ κύριος συνταγματάρχης τονίζει τὶς λέξεις του. Ὁ κύριος Σάντσος γίνεται σκεπτικὸς γιὰ μιὰ στιγμή. Ἐξαφνα σκάει τὰ γέλια. «Μπρέ, θὰ τὸ κάμωμε «πᾶς ἀμόντε;» Καλὸ κὶ αὐτό. Γιὰ ἀκούστε δὰ τοῦτη τὴν ἱστορία. Μιὰ φορὰ στὸ Ἀργυροστόλι ἦταν ἕνας δήμαρχος κὶ ἔπαιζε ταχτικά στὸν καφενὲ πικέτο μὲ τὸ γραμματικὸ του. Καὶ λοιπὸν γιὰ μιὰ στιγμή ὁ δήμαρχος εἶπε κακὸ χαρτί. «Πᾶς ἀμόντε, ἀφέντη μου;» λέει στὸ γραμματικὸ, ἐννοώντας νὰ χαλάσουν τὰ χαρτιά καὶ νὰ πάρουν ἄλλα.

— «Ἀφέντη μου, ἔχω καλὸ χαρτί» λέει ὁ γραμματικὸς. «Γιατί νὰ πάω ἀμόντε;»

— Μωρὲ πᾶς ἀμόντε; τοῦ λέει ὁ δήμαρχος θυμωμένος «Πᾶς ἀμόντε ἢ σὲ πάω;»

— «Μὰ ἂν εἶναι νὰ μὲ πάψῃς, ἀφέντη μου, πάω δέκα φορές ἀμόντε» εἶπε ὁ γραμματικὸς. Χά, χά, χά. Νόστιμο δὲν εἶναι; Μπρέ πάω δέκα φορές ἀμόντε». Καὶ ὁ κ. Σάντσος, ὑπουργὸς καὶ ἐξουσιαστής τῆς Παιδείας καὶ ὑποδιχτατορας, ὑπόγραψε γελώντας τὸ παράνομο χαρτί.

Ὁ κ. Σάντσος, ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, δηλώνει στοὺς δημοσιογράφους. «Ἐννοῶ νὰ ἀνορθώσω τὴν ἐκκλησίαν, τὴν παιδείαν, τὴν οἰκονομίαν καὶ τὰ χρηστά ἦθη. Καὶ πρὸς τοῦτο διώρισα διευθυντὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τμήματος τὸν κ. Ἀνδρουτσον.»

Δ. ΤΟΞΟΘΗΣ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

— Στὸν «*Ελεύθερο Λόγο*» δημοσιεύτηκε τὸ Σεπτέμβριον σειρά ἀπὸ ἀξιόλογες ἀνταποκρίσεις τοῦ κ. Ν. Καζαντζάκη ἀπὸ τὴ Ρωσσία. Οἱ ἐντυπώσεις τοῦ κ. Καζαντζάκη γραμμένες πολὺ ζωντανὰ καὶ παραστατικὰ στὴ δημοτικὴ γλῶσσα ἔχουν καὶ τὸ προτέρημα νὰ εἶναι ἀντικειμενικὲς καὶ ἀπροκατάληπτες.

— Ὁ κ. Κωστῆς Παλαμῆς δημοσιεύει στὸ «*Ελεύθερο Βῆμα*» ταχτικά μιά φορά τὴ βδομάδα καὶ περισσότερες φορές τὴν *Πέμπτη*, τίς «*Σημειώσεις τοῦ ποιητῆ*». Εἶναι ἐντυπώσεις ἀπὸ διαβάσματα, στοχασμοὶ σὲ θέματα τῆς στιγμῆς, συνομιλίαι. Τὰ πεζογραφήματα αὐτὰ τοῦ ποιητῆ δὲ μποροῦν πιά σήμερον νὰ θεωρηθοῦν δείγματα καλοῦ ὕφους στὴ δημοτικὴ. Ἰδεολογικὰ μᾶς παρουσιάζουν τὸν ποιητὴ σὲ κάποια ἀδυναμία νὰ προσανατολιστῇ στὰ προβλήματα τοῦ καιροῦ του καὶ νὰ τὰ κυριαρχήσῃ. Σαυτὸ ἄλλως τε εἶναι ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τῶν λογοτεχνῶν τῆς περασμένης γενιάς. Κανένας τους δὲ ζῆ μέσα στὸ παρόν. Κεὶ τὸ ὅτι σὰν ποιητὲς ζοῦνε τάχα ἐπάνω ἀπὸ καιροὺς καὶ τόπους, εἶναι μιά φράση μόνον.

— Ὁ ποιητὴς κ. Σικελιανὸς δημοσίευσε στὸ «*Ελεύθερο Βῆμα*» στίς 26 καὶ 27 Αὐγούστου καὶ στίς 29 τοῦ Σεπτέμβριον τρία ἄρθρα μὲ τὸν τίτλον «*Ἡ προσπάθειά μου στοὺς Δελφούς*», «*Τὰ πραγματικὰ κίνητρα*», «*Ἡ Δελφικὴ Ἑλλάδα*». Κανένας δὲν κατάλαβεν ὡς τώρα τί θέλει νὰ πῇ ὁ κ. Σικελιανός. Οἱ καινοὶ τῆς Δελφικῆς Πυθίας εἶναι ἀκόμη πολὺ πυκνοί. Ἄλλως τε καὶ ὁ τόπος, πού γίνεται ἡ προσπάθειά του, ἐπιβάλλει τὴ χρησιμοδοτικὴ ἀκαταληψία.

— Στὸν «*Ελεύθερο Τύπον*» δημοσιεύτηκε τὸν Ἰούλιον καὶ τὸν Αὐγουστον σειρά ἀπὸ ἀνταποκρίσεις τοῦ κ. Κ. Μπαστιά μὲ τὸν τίτλον «*Ἡ διανοουμένη Βαλκανικὴ*». Ὁ κ. Μπαστιάς πῆγε στὴ Βουλγαρία καὶ τὴ Ρουμανία, εἶδε πολιτικούς, καθηγητὲς, ποιητὲς, λόγιους. Ἡ πρόθεσις εἶναι ἀξιόπαινη. Πρέπει νὰ γνωριστοῦμε μὲ τοὺς λαοὺς, πού συζοῦμε στὴ Βαλκανικὴ. ἔχουμε χρέος νὰ προετοιμάσωμε τὴ Βαλκανικὴ Ὀμοσπονδία. Ὅσοι στοχάζονται στίς χώρες αὐτὲς, ἀντὶ νὰ εἶναι κήρυκες τοῦ ἐθνικοῦ μίσους, πρέπει νὰ γίνουν ἀπόστολοι συνεννόησης, ἐκτίμησης καὶ ἀγάπης. Ἡ ὑπερεθνικὴ πατρίδα ἀνατέλλει.

— Ἡ ἐποχὴ τῆς δικτατορίας μὲ τὸ νὰ πιέζῃ τὴν ἑλληνικὴ σκέψιν καὶ νὰ μὴν ἀφήνῃ στίς ἐφημερίδες καμιά ἐλευθερία νὰ μιλοῦν γιὰ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, τίς εἶχε ἀναγκάσει νὰ δημοσιεύουν ἀφθονες πληροφορίες γιὰ τίς ἄλλες χώρες τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Βαλκανικῆς. Πλήθος ἀπὸ ἀνταποκριτὲς σταλμένοι ἀπὸ τὰ μεγάλα Ἑλληνικὰ φύλλα, «*Ελεύθερο Βῆμα*», «*Ελεύθερο Τύπον*», «*Πρωΐα*», «*ἱερόδοξο*», «*Ἐθνος*», δημοσιογράφοι μὲ ἀρκετὴ πείρα καὶ τέχνη τοῦ λόγου, οἱ κ. κ. Ν. Καζαντζάκης, Στ. Μελάς, Κ. Οὐράνης, Κ. Αθανάτος, Κ. Μπαστιάς, Ν. Ζαρίφης, Γ. Λύχνος, Ἀλκης Θρόλος, Σερούτιος, Κ. Βάρναλης ἔγραψαν ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴ Βαλκανικὴ, τὴν Ἰταλία, τὸ Παρίσι. Οἱ ἐντυπώσεις τους βέβαια τίς περισσότερες φορές ἦταν ἐξωτερικὲς, ὠραιογραφικὲς. Ἡ βαθύτερη ἀνάλυσις τῶν κοινωνιῶν αὐτῶν ὑστερεῖ. Ὅμως πάντα κατὰ καλὸ γινόταν. Μεγαλύτερη σημασία εἶχε ἀκόμη τὸ γεγονός, ὅτι μερικὲς ἀπὸ τίς μεγάλες ἑλληνικὲς ἐφημερίδες καὶ πρὸ πάντων τὸ «*Ελεύθερο Βῆμα*» εἶχανε ἐξασφαλίσει τὴ συνεργασία Εὐρωπαϊῶν πολιτικῶν, δημοσιογράφων, καθηγητῶν, διανοουμένων. Ἔτσι διάβασε τὸ ἑλληνικὸ κοινὸ ἄρθρον τοῦ Λόυδ Τζώρτζ, τοῦ Νίττι, τοῦ Οὐίλλιαμ Στήντ, τοῦ Μπέρναρντ Σόου καὶ ἄλλων. Πρέπει νὰ συνεχιστῇ ἡ προσπάθεια αὐτὴ παρ' ὅλες τίς θυσίας, πού ἐπιβάλλει, νὰ γίνῃ κατὰ συστηματικὴν καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐρευνηθοῦν οἱ ξένες κοινωνίαι βαθύτερα. Ἡ ὠραιογραφία δὲν ἀρκεῖ. Χρειαζέται ἐρευνα καὶ κοινωνικὴ ἀνάλυσις. Θὰ εἶχαμε ἀκόμη νὰ συστήσωμε νὰ μὴ λησμονιέται ἡ Γερμανία. Ἡ μεταπολεμικὴ Γερμανικὴ προσπάθεια σὲ ὅλες τίς μορφὰς τῆς ἀνθρώπινης ἐνεργείας εἶναι ἓνα θαῦμα, διδαχτικὸ γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα.

— Στὸ «*Ελεύθερο Βῆμα*» (15 Αὐγούστου 1926) δημοσιεύτηκε ὁ λόγος, πού εἶπε ὁ μέγας ἄγγελος συγγραφέας *Γεώργιος Μπέρναρντ Σόου* στὸ δελτιον, πού τοῦ ἔκαμε γιὰ τιμὴν τοῦ ἐθνικοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμμα τῆς Ἀγγλίας. Ἄξιοθαύμαστο δείγμα ρητορικῆς γενιάτης, πνεύμα, ἀρμονία, νηφαλιότητα, ψυχικὸ μεγαλεῖο. Τὸ ὑπέροχον ἐγγλέζικο χιούμορ σὲ κλασικὴ μορφὴ. Μέσα στὸ λόγον αὐτὸ ζωγραφίζεται ἓνας ἀνώτερος ἄνθρωπος, παιδί ἐνός ἀνώτερου πολιτισμοῦ. Σημειώσωμε τὴ φράσιν του. «*Ὁ σοσιαλισμὸς μὲ ἔκανε ἄνθρωπον*».

— Στὸν «*Ελεύθερο Τύπον*» ἀπὸ τίς ἀρχὰς τοῦ Ὀκτωβρίου δημοσιεύεται μιά μεγάλη ἐρευνα ἀπὸ τὸν κ. Κ. Μπαστιά πάνω στὰ «*Προβλήματα τῆς Ἑλληνικῆς ζωῆς*». Μίλησαν ὡς τώρα πολλοὶ πολιτικοί, δημοσιογράφοι, κριτικοί, καθηγητὲς. Ἡ ἐρευνα αὐτὴ θὰ ἀπασχολήσῃ σὲ ἐρχόμενα φυλλάδια τὴν «*Ἀναγέννηση*».

1. *Δήλωση*. Εἶναι ἀνάγκη νὰ δηλωθῇ, ὅτι γιὰ κάθε τι, πού δημοσιεύεται ἐνυπόγραφον στὴν «*Ἀναγέννηση*», τὴν εὐθύνῃ τὴν ἔχει ἐκεῖνος, πού ὑπογράφει. Αὐτὸ δὲ σημαίνει, ὅτι ἡ «*Ἀναγέννηση*» εἶναι ἓνα ἐλεύθερον βῆμα, ὅπου ὁ καθένας μπορεῖ νὰ λέῃ ὅ,τι θέλει. Οὔτε σημαίνει, ὅτι τὸ περιοδικὸ δὲν ἔχει δική του προγραμματικὴ κατεύθυνση. Ἡ «*Ἀναγέννηση*» βρῖσκεται πρῶτα πρῶτα μέσα στὸ γενικὸ πλαίσιον τοῦ μορφικοῦ Δημοτικισμοῦ καὶ ἔχει γιὰ ἓνα ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους σκοποὺς τῆς νὰ τονώσῃ τὴν καλλιέργειαν τῆς Δημοτικῆς σὲ ὅλα τὰ εἶδη τοῦ πεζοῦ γραφοῦ λόγου καὶ νὰ ποδεῖξῃ, ρίχνοντας ἔτσι τὸ τελευταῖον κάστρο τῆς καθαρεύουσας, ὅτι καὶ ὅλες οἱ Ἐπιστῆμες καὶ ἡ Φιλοσοφία καὶ ἡ Κριτικὴ διατυπώνονται μὲ τὴ δημοτικὴ ἀνετα καὶ ἄρτια. Γι' αὐτὸ ἐπιμένει σὲ γλωσσικὴ ὁμοιομορφία καὶ τάξιν. Ἡ προσπάθεια τῆς θὰ εἶναι νὰ ὑψώσῃ τὸ γλωσσικὸ κανόναν ὡς χρέος μπροστὰ σὲ κάθε δημοτικιστὴ. Μὰ ὁ Δημοτικισμὸς δὲ σημαίνει μόνον γλωσσικὴ μορφὴ. Σημαίνει ἀκόμη ἀλήθεια, ζωντάνια, δημιουργικότητα. Εἶναι ἀρνησις τοῦ ψεύτικου, τοῦ νεκροῦ, τοῦ μμητικοῦ. ἔχει ἐπομένως ὑποχρέωσιν σὲ ὅλη τὴν ἔχτασιν τοῦ κύκλου τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας, φιλοσοφημένη σκέψιν, ἐπιστήμην, τέχνην, παιδείαν νὰ τονώσῃ κάθε δημιουργικὴν, ἀληθινήν, τίμιαν προσπάθειαν νὰ χτυπήσῃ ἀλύπητα καὶ σκληρὰ κάθε ψευτιά, κάθε παραγαλλισμόν, κάθε στείραν μίμησιν. Πρέπει νὰ ξεκαθαριστῇ γύρω μας ἡ ἀτμόσφαιρα γιὰ νὰ ἀναπνεύσῃ ἐλεύθερα ἓνας δλόκληρος λαός. Ζωὴ ὅμως καὶ ἀλήθεια καὶ δημιουργικότητα σημαίνει ἀντίθεσις καὶ πάλη καὶ ἀγῶνα. Ἄν ὁ Δημοτικισμὸς εἶναι ἡ ἀληθινὴ ζωὴ, ὅα γεννηθοῦν μέσα του, ὅπως καὶ γεννήθηκαν, οἱ ἀντιθέσεις, πού δημιουργεῖ ἡ ἴδια ζωὴ καὶ πού χωρὶς αὐτὲς πρόοδος, ἐξέλιξις, προσαρμογὴ, ὀργανικότητα δὲν ὑπάρχει. Μέσα στίς ἀντιθέσεις αὐτὲς, πού γιὰ νὰ εἶναι γόνιμες, πρέπει νὰ γίνουν συνειδητὲς, νὰ μᾶς συγκινήσωσιν, νὰ μᾶς ἀναμοχλέψωσιν βαθύτατα τὸ συναισθημα καὶ νὰ μᾶς κινήσωσιν ὀρμητικώτατα τὸ νοῦν, ἡ «*Ἀναγέννηση*» κραταίει τὸ μάτι δλάνοιχτα γυρισμένο πρὸς τὰ μπρός. Θὰ βοηθήσῃ νὰ γίνουν συνειδητὲς οἱ ἀντιθέσεις ὡς τὴ βαθύτατη ρίζαν τους. Καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἐκφραστοῦν ἐλεύθερα, καθαρὰ, μὲ σεβασμὸν καὶ τιμὴν γιὰ κάθε τίμιον ἀγωνιστὴ μῆς ἰδέας, μὲ σεβασμὸν καὶ τιμὴν γιὰ κάθε ἰδέαν, πού πηγάζει ἀπὸ μιάν ἀληθινὴν δημιουργικὴν ὀρμὴν, ἔστω καὶ ἂν διατυπώνεται ἄτελα. ἀφοῦ ἡ σκέψιν κάνει ἀκόμη τὰ πρῶτα τῆς ἀβέβαιαν βήματα στὴν Ἑλλάδα. Μὰ ἡ «*Ἀναγέννηση*» δηλώνει, πὼς τὸ πρόγραμμα τῆς εἶναι νὰ βοηθήσῃ καὶ ὑποστηρίξῃ τίς ἰδέας ἐκεῖνες, πού βασισιμένες σὲ μιὰ αὐστηρὴ ἐπιστημονικὴ μέθοδον ἐρευνας δείχνουν ἓνα δρόμον, πού φέρνει σὲ μιὰ ριζικὴν ἀνάπλασιν τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπινου. Ὁ ὑποκειμενισμὸς σὲ κάθε του μορφὴν εἶναι ξένος πρὸς αὐτὸ τὸ πρόγραμμα. Χωρὶς νὰ τοῦ ἀρνούμαστε τὸ δικαίωμα νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ διατυπώνεται, ἔχομε χρέος νὰ δείχνομε τὰ ὄρια του καὶ νὰ ὑψώνωμε ἐπέναντι του τίς γενικὰς ἀλήθειαι, πού ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἔχοντας μπροστὰ του ὅλα τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας θέτει ὀδηγητικὰ σὲ μιάν ἀνώτερον ζωὴν τοῦ σύνολου.

2. *Ἡ Νέα Πομπηία*. Δημοσιεύομε στὸ φυλλάδιον τοῦτο νέα μελέτη τοῦ κ. Καζαντζάκη μὲ τὸν τίτλον ἡ «*Νέα Πομπηία*». Προκαίεσσε συζητήσῃ ἐπάνω στὰ προβλήματα, πού ἔθετε ἡ προηγουμένη μελέτη του. Καὶ ἔχομε καὶ ὅλας δυὸ ἀπαντήσεις τοῦ κ. Χ. Καρούζου, πού θὰ δημοσιευτῇ στὸ ἐρχόμενο φυλλάδιον καὶ τοῦ κ. Ἰ. Κορδάτου μὲ τὸν τίτλον «*Κοινωνικοὶ καὶ φυσικοὶ νόμοι*», πού θὰ δημοσιευτῇ στὸ φυλλάδιον τοῦ Δεκεμβρίου.

Στὴ νέα μελέτη του — καὶ τίς ὀνομάζομε μελέτες, γιατί ἔχουν ἰδεολογικὴ θέσιν, ἂν καὶ εἶναι γραμμένες σὲ φόρμῃ ποιητικὴ — ὁ κ. Καζαντζάκης δίνει τὴ δική του ἀντίληψιν γιὰ τὸ «*ἱστορικὸ γίνεσθαι*». Ὅστε ὅσοι θέλουν νὰ συζητήσωσιν ἔχουν μπροστὰ τους τώρα καὶ τὴν ἀρνησιν καὶ τὴ θέσιν τοῦ κ. Καζαντζάκη.

Ἐπαναλαβαίνομε καὶ σήμερον, ὅτι καμιά ἀποψη διατυπωμένη ἐπιστημονικὰ δὲν ἀποκλείομε a priori. Ἡ «*Ἀναγέννηση*» οὔτε κόμμα, οὔτε πολιτικὴ ὑπηρετεῖ, ἐννοεῖ νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν ἀλήθειαν.

3. *Ἡ Σχολικὴ πράξις*. Τὸ παράρτημα τῆς «*Ἀναγέννησης*» «*Σχολικὴ πράξις*» πού θὰ περιέχῃ μελέτες ἀπὸ τὴ σχολικὴν πείραν, δείγματα σχολικῆς ἐργασίας, ὑποδείξεις, ὀδηγίαι κ.τ.λ. θαρροῦν νὰ δημοσιεύεται ἀπὸ τὸ Γενάριον τοῦ 1927. Θὰ δοθῇ τὸ ἴδιον ποσὸν τῆς ὕλης, πού θὰ δινόταν ἂν ἀρχίζαμε ἀπὸ τώρα. Ἡ ἀναβολὴ ἔχει σκοπὸν νὰ προετοιμαστῇ καλύτερα τὸ παράρτημα τοῦτο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

[Ἡ «Ἀναγέννηση» ἀναγράφει κάθε βιβλίο, πού τῆς στέλνεται ἕνα ἀντίτυπο στή διεύθυνση, Κον. Δημ. Γληνόν, ὁδὸς Λέκα 4, Ἀθήνας. Ἡ «Ἀναγέννηση» ἐπιθυμεῖ νὰ δίνη μὲ τὸ βιβλιογραφικὸ τῆς δελτίο, ἂν εἶναι δυνατὸ, μιὰ εἰκόνα τῆς πνευματικῆς μας κίνησης. Γι' αὐτὸ παρακαλεῖ θεορῶ τὸν συγγραφεῖς καὶ ἐκδότες νὰ τῆς στέλνουν τὰ ἔργα των].

Α'. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

- Γ. ΒΡΙΣΙΜΙΤΖΑΚΗ: *Ὁ προσκνητῆς τῆς σιωπῆς καὶ τῆς λήθης*. Ἀλεξάνδρεια (Γράμματα) 1926. σχ. 8^ο μ. σελ. 54 Γρ. Δ. 8.
 RABINDRANATH TAGORE: *Ὁ κηπουρὸς* (ποιήματα) Μετάφραση Εὐφης Λαγοπούλου - Ἀποστολίδου. Ἀλεξάνδρεια (ἔκδ. Σεράπιον. Τυπογρ. Κασιμάτη καὶ Ἰωνᾶ), 1926. σχ. 8^ο μ. σελ. 142.
 Κ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ: *Δωρικὸν ἄσμα* (Μετὰ προλόγου, εἰσαγωγικῆς ἀναλύσεως καὶ σημειώσεων) Ἀθήνα (Ἀ. Ράλλης), 1926 σχ. 8^ο Μ. σελ. 62. Δρ. 15.
 ΓΕΡ. Δ. ΚΑΣΟΛΑ: *Γιὰ τὴν Εἰρήνην* (Τραγούδια τῆς ἀγάπης. Μεσολόγγι (Ἐκδ. τῆς Βίγλας μας) 1926, σχ. 8^ο μ. σελ. 24. Δρ. 10.

Β'. ΚΡΙΤΙΚΑ

- ΓΕΡ. ΣΠΑΤΑΛΑ: *Τὸ ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Θεοτόκη*. Ἀλεξάνδρεια (Νέα Ζωή); ; σχ. 8^ο Μ. σελ. 27.
 ΓΕΡ. ΣΠΑΤΑΛΑ: *Ὁ Σολωμὸς χωρὶς μεταφυσικὴ καὶ οἱ φυσικὲς ὑπερβολὲς τῆς πολεμικῆς κριτικῆς*. (Ἀπάντησις στὸν κ. Κ. Βάρναλη). Ἀθήνα (Ἐκδ. Κατ. «Ἀκροπόλεως») 1926. σχ. 8^ο μ. σελ. 46 Δρ. ;

Γ'. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ

- Γ. ΚΟΚΚΙΝΗ: *Περὶ ψυχῆς* (μεταίχιμον, Ὁρφεύς, ὁμοίωσις τῷ Θεῷ). Ἀθήνα (Τυπογρ. Προμηθεὺς) 1926. σχ. 8^ο μ. σελ. 255. Δρ. 25.
 ΚΩΝΣΤ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ: *Δοκίμιον περὶ τῆς φυσικῆς θεολογίας τῶν σοφιστῶν τοῦ πέμπτου π.χ. αἰῶνος*. Ἀθήνα (Βασιλείου) 1926 σχ. 8^ο Μ. σελ. 48. Δρ. 20.
 Μ. ΚΡΕΝΔΙΡΟΠΟΥΛΟΥ: *Τὸ βιβλίον τοῦ Ἐρωτα, τῆς γυναίκας καὶ τοῦ θανάτου*. Ἀλεξάνδρεια (Γράμματα) 1926 σχ. 8^ο. Μ. σελ. 239 Γρ. Δ 15
 J. ΡΑΥΟΤ *Ἡ κατάχρησις τῆς εὐτυχίας*. Μετάφρασις Ἰ. Βλαχαβιόλου. Ἀθήνα (Ράλλης) 1926. Σχ. 8^ο μ. σελ. 415. Δρ. 50.

Δ'. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ

- ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΜΩΡΑΓΙΤΟΥ: *Ψυχολογία* (Συνταχθεῖσα συμφώνως πρὸς τὰ νεώτατα πορίσματα τῆς ἐπιστήμης). Ἀθήνα («Ἐκδοτικὴ») 1926. σχ. 8 Μ. σελ. 330. Δρ. ;
 ΣΠ. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗ: *Αἱ ψυχικαὶ ἰκανότητες τῶν ζώων*. Ἀθήνα (Σακελλάριος) 1926. σχ. 8^ο Μ. σελ. 100 Δρ. 35.

Ε'. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ

- ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ: *Ἡ κοινωνία τῶν ἐθνῶν*. Ἀθήνα (Σακελλάριος) 1926. σχ. 8^ο Μ. σελ. 106. Δρ. 55.
 ΣΩΚΡ. Β. ΚΟΥΓΕΑ: *Ἡ κοινωνία τῶν ἐθνῶν* (Σκοπός, προέλευσις, ὀργάνωσις, δράσις). Ἀθήνα (Δημητράκος); ; σχ. 16^ο σελ. 94.
 ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ: *Περὶ τῶν μεθόδων τῆς κοινωνιολογίας*. Ἀθήνα (Σακελλάριος) 1926. σχ. 8^ο Μ. σελ. 18. Δρ. 8.
 ΡΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ *Evolution und Fortschritt. Eine Soziologische Skizze*. (Ἐξέλιξις καὶ πρόοδος. Ἐνα κοινωνιολογικὸ σκίτσο). Ἀθήνα (Σακελλάριος) 1926 σχ. 8^ο Μ. σελ. 30 Δρ. 15.

Ζ'. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

- ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ: *Ἡ νέα δημοδιδασκαλικὴ παιδείσις ἐν Γερμανίᾳ*

- καὶ τὰ προβλήματα τῆς συγχρόνου παιδαγωγικῆς. Ἀθήνα (Ἀδελφοὶ Π. Παλαιολόγου) 1927. σχ. 8^ο Μ. σελ. 190 Δρ. ;
 ΝΙΚ. Γ. ΚΑΡΑΧΡΙΣΤΟΥ: *Χαρακτὴρ καὶ Σχολεῖον* Ἀθήνα Ζηζυκίης 1926 σχ. 8^ο μ. σελ. 90 Δρ. 20.
 ΗΛ. ΓΕΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ: *Διδασκαλία τῆς Νεοελληνικῆς εἰς ξενοφώνους* Ἀθήνα (Τυπογρ. Κοινωνίας) 1926. σχ. 8^ο μ. σελ. 62 Δρ. 15.
 GEORG KERSCHENSTEINER *Ἡ ἔννοια τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτη*. Μετάφρασις Ε. Κακούρου. Ἀθήνα (Ράλλης) 1926 σχ. 8^ο μ. σελ. 159. Δρ. 30.

Ζ'. ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

- ΣΤΙΑΠΩΝΟΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ: *Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας* (Ἀκριτικὰ ἔπη - Ἀκριτικὰ τραγούδια - Ἀκριτικὴ ζῳή). Ἀθήνα (Σύλλογος Ὁφελίμων Βιβλίων Ἰ. Ν. Σιδέρης) 1926. σχ. 8^ο μ. σελ. 155 Δρ. 6.
 Ι. Χ. Ἀναγνώστου, *ἰατροῦ. Ἱπποκράτους κατ' ἐκλογὴν*. Ἀθήνα (Σακελλάριος) 1926 σχ. 8^ο Μ. σελ. 260 Δρ. 50.

Η'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

- ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ: *Οἱ Φιλισταῖοι καὶ ὁ Αἰγαίουκρητικὸς πολιτισμὸς ἐν Παλαιστίνῃ*. (Λόγος ἐναρκτήριος 8.11.26). Ἀθήνησι (Τύποις «Φοίνικος») 1926-σχ. 8^ο Μ. σελ. 34 Δρ. ;
 ΣΤΙΑ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ: *Ὁ Μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ νεώτερος*. (Ὀμιλία ἐπὶ τῇ ἐπειεῖ τῆς Μακεδονικῆς ἐκπαιδευτικῆς Ἑταιρίας). Ἀθήνα (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὀφελίμων βιβλίων. Ἰ. Σιδέρης) 1926 σχ. 8^ο μ. σελ. 23 Δρ. ;
 ΝΙΚ. Κ. ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ: *Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Τεγέας*. Μυθολογία, ἀρχαῖα λείψανα, νομισματολογία κ.τ.λ. μέχρι τῆς περὶ τὸ Ἄκτιον ναυμαχίας, Ἀθήνα (Τυπογρ. Παλασπόρου) 1926 σχ. 8^ο Μ. σελ. 491 Δρ. ;

Θ'. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

- ΧΡ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ: *Τὸ Ἀμφιάγειο τοῦ Ὁρωποῦ*. Ἀθήνα (Τυπ. Προμηθεὺς) 1926. σχ. 8^ο Μ. σελ. 27. Δρ. 10.

Ι'. ΓΛΩΣΣΙΚΑ

- ΜΑΡΙΑΣ Π. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ: *Σκέψεις περὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς Νεοελληνικῆς* Ἀθήνα τυπογρ. Βάρτσου) 1926 σχ. 8^ο Μ. σελ. 35. Δρ. 10.
 ΚΩΣΤΑ ΧΟΝΤΡΟΜΗΤΡΟΥ: *Μεθοδικὴ Γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς με ὀρθογραφικὰς ἀσκήσεις* Τεῦχος Α' *Γιὰ τὴν Γ' τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ*. Ἀθήνα (Δημητράκος) 1926 σχ. 8^ο μ. σελ. 50 Δρ. ; Τεῦχος Β' *Γιὰ τὴν Δ. τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ*. Ἀθήνα (Δημητράκος) 1926. σχ. 8^ο μ. σελ. 52 Δρ. ;

ΙΑ'. ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ

- ΔΗΜ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ: *Οἱ τρεῖς ἱεράρχαι καὶ ἡ ἐποχὴ των*. Ἀθήνα (Ἐκδ. Ἐθν. Κατ. Πανεπιστημίου) 1926. σχ. 8^ο Μ. σελ. 32.

ΙΒ'. ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΑ

- Δ. Ι. Κ. (οὐμουτσόπουλου): *Ἡ κρίσιμος ὥρα* (Μελέτη διὰ τοὺς νέους) Ἀθήνα. (τυπογρ. Προμηθεὺς) 1926^ο σχ. 8^ο μ. σελ. 80 Δρ. ;

ΙΓ'. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

- ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «ΑΝΑΤΟΛΗ»: *Ἐορταὶ πρὸς τιμὴν τοῦ Μαργαρίτου* Ἐδαγγελίδου. Ἀθήνα (τυπογρ. «Ἀδῆς») 1926. Σχ. 8^ο Μ. σελ. 87.

ΙΔ'. ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΑ

- ΣΤΕΛΙΟΥ ΑΛΟΙΖΟΥ: *Ἡ Σχολικὴ Γυμναστικὴ*. Τεῦχος Β' (Σουηδικὲς ἀσκήσεις καὶ παιδιές). Ἡράκλειο Κρήτης (Ν. Ἀλικιότης) 1925. σχ. 16^ο σελ. 92. Δρ. ;

ΙΕ'. ΜΟΥΣΙΚΑ

- ΜΑΝΟΛΗ ΚΑΛΟΜΟΙΡΗ: *Τὰ θεωρητικὰ τῆς μουσικῆς* (τεῦχος Α' *Στοιχειώδης θεωρία*). Ἀθήνα (Ἑλλην. Ὁρδεῖο). σχ. 8^ο Μ. σελ. 118.

17. ΦΥΣΙΚΑ

Κ. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ: Ἀσύρματος τηλεγράφος καὶ τηλεφωνία. Ἀθήναι (Σακελλάριος) 1926 σχ. 9' Μ. σελ. 400. δρ. 200.

12. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΑΡΧΕΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ (τριμηνιαίον). Διευθυντής Δημήτριος Καλιτσονάκης. Ἀθήναι. Βιβλιοπωλεῖον Βασιλείου. 1926. Συνδρομή; (Ἔτος 6^{ον} Τόμος 6ος). Βγήκαν τὰ τεύχη Α'. Β'. Γ'. (Περιέχει ἀξιόλογες μελέτες, βιβλιοκρισίες καὶ βιβλιογραφία σχετική με τὶς οικονομικὰς καὶ κοινωνικὰς ἐπιστήμες).

ΨΥΧΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ. Μηνιαία ψυχοφυσική ἐπιθεώρησις. Διευθυντής Ἄγγελος Τανάγρας. Ἀθήναι (Ἀριστοτέλους 53 γ Ἔτος 2ον. Συνδρομή) δρ. 60. (Καταγίνεται μετὰ τὴν Παραψυχολογία καὶ τὸν Μεταψυχισμό).

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: Μηνιαῖο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ Διευθυντής Γιάννης Μουρέλλος. Βιβλίον πρῶτο Ὀκτωβρίου 1926. Ἡράκλειο Κρήτης. Συνδρομή δρ. 120.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ. Μηνιαῖον περιοδικὸν (λογοτεχνικὸ). Διευθύντρια Εὐγενία Ζωγράφου. Ἀθήναι 1926 (ἔτος 19) Συνδρομή δρ. 50.

ΝΙΚΗ: (Μηνιαῖο περιοδικὸ) Δεῖ ὅλα τὰ sports καὶ τὴν φυσιολογίαν. Διευθυντής Ἄγγελος Φέτης. Ἀθήναι. 1926. (ἔτος Η'. Περίοδος Β'.) Συνδρομή δρ. 75.

ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ (Ο ΠΥΡΦΟΡΟΣ). Δεκαπενθήμερον ἐκπαιδευτικὸν περιοδικὸν. Διευθυντής Γ. Φ. Δαφέρμος Ρέθυμον. 1926 (ἔτος Βον). Συνδρομή δρ. 50.

ΦΙΛΟΤΕΧΝΟΣ. Φιλολογική καὶ καλλιτεχνική Ἐπιθεώρησις. (Μηνιαῖο) Βόλος. Τεύχος Β'. Σεπτέμβριος. 1926. Συνδρομή δρ. 100

L'EUROPA ORIENTALE (Ἡ ἀνατολικὴ Εὐρώπη) Rivista mensile pubblicata a cura dell' Instituto per l'Europa Orientale. Roma (Anonima Romana Editoriale. 1926. (Χρονιά 6η). Συνδρομή γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ λιγότες 35. Δημοσιεύει μελέτες γιὰ τὴν πολιτική, κοινωνική, πνευματικὴ κίνησις καὶ τὸν πολιτικὸ ὄλον τῶν χειρῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Πολὺ συχνὰ καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα).

LIBRE Μηνιαῖο περιοδικὸ. Διευθυντής Louis Roussel καθηγητῆς στὸ Montpellier Héralut France. Κυκλοφόρησε τὸ τεύχος 48-49. φρ. γαλλ. 1,60. (Κρίνει ὅλη τὴν ἑλληνική πνευματικὴ παραγωγή μετὰ ἀκούραστη ὑπομονή, ἀγάπη καὶ κριτικὸ νοῦ. Ὑπερασπίζει τὴ δημοτικὴ γλῶσσα μετὰ βαθεῖα ἐπιστημονικὴ ἐπίγνωσις γιὰ τὴν ἀξία τῆς)

[Σχ. 8^ο Μ. = Σχῆμα ὄγδοο μέγα, Σχῆμα 8^ο μ. = Σχῆμα ὄγδοο μικρὸ. Ὁ ἐκθέτης δίπλα στὴ χρονολογία σημειώνει τὸν ἀριθμὸ τῆς ἐκδοσεως].

Ὁρθογραφία. Ἡ «Ἀναγέννησις» προσπαθεῖ νὰ τηρῇ ὁμοιόμορφη ὀρθογραφία, περὶ τὴν ὀρθογραφία τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς, περιμένοντας νὰ γίνῃ ἕνας ἐπίσημος κανονισμὸς, ποῦ θὰ ἀπλοποιήσῃ, καθὼς ἐλπίζομε, πολὺ τὴ σημερινὴ ὀρθογραφία. Παρακαλεῖ λοιπόν, ὄσους γράφουν, νὰ συμμορφώνωνται ὅσο μποροῦν μετὰ τὴν ὀρθογραφία τοῦ περιοδικοῦ.

ΤΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ τοῦ Οὐέλς: «Ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράσις ἐνὸς μεγάλου παιδαγωγοῦ» θὰ συνεχιστῇ στὸ ἐρχόμενον φύλλο.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,"

ΙΩ. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ

44 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 44

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Βαῖνοπούλου Γ. Μαθήματα ἐιδικῆς διδακτικῆς τῶν Μαθηματικῶν	Δρ.	20
Βαλάκη Π. Περὶ σχολικῶν ἐκδρομῶν. Ἐκδοσις Β'.		25
» Ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων τόμ. Α'.		10
» Ἡ διαπαιδαγώγησις τῶν πνευματικῶς ἀσθενῶν παιδίων		10
Γεωργακάκη Δημ. Kerschenstenier G. Ἐννοια τοῦ σχολείου ἐργασίας		10
» Ἡ πνευματικὴ τῶν μαθητῶν κόποις		30
» Gaupp R. Ἡ ψυχολογία τοῦ παιδὸς		60
» Κορυαδοῦ Στοιχεῖα Παιδαγωγικῆς τόμ. Β'.		
» Στοιχεῖα Παιδαγωγικῆς τόμ. Β'.		
» Ἠθικὴ καὶ Γενικὴ Διδακτικὴ ἐκδ. Δ'.		55
Γρατσιάνου Γ. Villa F. Σύγχρονος ψυχολογία ἐκδοσις νέα		12.50
» James W. Παιδαγωγικαὶ ὁμιλίαι		30
» Thilly F. Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἠθικὴν		15
Δασκαλάκη Μ. Ψυχολογία Δοκιμῶν		60
Κουρτίδου—Τσίληθρα. Εἰκόνες βίου ζῶν		8
» Ἡ οἰκία καὶ ἡ ἀλλή		20
Κυριακάτου Χ. Ὁδηγὸς διδασκαλίας τῆς Ἀριθμητικῆς Α'.		30
Λάμψα Δ. Εἰδικὴ Διδακτικὴ μέρος Α'. Διδακτικὴ τῶν φυσιογνωστικῶν		35
» Μέρος Β'. Διδακτικὴ τῆς Γεωγραφίας		
Λέφα Χρ. Ἐκπαιδευτικὸς κώδιξ τόμος Α'. καὶ Β'. Νομοθεσία Μέσης		60
Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως—καὶ οἱ δύο τόμοι		85
» δεμένοι		15
Μπαζεβανάκη Ν. Ὑποδείγματα Διδασκαλίας Καινῆς Διαθ.		25
Παπαμάρκου Χρ. Τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῶν Ἑλληνοπαίδων τόμ. 2		25
Παπασωτηρίου Γ. Ὑποδείγματα διδασκαλίας τεύχη 3		15
Παρασκευοπούλου Θ. Σωματικὴ ἀγωγή καὶ παιγνίδια		10
Χαντέλη Γ. Ἡ φύσις καὶ ἡ ἀξία τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων		7.50
Τζαριζάνου Ἀχ. Ὁδηγία πρὸς διδασκαλίαν τῶν Ἀρχ. Ἑλληνικῶν		

ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ζαλούχου Δ. Ὁρνιθοκομία		20
Ζουμπουλίδου Θρ. Γενικὴ Δενδροκομία		20
Ζογοῦρη Ν. Βουτυροκομία		15
Καραγιάννη. Ἐγκόλιον κτηνιάτρου		20
» Αἱ μεταδοτικαὶ Νόσοι		12.50
Λέτσα. Ὁδηγὸς καλλιέργειας καπνοῦ		1.50
Μιλιάρκη. Ἐγχειρίδιον Βοτανικῆς		50
» Δημῶδη ὀνόματα τῶν φυτῶν		10
Μπογιατζή. Πρακτικὸς ὀδηγὸς κατασκευῆς ρετινιάτου		15
Πολυχρονίδου Ε. Τυροκομικὸς ὀδηγὸς		20
Σταματιάδου. Οἰνοποιία		30
Τουφεξή Γ. Μελισσοκομία		13.90
Χάϊμαν. Ὁ δενδρόκηπος		7.15
» Ἀνθοκομία ἢ Λαχαγοκηπία		8
» Πρακτικὴ εἰδικὴ γεωγραφία		

ΓΕΝΙΚΑ

Μεταξᾶ Ν. Γεωγραφία—Ἄτλας, ὁ στολισμὸς κάθε βιβλιοθήκης.—Ἡ ἱκανοποίησις πάσης ἀπορίας σχετικῶς μετὰ γεωγραφικά, ἱστορικά, ἐθνολογικά καὶ ζωολογικά καὶ γεωγραφικὰ οικονομικὰ ζητήματα. Περιέχει 72 ὀλοσελίδους πολυχρῶμους γεωγραφικοὺς χάρτας καί, 210 Καλλιτεχνικὰς εἰκόνας.—Ἐκδοσις Καλλιτεχνικὴ δεμένη		175
» Διὰ τὰς ἐπαρχίας		190
» Διὰ τὸ ἐξωτερικόν		200
Τσουκαλά Π. Νάυτικὴ—Θεωρητικὴ καὶ κρατικὴ		150
Φασίτσα Δ. Νέα πλήρης λογιστικὴ		60
» Δεμένη		80
Χάρτης μέγας Ἑλλάδος ἑτοιμος πρὸς ἀνάρτησιν		250
Χάρτης μέγας Ἑλλην. Χερσονήσου ἑτοιμος πρὸς ἀνάρτησιν		500
» Ἑβρώπης πρὸς ἀνάρτησιν		400

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ & ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ - ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 56 ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 11-48

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Ἐκδοσις καὶ πώλησις παντὸς εἶδους Ἑλληνικῶν βιβλίων.

ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΕΣ

Βιβλία Διδακτικά—Ἱατρικά—Νομικά—Γεωγραφικοί χάρται.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ

ΕΙΚΟΝΕΣ διὰ τὴν ἐποπτικὴν διδασκαλίαν ὄλων τῶν μαθημάτων καὶ δι' ὅλα τὰ σχολεῖα, Ἀνθρωπολογίας Ζωολογίας κλπ.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΙ ΧΑΡΤΑΙ καὶ ΥΔΡΟΓΕΙΟΙ ΣΦΑΙΡΑΙ ὄλων τῶν εἰδῶν καὶ μεγεθῶν.

ΟΡΓΑΝΑ καὶ ΣΥΣΚΕΥΑΙ Φυσικῆς πειραματικῆς καὶ Χημείας, Ζῶα καὶ πτηνὰ τεταριχενμένα.

ΑΡΘΡΟΠΟΛΟΓΙΑ Σκελετοὶ φυσικοὶ συνηρημολογημένοι, Προπλάσματα ἐκ πεπιεσμένου χαρτου εἰς φυσικὸν μέγεθος καὶ ὑπὸ μεγέθυνσιν (ὀφθαλμός, οὖς, καρδία, ἐγκέφαλος κ. λ. π.)

ΣΥΛΛΟΓΑΙ Ὀρυκτολογικαὶ—Γεωλογικαί.

ΕΠΙΠΛΩΣΕΙΣ—ΟΡΓΑΝΑ. Ἀριθμητήρια, Ἀναγνωστήρια, Γεωμετρικὰ σχήματα, Θρανία, Μανροπίνακες.

ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑ

ΟΔΟΣ ΦΡΑΤΤΗ & ΡΙΤΣΙΩΤΗ ΓΑΡΙΒΑΛΔΗ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ - ΛΙΘΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΕΙΟΝ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΕΙΟΝ

Μεγάλα Τυπογραφικαί, Λιθογραφικαί καὶ Βιβλιοδετικαί Ἐγκαταστάσεις μετὰ 35 διάφορα ἠλεκτροκίνητα μηχανήματα. — Στοιχειοθεσία διὰ χειρὸς καὶ διὰ μηχανῶν Monotype.

Ἐκτελοῦνται παντὸς εἶδους Τυπογραφικαί, Λιθογραφικαί καὶ Βιβλιοδετικαί ἐργασίαι.

Πληροφορίαι καὶ τιμολόγια δωρεάν

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΖΗΚΑΚΗ

ΠΕΣΜΑΤΖΟΓΛΟΥ—ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΛΕΚΤΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΣ

ΑΙΣΧΥΛΟΥ Ὁ Προμηθεὺς δεσμώτης (Μετάφραση Γαλ. Καζαντζάκη) Δρ.	12
ΒΟΥΤΙΕΡΙΑΗ Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας (τόμ. Α')	» 80
» » » » » (τόμ. Β') τυπώνεται	
ΚΑΡΑΧΡΙΣΤΟΥ Κοινωνικὴ καὶ πρακτικὴ μόρφωσις	» 10
» Χαράκτηρ καὶ Σχολεῖον	» 20
ΚΟΥΚΟΥΛΕ Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν	» 7.50
ΝΤΕΣΑΡΜ Μυθολογία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.	» 175
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Γενικὴ Ἱστορία τῆς Τέχνης (2 τόμοι) Σελ. 800, Δρ.	75
Εἰκόνες 700, ἐκτὸς κειμένου 12.	
ΡΟΔΟΚΑΝΑΚΗ Βασίλισσα καὶ Βυζαντιναὶ ἀρχόντισσαι	» 20
ΣΚΟΚΚΟΥ Ἀνθολογία Νεοελληνικῆ (2 τόμοι)	» 80
ΣΠΡΑΓΓΕΡ Ψυχολογία Ἐφηβικῆς ἡλικίας (μετάφρ. Ν. Λούβαρη).	» 100
ΦΑΓΚΕ Σύντομος Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας	» 35

ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΣ

ΑΜΠΟΥ Ἡ μήτη ἐνός συμβολαιογράφου (μετάφραση Κ. Μπαστιᾶ)	» 12.50
ΒΟΥΤΙΕΡΙΑΗ Ὅταν ἀγαποῦμε	» 20
ΒΥΡΩΝΟΣ Μάνφρεντ (δραματικὸ ποίημα)	» 7
ΓΚΑΙΤΕ Ἐγμοντ (δράμα)	» 25
ΓΚΡΕΒΙΑ Ἐνα μυστήριον	» 35
ΓΚΩΤΙΕ Ἡ Δις Ντέ Μωσαλν	» 20
ΖΟΛΑ Ἡ Ταβέρνα (μετάφραση Γ. Κότσινα 2 τόμοι)	» 60
ΖΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗ Νιόβη (μυθιστόρημα ποὺ κρινέθηκε στὸ Διαγωνισμὸ 1924)	» 25
ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ Οἱ Πρίγκηπες (βραβευμένο στὸ Διαγωνισμὸ 1924)	» 25
ΚΟΚΚΙΝΟΥ Ἐκεῖνος ποὺ δὲ χάριξε τίποτα (διηγήματα)	» 20
ΛΕΜΑΙΤΡ Οἱ Βασιλεῖς (μετάφραση Μ. Στασινοπούλου)	» 30
ΜΑΖΩΧ Οἱ σκληροὶ ἔρωτες (μετάφραση Κ. Τριχογλίδη)	» 40
ΜΟΡΕΑΣ Ἀπὸ τὰ ποιήματά του (μετάφραση Τ. Ἄγρα)	» 15
ΜΠΙΡΟ Σερπολέτ (μυθιστόρημα)	» 20
ΜΩΠΑΣΑΝ Ὁ Φιλαρᾶκος (2 τόμοι)	» 60
ΝΑΡΗ Ἀγάπη ὄνειρόπλεχτη (βραβεύτηκε στὸ Διαγωνισμὸ 1925)	» 30
ΝΙΡΒΑΝΑ Ἡ Ζωὴ τοῦ δρόμου (νέα ἔκδοση)	» 20
ΟΧΤΩ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ Βραβευμένα στὸ διαγωνισμὸ 1925	» 30
ΠΟΡΦΥΡΑ Σκιές ποιήματα (ἔκδοση νέα)	» 30
ΡΙΣΠΕΝ Μιάρνα (μετάφραση φ. Μυλωνᾶ)	» 35
ΣΙΕΓΚΕΒΙΤΣ Ἐρωτες καλλιτεχνῶν	» 15
ΣΤΑΝΤΑΛ Τὸ κόκκινο καὶ τὸ μαῦρο (3 τόμοι)	» 75
ΦΑΛΤΑΪΤΣ Χαρίλαος Φαρέλης (ἐκρινέθηκε στὸ Διαγωνισμὸ 1924)	» 15
ΦΡΑΝΣ Τὸ ἐγκλημα τοῦ Σιλβέσιρ Μπονάρ	» 25
ΧΑΜΣΟΥΝ Βικτόρια (μετάφραση Β. Δασκαλάκη)	» 22.50
» Στὴ χώρα τῶν παραμυθιῶν	» 30
» Ἡ Πείνα (μετάφραση Β. Δασκαλάκη)	» 30
» Ὁ Ἀρχισυντάχτης Λύγκε (μετάφραση Β. Δασκαλάκη)	» 30
» Σκλάβοι τῆς ἀγάπης (διηγήματα)	» 20

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ ΣΤΑΔΙΟΥ 42

ΠΛΟΥΣΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗ ΕΡΓΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟ-
ΛΟΓΙΚΩΝ ΕΚΛΕΚΤΩΝ ΕΡΓΩΝ
ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ
ΠΟΙΗΤΙΚΩΝ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΩΝ
ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΦΥΣΙΚΟΜΑΘΗΜΑΤΙΚΗ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ
ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ
ΛΕΞΙΚΑ
ΞΕΝΑΙ ΓΛΩΣΣΑΙ

ΝΟΜΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ «ΘΕΜΙΣ»

Ἄγγελουπούλου Θ. Ἀθανάτου καὶ Χ. Πράτσικα. «ΘΕΜΙΣ».

Ἐφημερίς δικαστικὴ ἐκδιδομένη παρὰ τοῦ ἡμετέρου Οἴκου ἐν Ἀθή-
ναις κατὰ Κυριακὴν. Ἡ «Θέμις» διατρέχει τὸ 37ον ἔτος αὐτῆς. Δημο-
σιεύει ἄρθρα καὶ διατριβὰς ἐπιστημονικῶν Θεμάτων, πλήρεις τὰς
Νομολογίας τοῦ Ἀρείου Πάγου, τοῦ Νομικοῦ Συμβουλίου τῶν ἑφε-
τείων, καὶ κατ' ἐκλογὴν τῶν Πρωτοδικείων, τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ
Στρατοδικείου, τῶν Προξενικῶν Δικαστηρίων γνωμοδοτήσεις, λύσεις
Νομικῶν ζητημάτων, πληθὺν δικαστικῶν εἰδήσεων καὶ πληροφο-
ριῶν χρησίμων τοῖς περὶ τὰ δικαστήρια ἀσχολουμένοις. Συνδρομαί-
· Ἐν Ἑλλάδι μετὰ τοῦ κώδικος αὐτῆς δρχ. 250. Ἐν τῷ Ἐξωτε-
ρικῷ δρχ. 300 προπληρωτέαι. Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ τὴν 1ην
Μαρτίου καὶ εἶναι ὑποχρεωτικῶς ἐνιαύσιοι καὶ προπληρωτέαι.

Πωλοῦνται προηγούμενοι τόμοι.

ΔΙΔΟΝΤΑΙ ΒΙΒΛΙΑ ΜΕ ΔΟΣΕΙΣ.